

Bernhard von Breydenbach's Pilgrimage to the Holy Land (1488)

A Selection from the Dutch Edition of His
Travel Journal

Introduced, Edited and Annotated
by Stephanie Teunisse

Leiden University
MA Thesis

Media Studies
Book and Digital Media Studies
S1313649

31 August 2015
First reader: Prof. dr. P.G. Hoftijzer
Second reader: Prof. dr. W. van Anrooij

For my family,

My awesome parents,
lovely grandparents
and favorite aunt and uncle.

Sigh
... Finally...

Preface

Having studied Dutch Literature and Linguistics in Amsterdam with a specialty in Medieval Literature, it came as no surprise that the old books from the special library collections would again have a certain appeal to me during my masters program in Leiden. I was sure to broaden my studies by choosing Book and Digital Media Studies, with an emphasize on the digital aspect. I even tried to write my thesis about the the Digital Humanities, but who was I kidding? My passion would always remain with Literature and Book Studies. However, the digital media aspect of the course had intrigued and inspired me. Why not combine the two for this thesis project. The moment I realized this, was the moment I finally started making progress.

It is ms Fleur Praal whom I have to thank for this epiphany, she supported me during a whole year during which I made hardly any progress with my thesis. Next, I would like to thank professor Hoftijzer for his patience and guidance as my first reader and professor Van Anrooij for stepping in as the second reader. In addition I would like to express my gratitude for Alex, who was nice enough to bring Bernhard von Breydenbach to life in his drawings. And of course R, who has desperately, yet bravely, stood by me during the process of writing.

I also realized that with this project I had found a way to show my family and friends what I have been up to the last couple of years and what my love for books, both content as form, was actually all about. Therefore, I am writing this for you, all the people whom I love and care for. I hope you get it now.

Amsterdam, August 2015

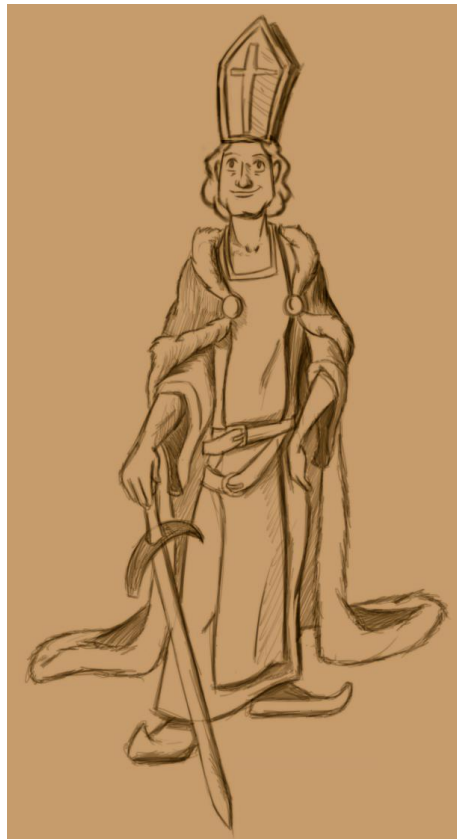

Table of Contents

List of Figures	iii
Introduction	iv
About the people working on the book	ix
The author	ix
The artist.....	xi
The editions	xiii
Comparison of the Middle-Dutch copies	xv
Comparison of the editions in different languages.....	xvi
West versus East – A story behind the frontispiece?	xvii
Overview of the contents of the complete text.....	xxi
Justification of this edition	xxv
An Anthology.....	1
The start of the journey	3
On the City of Venice.....	7
On the City of Padua	9
A part of the commendation of Venice	11
Journey from Venice to Paredra	12
On the City of Paredra	19
The area between Zadar and Corfu	23
Journey to Methoni.....	27
About Candia.....	29
Journey from Modon to Rhodes	33
Journey to Cyprus.....	37
Arrival at the Holy Land	39
From Rama to Jerusalem.....	43
The Holy Grave.....	48
Jordan and the Dead Sea	52
A parting of the travel company.....	54
About the inhabitants of the Holy Land	60
The Saracens	60
The Jews.....	62
The Greek.....	64
The Surianis.....	69
The Jacobites	71
The Nestorians.....	73

The Armenians	74
The Georgians	75
The Abyssinians or Indians	76
The Maronites	80
Reference List	a
Primary sources	a
Secondary sources	a
Main reference source for anthology	b
Websites	c
Appendix A - The travel party	d
Appendix B - Journey in dates	e
Appendix C - List of libraries and their abbreviations	f

List of Figures

Detail of the woodcut with animals – A Camel and a salamander.	iv
Detail from the woodcut with animals – A crocodile.	v
Detail from the woodcut with Saracens – Female clothing.	v
Reuwich's printer mark in the <i>Peregrinatio</i>	xi
The frontispiece of <i>Die Heylighe bevarden</i> by Erhard Reuwich.	xviii
Venice, part 1.	14
Venice, part 2.	15
Venice, part 3.	16
Venice, part 4.	17
Venice, part 5.	18
Parens.	22
Corfu.	26
Modon.	28
Candia, part 1.	31
Candia, part 2.	32
Rodos.	34
The facade of the Church of the Holy Sepulchre.	47
Jerusalem, part 1.	56
Jerusalem, part 2.	57
Jerusalem, part 3.	58
Jerusalem, part 4.	59
The Saracens.	61
The Saracen alphabet.	61
A Jewish usurer.	62
The Hebrew alphabet.	63
The Greek.	64
The Greek alphabet.	68
The Surianis.	69
The Chaldaic alphabet.	71
The Jacobite alphabet.	72
The Abyssinians or Indians.	76
The Abyssinian alphabet.	79
Animals of the Holy Land.	82

Illustrations

Under the preface: *Bernhard von Breydenbach* by Alexander Kappelhoff.

Front page of the anthology: *Breydenbach on a Journey* by Alexander Kappelhoff.

Under the overview: A detail of *Breydenbach on a Journey*.

Introduction

When Bernhard von Breydenbach set out on his pilgrimage to the Holy Land in 1483, he was by no means the only one in doing so. Many people had travelled before him and many would follow where he had gone. Travelling in small or large groups of pilgrims, they roamed the Mediterranean, visiting the many places and sites mentioned in the Bible, cities like Jerusalem and Bethlehem and the many monuments and graves of popular saints. Like many of his fellow pilgrims, Bernhard von Breydenbach captured his travels in writing, creating a comprehensive travel journal. A couple of decades earlier, in the German city Mainz, the printing press had been introduced.¹ This new medium made it easier than ever before to distribute texts among a growing number of eager readers. Combined with a quickly changing society in which literature about the present was gaining popularity and historic value was no longer a restriction when it came to education², it is no surprise that travel journals received much attention and gained in popularity.

One of these is the travel journal of Bernhard von Breydenbach, describing his travels in 1483 from Venice to Jerusalem, Mount Sinai and Alexandria. His printed travel journal

Figure 1. Detail of the woodcut with animals – A Camel and a salamander.

tells its readers about the journey and the places they should visit and simultaneously gives information on the foreign flora and fauna and people, illustrated with woodcut images. Other great examples of such late medieval travel journals in the vernacular Middle Dutch are the *Reysen int Heilighe Lant* by Jan van Mandeville from the year 1477 and *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele*, which illustrates Van Ghistele's travels to the

Holy Land between 1481 and 1485. Although the latter is little known, it exceeds the work of Breydenbach in both size and importance.³ However, the great length of the text and the fact that it lacked pictures, are most likely the reason for its lack of popularity.

¹ L. Hellinga, '1460-1585. Opkomst en algemene verspreiding', in M. van Delft and C. de Wolf (gen. eds.), *Bibliopolis. Geschiedenis van het gedrukte boek in Nederland* (Zwolle/Den Haag: Waanders Uitgevers/Koninklijke Bibliotheek, 2003), p. 11.

² H. Pleij, *Het gevleugelde woord: geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1400-1560* (Amsterdam: B. Bakker, 2007), p. 559.

³ *Ibidem*, p. 569.

Which brings us to the question why Bernhard von Breydenbach's travel journal at the time was so popular and special. The illustrations are certainly part of the answer. He did not just provide the reader with a good amount of images of what he was writing about, he actually brought an artist with him on the trip to make the pictures as reliable as possible. As seen on the few example images given here, he provides his readers with

Figure 2. Detail from the woodcut with animals – A crocodile.

Figure 3. Detail from the woodcut with Saracens – Female clothing.

realistic woodcuts of the cities he visited, the people he met and the animals he saw. The absolute highlight of the illustrations are the folded maps of Venice and the Holy Land from Jerusalem to Alexandria which respectively measure 1,62 meter and 1 meter in length.

The presence of these woodcuts is certainly one of the reasons why Breydenbach's work became so popular with its contemporary readers, but it is also an important reason why this work is so important to us in the present. The woodcuts literally illustrate the way the East and its inhabitants were seen by the visitors from the West. The book bridges foreign places, people and cultures. As such it is a good example of the power of the new medium of print.

The relationship between the new phenomenon of the printed book and its contemporary readers is the underlying *raison d'être* of this thesis. My aim was to breathe new life into the Dutch version of an important book in history, but at the same time I wanted to use this work to explore the future of the book. In the digital age it is only logical that the textual medium develops in new directions; it is now much easier to bring ten books with you on an e-reader, than to carry them around in physical form. Entertainment also is one of the prime functions of digital devices. With a few 'adjustments' books can be made more interactive. So why not investigate new forms for the book, not just to make them more appealing to a younger audience, but also because it would be a waste not to look into the new possibilities and opportunities the digital medium has to offer.

However, the digital medium is not the Holy Grail and still faces many downsides, just like its print ancestor. On the one hand it is more portable and offers seemingly endless possibilities, on the other it is much less permanent than its printed counterpart. A favourite

website can be offline tomorrow and a favourite game may well be incompatible on the latest console. Therefore, based on its current state, the digital medium, contrary to its functionality in conveying texts, can not be regarded to be the definitive platform for the future when it comes to preserving the text.

For that reason different carriers of text to convey the contents of the *Heylighe bevarde*n by Bernhard von Breydenbach were analyzed. The starting point was a print version, a static text, intended for consequential reading from A to Z and maybe some browsing. This gave a good insight in whether the information was complete and what kind of features could be added on a more interactive medium. The e-book felt like the logical next step. With an HTML back-end the text can be enriched with mark-up, providing the reader with extra facilities during the process of reading. However, the few extras the e-book format has to offer, such as compactness and quick browsing, were not enough. The use of references was not very user friendly on the e-reader, as the technology does not allow the user to click on small links. Also, the digital ink is not suited to represent the panoramas accurately. In order to honour all aspects the *Peregrinatio* has to offer to its readership, such as an abundance of information about foreign cultures and environments in both text and illustration, it needed a bigger screen. Which led to a website. On this medium it would be possible to store and present all the information available, but with the benefit of the availability of more interactive tools, like searching for keywords or particular parts of the text and comparing the original edition(s) with the edited text. There was, however, one extra platform worth experimenting with and that was an application for a mobile phone or a surface (i.e. tablet/iPad), which combines the best of the e-book with the best of the website by being portable and quickly accessible, yet at the same time having all the extra features of the website. But how do you make an app?

The methodology

The following methods and programmes were used during the process of converting the text from an analogue conveyer to three different digital conveyers of text. Overall, the already available knowledge of languages like HTML and CSS was used. For extra help I turned to W3schools.com.⁴

⁴ This website provides guidance and tutorials on programming languages like HTML, CSS and JavaScript <<http://www.w3schools.com/>> (13 August 2015).

E-book

The e-book is based on HTML, which is used for marking up the text. CSS was used for creating a lay-out and the computer programme Calibre to convert the format to epub.⁵

Website

The website is also HTML-based and CSS is again used for creating a lay-out. Some JavaScript is used for the correct working of the website. Microsoft Expression Web 4 was used to create the website.⁶ The programme is no longer continued by Microsoft and is therefore freely available on their website.

App

Making an app was more difficult than originally envisaged. In addition, it was not feasible with the available knowledge of programming. However, I was very curious about the added possibilities the app could offer, I was determined to find out if it would be different from an e-book and a website. Therefore, I outsourced the creation of the framework, which is written in C#. Next, I used the engine of Unity⁷ to fill the app with my content.

The structure

The thesis begins by providing background information on the people involved in the publishing process of the book. Who were the author, the artist, the translators, and the publisher? Did the author actually write the text? In chapter II the text itself will be studied in its different editions and translations. How many editions are there and to what extent do they differ from each other? The next chapter gives more information about the contents of the book. Because of the vast size of the complete text only a part could be edited. In order to give the reader an overview of the entire work, the complete contents have been summarized. Finally, before presenting the new edition of a selection of the text, the editorial method is explained. What changes were made tot the text?

The original full Dutch title of Breydenbach's travel account, *Die Heylighe bevarden tot dat heylighe grafft in iherusalem ende van daen totten berch Synai tot die heilighe maghet ende martelarijse Sinte Katherin*, is quite lengthy. Therefore, in this thesis I will refer to the title with the shorter *Die Heylighe bevarden*. The title of its Latin counterpart, *Sanctarum peregrinationum in montem Syon ad venerandum christi sepulchrum in Hierusalem atque in montem Synai ad divam virginem et matrem Katherinam*, is shortened into

⁵ More information and the download of this free computer programme can be found on the following website <<http://calibre-ebook.com/>> (13 August 2015).

⁶ More information and the download of this free computer programme can be found on the following website <<https://www.microsoft.com/en-us/download/details.aspx?id=36179>> (13 August 2015).

⁷ More information and the download of this free computer programme can be found on the following website <<http://unity3d.com/>> (13 August 2015).

Peregrinatio, whenever I refer to Breydenbach's travel journal in general, leaving aside any particular language.

During the writing of this thesis the digitized copy of the Dutch, German and Latin edition of Breydenbach's *Peregrinatio* was used, made available by the Digitizing Centre of the Bavarian State Library in Munich.⁸ As stated on their website this centre handles the digitization and online publication of the cultural heritage preserved by this great library. For my chapter about the different editions and the text I also made use of two other copies of the Dutch edition, as well as a copy of the Latin edition, available in the Special Collections of Leiden University Library and the Bibliotheca Thysiana. As I particularly used the digital Dutch version from the Bavarian State Library for editing and annotating purposes, it is this version I will be referring to throughout this thesis.

When editing and annotating the selected parts of text for my anthology I made use of the historical dictionaries collected in the online 'Geïntegreerde Taalbank' (Integrated Language Database; henceforth referred to as GTB)⁹ of the Institute for Dutch Lexicology.¹⁰ Together, these dictionaries make it possible to study Dutch vocabulary from circa 500 to 1975. Whenever I explain a word in the anthology, I used this database.

⁸ Münchener Digitalisierungszentrum <<http://www.digitale-sammlungen.de/>> (9 February 2015).

⁹ De Geïntegreerde Taalbank (GTB) <<http://gtb.inl.nl/>> (4 April 2015).

¹⁰ Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) <<http://www.inl.nl/our-work-and-working-methods>> (13 August 2015).

About the people working on the book

The author

Bernhard von Breydenbach was born around 1440 into an ancient Hessian family of knights from Breidenbach, a community in the district of Marburg-Biedenkopf.¹¹ His father was Gerlach von Breydenbach, his mother countess Lysa von Wied. At the very young age of ten he was made a canon of Mainz cathedral in order to be educated at the local school. After that he enrolled at the University of Erfurt, where he would receive a doctorate in law. He returned to Mainz in 1471, where he became a member of the ‘Ritterstift’ of St. Alban and of the ‘Collegiatstift’ of Our Lady. Immediately following the return from his pilgrimage, in 1484, he was appointed dean of the cathedral.¹² Bernhard von Breydenbach died on 5 May 1497 in Mainz and was buried in the chapel of Our Lady in the cathedral.

According to his own account, Breydenbach lived rather freely as a young man, which made him decide to undertake a pilgrimage to the Holy Land in his later years. In the paragraph ‘Een uitspreken der meninge’ (‘The expression of opinions’), of the introductory part of the *Peregrinatio* (f. 6v) he writes: ‘Het is van noot dat ict belijde om ander menschen een exempell te gheven, nae dat ick mijn ionghe daghen gheleeft hebbe ende ghesien die valscheit ende ydelehit deser werlt’ (‘It is necessary that I confess to give other people an exemple, after that I lived my younger days and saw the falsehood and vanity of this world’). He hoped, by undertaking this pelgrimage, to obtain the salvation of his soul.¹³

Bernhard von Breydenbach decided to put the account of his travels down on paper to educate those Christians who were unable to travel themselves. As he states himself on f. 6v of his journal: ‘soe heb ick neersticheit ghedaen om dat van node is te weten sekerlic openbair te maken’ (I have done my very best to make everything public that needs to be known). I will come back to the ambiguity of this statement in the next chapter.

As the initiator of his journey to the Holy Land, Bernhard von Breydenbach is generally considered the author of his *Peregrinatio*. Whether he actually wrote the entire tekst himself is, however, doubtfull. In the text we can read: ‘[...] ende sonderlinghe die heilighe steden inden heilighen lande dair ick bewijs hebbe doen setten beyde in latijn ende duytsche bij een ander gheleert man ende hebbe laten printen dit selve werck om ghemeen te maken [...]’ (...and specially the Holy cities in the Holy Land of which I have commissioned another

¹¹ Anon., ‘Bernhard von Breidenbach’, *Wikipedia*
<https://de.wikipedia.org/wiki/Bernhard_von_Breidenbach> (5 August 2015).

¹² H. Davies, *Bernhard von Breydenbach and His Journey to the Holy Land* (London: J. & J. Leighton, 1911), p. i.

¹³ *Ibidem*, p. ii.

educated man to make in both Latin and German and have this work printed to make it complete...). Apparently, he commissioned someone else – an educated man – to write everything down. Therefore, a distinction has to be made between the author and the contemporary editor of the *Peregrinatio*. Currently, it is assumed that the editor was Martin Roth¹⁴, a theologian and member of the Dominican monastery of Pforzheim in Germany, and in all likelihood also a professor at the university in Mainz.¹⁵ This position may well explain the connection between the two men. However, Martin Roth is not named as the writer in the *Peregrinatio* itself, in the same way as Breydenbach commended the artist Erhard Reuwich. Roth is identified in another text by Felix Fabri, entitled *Evagatorium in Terrae Sanctae, Arabiae et Egypti Peregrinationem*. This text is an account of Fabri's pilgrimage to the Middle East in the years 1480 to 1483. Fabri, who was born around 1440 in Zurich and died in 1502 in Ulm, was a Dominican theologian who made several pilgrimages to the Holy Land.¹⁶ He identified Roth as the writer in the aforementioned travel journal, where he states:

Bernhardus de Braitenbach, qui nullus parcens sumtibus pro ordinata compositione sui peregrinalis sive itinerarii induxit venerabilem magistrum, illuminatum theologum et ornatum rhetorem, videlicet patrem Martinem Roth, Ordinis Praedicatorum, quod praefati domini itinerarium ornato et compto stilo composuit [...].¹⁷

In plain English, Bernhard von Breydenbach spared no expenses on the composition of his travel journal. He commissioned the esteemed and erudite teacher Martin Roth, who wrote it in an ornate and cultured style. In addition, it seems that Roth based a large portion of his text on the travel journal of Paul Walther von Guglingen, entitled *Itinerarium in Terram Sanctam*. Von Guglingen, who was born in 1422, was a priest of the Franciscan Order and had already lived in the Holy Land for a year before he joined Breydenbach and his company for the second part of their travels. His travel journal describes the same pilgrimage of 1483, but from his own perspective.¹⁸ In fact, his travel journal is so much alike that of Breydenbach that Von

¹⁴ Davies, *Bernhard von Breydenbach and His Journey to the Holy Land*, p. vi.

¹⁵ E. Geck, *Die Reise ins Heilige Land: Ein Reisebericht aus dem Jahre 1483* (Wiesbaden: Pressler, 1977), p. 49.

¹⁶ Anon., 'Felix Fabri', *Wikipedia* <https://de.wikipedia.org/wiki/Felix_Fabri> (15 August 2015).

¹⁷ C.D. Hassler (ed.), *Fratris Felicis Fabri Evagatorium in Terrae Sanctae, Arabiae et Egypti peregrinationem* (Stuttgart: Historische Literaturgesellschaft, 1843), p. 353. <https://books.google.nl/books?id=ztUWAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=nl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false> (15 August 2015).

¹⁸ A copy of his travel journal is preserved in the state library of Neuburg an der Donau, shelf-mark 198 Bll. C. Halm & W. Paravicini, *Europäische Reiseberichte des Späten Mittelalters. Eine analytische Bibliographie* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 1994), pp. 195-197.

Guglingen may even be considered the writer of the *Peregrinatio*.¹⁹ Since Roth never visited the Holy Land himself, he may have needed additional information on the Holy Land.

The artist

In contrast to the writer(s) of the *Peregrinatio*, the artist of the woodcuts has been given full credit for his work. On f. 6v. Bernhard von Breydenbach mentions Erhard Reuwich from Utrecht as the artist he brought along on his travels and praises him for his exceptional skills. Little information on Reuwich is available. The year of his birth is uncertain: some argue it was around the year 1455²⁰, others think it was around 1435; he must have died before 1495.²¹ His surname suggests that his family originated from the village of Reeuwijk, near Gouda in the south-western part of the Netherlands. He appears to have left Utrecht around 1465 for Mainz, where he established himself as a publisher.²²

The first Latin and German editions of 1486 and the Dutch edition of 1488 were printed in Mainz and were probably prepared under the supervision of Breydenbach himself. These three editions all have colophons that state that they were printed by Erhard Reuwich. However, it has been thought that Peter Schöffer was the actual printer, because of the similarity of the type to that used by Gutenberg's former partner.²³ In that case, Reuwich's name appeared as that of a publisher. Under the colophon of the first Latin, German and Dutch editions, a woodcut with the printer's mark is placed. It is a woman wearing a turban, holding a shield with a black bird. The same

Figure 4. Reuwich's printer mark in the *Peregrinatio*.

<http://www.digiberichte.de/Halm_1994_Deutsche_Reiseberichte.pdf> (15 August 2015).

¹⁹ Geck, *Die Reise ins Heilige Land*, p. 49.

²⁰ G. Campbell (ed.), *The Oxford Dictionary of the Renaissance* (Oxford: University Press, 2003), n.pag., entry: 'Reuwich, Erhard'

<<http://www.oxfordreference.com.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/view/10.1093/acref/9780198601753.001.0001/acref-9780198601753-e-3024?rkey=jLVjpH&result=3024>> (10 July 2015).

²¹ C.G.N. de Vooy, 'Heeft de Utrechtse kunstenaar Erhard Reeuwich ook letterkundige verdiensten?', *Opstellen bij zijn afscheid van de bibliotheek der Rijksuniversiteit te Utrecht op 31 Mei 1940 aangeboden aan G.A. Evers* (Utrecht: Oosthoek, 1940), p. 285.

²² Ibidem, p. 286.

²³ Peter Schöffer (Gernsheim 1425 - Mainz 1503) was the second most influential individual in the early history of printing in Europe, after Johannes Gutenberg. After his academic education at Erfurt University he started working in the printing business, first for Johannes Gutenberg and later on his own; cf.

Anon., 'Highlights of the Exhibition Peter Schoeffer: Printer of Mainz', *SMU Bridwell Library*

<<http://www.smu.edu/Bridwell/SpecialCollectionsandArchives/Exhibitions/PeterSchoefferPrinterofMainz>> (15 August 2015).

bird is also used on the family arms of the dedicatee of the *Peregrinatio*, Berthold von Henneberg. Which is a hen standing on a hill, a pun on their name. Reuwich has adopted the hen without the hill for the printer's mark.²⁴

Additionally, based on linguistic evidence it has been suggested by the Dutch scholar C.G.N. de Vooy that Reuwich was responsible for the Dutch translation as well. De Vooy compared the style of writing and the use of words of the Dutch edition with the current dialect in Holland and Utrecht in the late fifteenth century. Despite the fact that his research was based on samples of the text, De Vooy is fairly certain that the translator of the text was indeed someone from Utrecht, concluding that Erhard Reuwich is the most likely candidate to have translated the *Peregrinatio*.

²⁴ R.M. Fuchs, 'Die Mainzer Frühdrucke mit Buchholzschnitten 1480-1500', *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 2 (1960), p. 52.

The editions

There are quite a few different versions of Breydenbach's *Heylighe bevaerdenisse*. The work was published first in Latin, German and Dutch and later translations came out in French and Spanish. As these later translations were probably made independently of Breydenbach's supervision, they are not included in this analysis. The textual analysis is limited to the Dutch language copies that are preserved in the Special Collections of Leiden University Library and in the Leiden Bibliotheca Thysiana. To extend the research the digitized copy of the same Dutch edition from the Bavarian State Library is added to the analysis.

List of all editions in chronological order

Breydenbach's work was such a commercial success, that it was reissued several times in various languages. The table below presents the editions that were published following the first Latin edition of 1486.²⁵ The information about language, date and place of publication, the printer/publisher, and the use of the original woodcuts (OW) for the illustrations is given in the first five columns. The sixth column states if a copy is held in a Dutch library²⁶, while the last column indicates how the editions correspond to the copies of the text that were used for the textual analysis.

Table 1. Overview all editions

#	Language	Date	Place	Printer/ Publisher	OW	Location ²⁷	C.T ²⁸
1	Latin I	11 February 1486	Mainz	Erhard Reuwich and Peter Schöffer	X	KB MMW NDA TSTF	D
2	German I	21 June 1486	Mainz	Erhard Reuwich and Peter Schöffer	X	KB MMW DPL	F
3	German II	22 April 1488	Augsburg	Anton Sorg		KB	-
4	Dutch I	24 May 1488	Mainz	Erhard Reuwich and Peter Schöffer	X	ASM AUB BTL GL KB MMW LUB UUB	A, B, C

²⁵ Geck, *Die Reise ins Heilige Land*, p. 48.

²⁶ See the Appendix for the meaning of the abbreviations.

²⁷ According to G. van Thienen, *Incunabula in Dutch Libraries* (Nieuwkoop: De Graaf, 1983), nrs. 1024-1029.

²⁸ 'Corresponds to', indicates to which edition it corresponds in the 'List of consulted editions'.

5	French I	28 November 1488	Lyon	Michel Topié and Jacques Heremberck		KB HME	-
6	French II	18 February 1489/1490	Lyon	Gaspard Ortuin	X		-
7	Latin II	29 July 1490	Speyer	Peter Drach	X	KB UUB DPL	-
8	Spanish I	16 January 1498	Zaragossa	Paul Hurus	X		-
9	German III	n.d., ± 1495-1505	Speyer	Peter Drach			-
10	Latin III	24 November 1502	Speyer	Peter Drach			E
11	French III	12 October 1517	Paris	Nicolas Higman			-
12	French IV	20 March 1522/1523	Paris	François Regnault			-

List of consulted editions

	Title	Reference	Language	Printer	Date/ Place
A	<i>Die heylighe beuarden tot dat heylighe grafft in Iherusalem en van daen totten bergh Synai tot den heylige Maghet en Martelaresse St. Catherina</i> (LUB 1498 B3)	GW ²⁹ 5081 ISTC ³⁰ ib01191000	Middle Dutch	Peter Schöffer	24 May 1488, Mainz
B	<i>Die heylighe beuarden tot dat heylighe grafft in Iherusalem en van daen totten bergh Synai tot den heylige Maghet en Martelaresse St. Catherina</i> (BTL THYSIA 924)	GW 5081 ISTC ib01191000	Middle Dutch	Peter Schöffer	24 May 1488, Mainz
C	<i>Die heylighe beuarden tot dat heylighe grafft in Iherusalem en van daen totten bergh Synai tot den heylige Maghet en Martelaresse St. Catherina</i> (BSB-Ink B-914)	GW 5081 ISTC ib01191000	Middle Dutch	Peter Schöffer	24 May 1488, Mainz

²⁹ GW – Gesamtkatalog der Wiegendrucke.

³⁰ ISTC – Incunabula Short Title Catalogue
<<http://www.bl.uk/catalogues/istc/>>.

D	<i>Sanctarum pergrinationum in montem Syon ad venerandum Christi sepulchrum in Jerusalem, atquem in montem Synai ad divam virginem et matrem Katherinam</i> (BSB-Ink B-909)	GW 5075 ISTC ib01189000	Latin	Peter Schöffler	11 February 1486, Mainz
E	<i>Sanctarum pergrinationum in montem syon ad venerandum christi sepulchrum in Ihierusalem atque in montem Synai ad divam virginem et martyrem Katherinam</i> (LUB 1368 C 19:1)		Latin	Peter Drach	24 November 1502, Speyer
F	<i>Die heyligen reyßen gen Jherusalem zum dem heiligen grab und furbasem zum der hochgelobten jungfrauwen und mertreryn sant Katheryn</i> (BSB-Ink B-911)	GW 5077 ISTC ib01193000	German	Peter Schöffler	21 June 1486, Mainz

Comparison of the Middle-Dutch copies

There appeared only one Dutch edition of Breydenbach's *Peregrinatio*, it is however possible that changes are made during the printing process. That means that earlier copies from an edition can be different from later copies. The text and woodcuts of all three copies of the Dutch edition appear to originate from the same type-setting. After comparing the three texts, no textual differences could be found. Any differences that were found were applied by an owner at some point. The copy of the Bibliotheca Thysiana has a deviating order of the woodcuts. The woodcut of Parens is placed after that of Candia, while in the text the pilgrims first travel to Croatia and later to Greece. The panorama of Parens is obviously misplaced, probably during restauration. The woodcut of the exotic animals is placed at the very end in the two Leiden copies; in the BSB copy it is not present.

The copy of Leiden University Library lacks all the fold-outs and the copy of the Bibliotheca Thysiana has suffered damage from insects and was poorly restored, probably in the nineteenth century. The copy of the Bayerische Staatsbibliothek seems to have been preserved best, despite the fact that it lacks the woodcut of the exotic animals. Nevertheless, in all three copies, the text is well preserved.

Comparison of the editions in different languages

Overall, all the analyzed copies have the same contents, although some parts of the text appear to have been shortened in later editions. For instance, in the section on the Jews, the text explaining the sum of interest varies per edition. In the third Latin edition³¹, for example, this part of the text is less extensive than its counterpart in the other languages and earlier editions. A comparison of the description of the pilgrims entering the temple of the Holy Grave on ff. 23r to 27v (BSB-Ink B-914 - starting from the woodcut of the front of the Holy Sepulche), on the basis of the division of the text, does not show any major differences. The text was also quite literally translated in the vernacular editions. Another example is provided by a comparison between the descriptions of the different inhabitants of Jerusalem beginning at f. 83v (BSB-Ink B914 - from the woodcut of the Sarracens). The two compared Latin editions are almost identical, the only notable difference being that the edition of 1502 uses more abbreviations. The German translation of 1488 accurately follows the Latin first edition, while the Middle-Dutch presents a freer translation. This is shown by a comparison of the sentence of the first paragraph on the Jews in the original Latin copy: ‘Sanguis eius sup nos et filios nostros’ with the other Latin edition and the translations in German and Dutch. In the Latin edition of 1502 the sentence remained the same, but is shorter because of the abbreviations: ‘Sāguis ei’ sup nos r filios nfos’. The first German translation reads ‘Syn blüt sy uber uns unñ unsere kynder’, while the Middle-Dutch translations have ‘Syn bloet come op ons ende op onse kiinderen’.

In order to find the ‘ideal copy’, it is important to know which text best reflects the thoughts of the author, Bernhard von Breydenbach. However, in this case, the editor of the first Latin and German editions, Martin Roth, was not a member of the traveling company. Whereas the translator of the Middle-Dutch edition, Erhard Reuwich, did experience the pilgrimage himself. Reuwich might have translated the text a bit freely, but it is quite safe to assume that his translation closely reflects the original ideas of Breydenbach. On the basis of this comparison of editions and copies, it can be concluded that the most notable differences are caused by the acts of owners and users, who were to a large extent responsible for the presentation of the text and illustrations. They decided how they wanted their copy to be ornamented and bound. The text itself does not appear to have been subjected to many changes. This makes it difficult to establish an ‘ideal copy’. However, based on the reliability of Reuwich’s translation, the anthology will follow the Middle-Dutch version C.

³¹ Which corresponds to version E in the analysis.

West versus East – A story behind the frontispiece?

When opening Breydenbach's description the reader is confronted with a magnificent and elaborate woodcut by Erhard Reuwich. It depicts a Venetian woman on a pedestal, surrounded by three coats-of-arms and framed by an intricate and detailed foliage. The lady, whose function in the text is not entirely clear, is probably an allegorical figure referring to Venice and the West. She gestures to the coat-of-arms on her right, belonging to Bernhard von Breydenbach. On her left, brushing her skirt as if making a gentle plea for attention³², is the coat-of-arms of Count Johann von Solms-Lich. At the foot of her pedestal one finds the coat-of-arms of Philip von Bicken. These three people are the most important pilgrims in Breydenbach's account. He himself, the initiator of the journey, Count Von Solms-Lich, the highest ranking member of the group, and Von Bicken, counsellor and companion to the Count. According to Elizabeth Ross, the function of Reuwich's frontispiece is to distinguish the author and his travels from other travel journals. Breydenbach tries to make his travel description stand out from that of others by emphasizing his authority as an experienced pilgrim and by adding realistic illustrations made by an artist who was on-site. The frontispiece supports this strategy, because it demonstrates the skills of the artist. However, the image of the Venetian woman does not do justice to the complete contents of the book. Venice is merely the city where the journey started and ended.

It has been suggested that Breydenbach's *Peregrinatio* is not solely intended as a travel journal to the Holy Land, but also as a work that propagandizes the West and Christian religion, as opposed to the Middle-East and Islam. In that light, the meaning and function of the frontispiece in relation to the rest of the book can also be seen as an advertisement of the work's larger ambition to regard pilgrimages as a starting point for an exploration of the current state of the Holy Land. The author presents Venice as the christian centre of the Mediterranean, a vital cultural and military counterpoise to the Muslim domination of the Orient.³³ Ross substantiates this interpretation by comparing Breydenbach's account to that of other pilgrims. She writes: 'In comparison to the accounts of other pilgrims, with their tourists' wonder at false hair and bare shoulders, this text remains unusually focused and exclusively concerned with issues of state.'³⁴

³² E. Ross, 'Mainz at the Crossroads of Utrecht and Venice', in I. Alexander-Skipnes (ed.), *Cultural Exchange between the Low Countries and Italy (1400-1600)*, (Turnhout: Brepols, 2007), p. 126.

³³ *Ibidem*, p. 136.

³⁴ *Ibidem*, p. 138.

Figure 5. The frontispiece of *Die Heylighe bevarden* by Erhard Reuwich.

An aspect that strengthens the idea of the *Peregrinatio* as a work of propaganda to drive the Muslims out of the Holy Land can be found on f. 67v, a part of the text entitled ‘hier nae volghet vanden sarracenen van hoire manieren ende dwalinghen’ (the following part is about the errors of the Muslims). Breydenbach here even describes Islam as a sect, explicit language that one would not expect in a normal travel journal.

Frederike Timm has taken this suggestion one step further by claiming that the trip never took place. She compared the drawings of the cities with the real situation and concluded that the pilgrims could not have been there.³⁵ Her findings completely undermine the status of the text as a travel journal and make it a propaganda piece intended to drive the Muslims out off the Holy Land.

Still, these arguments do not rule out the possibility that the pilgrimage actually took place. It was quite common to undertake a journey to the Holy Land and affluent pilgrims had sufficient means to support themselves during the lengthy travels. In addition, Breydenbach and his company are also mentioned by Felix Fabri and Paul Walther in their own accounts of the same journey³⁶. Breydenbach refers to Felix Fabri, a descendent of the noble family of Schmidt from Zurich who had traveled the same route before, as an ‘experienced pilgrim’. Fabri wrote an account of this journey titled *Evagatorium in Terrae Sanctae, Arabiae et Egypti Peregrinationem*, published after 1483, in which he mentions Breydenbach and other members of the travel company. The priest Paul Walther also mentions Breydenbach and other pilgrims in the account of his pilgrimage, titled *Itinerarium in Terram Sanctam* (1483/84). It is highly unlikely that they both made up their pilgrimage to the Holy Land.

Against the argument that the descriptions of the different foreign people and environments are focused and without wonder, it should be said that they are also quite comprehensive. Breydenbach regularly describes how he experienced the trip and how he and his fellow pilgrims reacted to certain events. For example, on f. 12r, he describes how their departure from Venice was delayed even further when a citizen of Venice accused their captain of not paying his debt. He then explains how they tried to solve the matter. Another example of Breydenbach’s personal experience can be found on f. 16v. He tells the reader about a ship they encountered between Methoni and Rhode. The captains of the two ships discuss the current events of a war between the duke of Venice and the duke of Lorraine. Furthermore, Breydenbach describes how their ship was not allowed to dock in the harbour of

³⁵ B. Wagner, ‘Frederike Timm Entlarvt Bernhard von Breidenbach’, *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 63 (2008), pp. 229-231.

³⁶ Davies, ‘*Bernhard von Breydenbach and His Journey to the Holy Land*’, p. v.

Rhode, because of rumours that the passengers were carrying contagious diseases. These and other passages are so specific, that they leave little doubt that the stated travels actually took place. Breydenbach's outspoken negative attitude towards the inhabitants of the Holy Land may also have been the result of a fear of the unknown or the different. He was raised in a western, christian society and was obviously surprised that people in the Middle East lived their lives and believed in God in a very different way. His opinions are an example of the mindset of a narrow-minded pilgrim who for the first time encountered a different way of life. They do not necessarily support the argument that his work propagates western culture and religion, in opposition to oriental culture and Islam. In any case, this author regards the *Peregrinatio* as a reliable travel journal and this supposition has determined the selection of the text included in the anthology.

Overview of the contents of the complete text

The complete text of the Dutch version of Breydenbach's journey numbers more than 350 pages. As much as it would have been desirable to make a complete new edition of this text, it was decided to limit the edition to a representative selection. However, in order to give the reader a good understanding of its contents, the full text is summarized below.

In an attempt to keep the content well organized, it is divided according to Breydenbach's own system:

Digits (0 to 9)	Main divider between parts of the journey
Characters (a to z)	Subdividers between paragraphs
Roman numerals (I/V/X)	Woodcuts

I Woodcut frontispiece with the coat-of-arms of Bernhard von Breydenbach, Philip von Bicken and Count Johann von Solms-Lich

1 Dedication to the Archbishop of Mainz, Berthold von Henneberg.³⁷

2 Index.

3 Preface: Why visit Jerusalem and pursue the pilgrimage; introduction of Erhard Reuwich, who has illustrated the account with his woodcuts. Short notice on another scholar who wrote his work in Latin and German.

4 a Start of the journey – Composition of the travel party; journey from Oppenheim to Venice; meeting with the captain of their ship; explanation of the rules on board the ship.

b Description of the stay in Venice.

c Description of Padua.

d Praise of Venice.

e Journey from Venice to the Holy Land.

II Woodcut panorama of Venice.

f Description of Parens (Porec, Croatia); continuation of the journey.

III Woodcut panorama of Parens.

g Description of the region between Zadar and Corfu.

h Description of Corfu.

³⁷ Anon., 'Berhold von Henneberg', *Encyclopedia Britannica*
<<http://www.britannica.com/biography/Berthold-von-Henneberg>> (20 June 2015).

- IV Woodcut panorama of Corfu.
- i Journey to Modon (Methoni, Greece); meeting with another group of pilgrims.
 - j Description of Modon.
-
- V Woodcut panorama of Modon.
- k Description of the surroundings of Modon.
 - l Journey from Modon to Candia (Crete).
- VI Woodcut panorama of Candia.
- m Journey to Rhodes.
 - n Description of Rhodes.
- VII Woodcut panorama of Rhodes.
- o More on Rhodes and its environs.
 - p Journey to Cyprus and beyond.
 - q Description of Cyprus and its environs.
-
- 5 a Arrival in the Holy land; description of Jaffa (modern Tel Aviv).
- b Description of Jaffa; journey to Rama and Jerusalem.
-
- 6 a Arrival in Jerusalem.
- b Excursion to Mount Zion; the places of interest there and in the surroundings of Jerusalem.
- VIII Woodcut of the Holy Sepulchre in Jerusalem.
- c Sites in the vicinity of the Holy Sepulchre and description of the environment of Jerusalem.
 - d Excursion to Bethlehem.
 - e Excursion to Bethany (modern Al-Eizariya).
 - f Journey to the river Jordan; visit to Jericho.
 - g Excursion to the Dead Sea via Jericho.
-
- 7 a Departure of part of the travel group on St. Anna's Day (26 July 1483). Eighteen pilgrims are left.
- b Recapitulation of the description of the Holy Land and the places visited.
- IX Woodcut panorama of Jerusalem and Palestine.
-
- 8 a General description of the mountainous vicinity of Jerusalem.
- b On Mount Zion, Moria, Mount of Olives, Ebron, Bethel, Sylo, Garrisim, Heball, Quarentena, Hermon, Carmelus, Ziph, Thabor, Libanus and Semoron.
-
- 9 a Introduction to the description of the people living in the Holy Land.

- b On the prophet Mahomet (Muhammed)
 - c On the Saracens.
 - X Woodcut of the Saracens and their script.
 - XI Woodcut of a Jew.
 - d On the Jews.
 - XII Woodcut of the script of the Jews.
 - XIII Woodcut of a Greek and the Greek script.
 - e On the Christians in Syria, Egypt and Palestine³⁸ and their Chaldaic script.
 - f On the Jacobite and their script.
 - g On the Nestorians.
 - h On the Armenians.
 - i On the Georgians.
 - XIV Woodcut of the Abyssinians.
 - j On the Abyssinians (or Indians).
 - XV Woodcut of the Abyssinian script.
 - k On the Maronite.
-
- 10 a Epilogue on the people and religions in the east.
 - b End of part one.
-
- 11 Introductory text on Mount Sinai.
-
- 12 Introductory text on St. Catherine.
-
- 13 Preparation for the excursion to St. Catherine's monastery, departing of part of the group, who will travel back home.
-
- 14 Impossibility to travel to Mount Sinai, due to high temperature. List of the participants of the travel group.
-
- 15 a Departure of the travel group to Mount Sinai and St. Catherine's monastery on the 24th of August.
 - b On the history and environs of the monastery.
 - c Description of other monasteries and chapels in the area.
-
- 16 a Journey from Mount Sinai to Alkayr (Cairo).
 - b On Cairo.
 - c Journey to Alexandria via the river Nile.

³⁸ Anon., *Europeana*

<http://www.europeana.eu/portal/record/90402/RP_P_OB_4036.html> (20 June 2015).

- d On Alexandria.
-
- 17 a Negotiations for the return journey by boat.
b Troublesome return journey by boat to Venice due to bad weather. Arrival in Modon 14 December.
-
- 18 a Journey along the coast of Albany.
b Arrival in Zadar, Croatia.
-
- 19 Arrival in Venice (8 January 1484). End of the description.
-
- 20 List of islands in the Mediterranean.
-
- 21 Glossary of commonly used Arabic words, with their translation.
-
- 22 Short history of the Turkish empire and its conquests.

Justification of this edition

In selecting the texts for this anthology, a guiding principle was that the main purpose of Breydenbach's text was that of a description of the Holy Land and its inhabitants. It was his intention to provide his readers with a full account of everything he had encountered during his travels. He states in his introduction that he did not go on this pilgrimage only for himself or for his fellow Christians who were unable to take up the journey themselves, but also for students and scholars who wished to know more about foreign lands, peoples and religions. As he wrote:

So heb ik dese pelgrimagien ghedaen tot oirbarheit niet alleen voir my, mer mede tot behoeff mijnre even kersten menschen ende bysonder edelen, ghelerden ende prelaten, dair toe te trecken mit begherte so heb ick neersticheit ghedaen om dat van node is te weten sekerlic openbair te maken, ondersokende neerstelich alle dinck om dese bevarde te volbrenghen niet sparende enighe cost.³⁹

Therefore, those texts were selected that focus on Breydenbach's travel and the information he provides on local sights, peoples and customs. For example, the descriptions of the sea journey from Venice along the coast of Croatia, Montenegro, Albania, Greece all the way to the port of Jaffa in Israel, were selected, as well as the information he gives about the city of Jerusalem and its environment. Also included are the texts which describe the different peoples that inhabit the Holy Land, their cultures, languages and religions.

In making this edition, an important consideration has been to preserve the appearance and 'feel' of the original text of 1486, while at the same time making it as easy to read as possible. The final product is a so-called historical-critical edition, in which the following rules have been applied, combined with a few personal considerations of the editor.

Editorial aspects

In the text different ways of abbreviation were used for (parts of) words that were too long or that were frequently used through a variety of traditional symbols. There also are numerous ligatures, two letters that interlock with each other (e.g. æ and œ), generally used to prolong the sound of the first vowel. In the fifteenth century, these abbreviations were common

³⁹ Von Breydenbach, 'Een uitspreken der meninge', in *Die Heilighe bevarden*, f. 6v:

'So have I done this pilgrimage not only for my own becoming, but also for the need of my fellow Christian people and especially noblemen, scholars and prelates, to journey there with joy so have I spared no efforts to surely make public that what is necessary to know, examining all things to accomplish this journey no matter the costs.'

knowledge among literate people and did not need any explanation. However, for the modern reader they are not always comprehensible and for that reason they have been given in full in this edition.

Example	Description
ē	when an ‘n’- or an ‘m’-sound would follow
ſ or f	for the ‘s’-sound
u	for an ‘v’-sound
ou̇	when an ‘w’-sound would follow
æ or œ	to indicate that the sound of the vowel is long
o	when a word would be preceded with ‘con-’

The same has been done for the spelling of certain words which is not familiar to the modern reader. For example, ‘uut’ has been changed into ‘uit’ and ‘oeck’ into ‘oock’. The vowels ‘e’ and ‘i’ were used to indicate a prolongation of the vowel before them, but in the second example this can lead to confusion for the reader. Whereas the combination of ‘o’ and ‘e’ is used to prolong the ‘o’-sound, it is also used to indicate an ‘oe’-sound. For example, the vowel combination is both used in ‘goet’ and in ‘broet’. We now know these words as ‘goed’ and ‘brood’. Therefore, it was decided to base a potential change in spelling on the familiar sound a word has in the present. Because both vowel combinations were used, changing double vowels with a prolongation indicator and vice versa will therefore not harm the integrity of the text.

In addition to this the original text has a few common vowel variations⁴⁰, for example:

- u/i-variation
- i/e-variation
- u/o-variation
- a/e-variation

This means that these vowels could both be used, whereas nowadays the use of vowels is fixed. There are many examples of this in Breydenbach’s text, but the most common is his use of the word ‘pelgrum’. Because both ‘u’ and ‘i’ could be used for this word, but as the ‘i’ is more familiar for today’s readers, ‘pelgrum’ has been altered consistently into ‘pelgrim’.

It should also be pointed out to the reader that medieval negation was two-folded, similar to the way negation currently still works in the French language. The negating

⁴⁰ M. Mooijaart and M. van der Wal, *Nederlands van Middeleeuwen tot Gouden Eeuw* (Nijmegen: Vantilt, 2008), p. 28.

particle, 'ne' or 'en', is placed in front of the finite verb and the other negative, like 'niet', is placed behind it.⁴¹ The negating particle 'en' looks a lot like the current conjunction 'en'. However, in Middle-Dutch a conjunction would always be written as 'ende' or 'en' with a line above the letter 'n'. The double negation has been retained, because it is an important part of the contemporary dialect and it does not necessarily hinder the modern reader.

Besides the adaptations with regard to spelling, the text has been structured by adding punctuation according to modern usage. Also, modern capitalization is applied. In terms of lay-out paragraph divisions are added. The division in chapters is already broadly provided by Breydenbach himself.

Latin numerals have been retained, because Breydenbach alternates them with Arabic numerals. In the text it is clarified what most Latin numerals mean, but for the readers who are unfamiliar with the system the following cheat sheet may be useful.

I	stands for 1
V	stands for 5
X	stands for 10
L	stands for 50
C	stands for 100
D	stands for 500
M	stands for 1.000

These characters can be combined to make a sum of their quantities. For example, .III. equals 3 and .XX. equals 20. A smaller character behind a larger one adds up; .XI. equals 11. A smaller character behind a larger one means a subtraction; .IX. equals 9.

⁴¹ Mooijaart and Van der Wal, *Nederlands van Middeleeuwen tot Gouden Eeuw*, pp. 83-85.

Bernhard von Breydenbach

Anthology

Contents

The start of the journey	3
On the City of Venice.....	7
On the City of Padua	9
A part of the commendation of Venice	11
Journey from Venice to Pagens	12
On the City of Pagens	19
The area between Zadar and Corfu	23
Journey to Methoni.....	27
About Candia.....	29
Journey from Modon to Rhode	33
Journey to Cyprus.....	37
Arrival at the Holy Land	39
From Rama to Jerusalem.....	43
The Holy Grave	48
Jordan and the Dead Sea	52
A parting of the travel company.....	54
About the inhabitants of the Holy Land	60
The Saracens	60
The Jews.....	62
The Greek	64
The Surianis.....	69
The Jacobites	71
The Nestorians.....	73
The Armenians	74
The Georgians	75
The Abyssinians or Indians	76
The Maronites	80

The start of the journey

The travel company and the agreement between the captain and the pilgrims

Die deeling deses boecks

All dit werck wert ghedeelt in twee deelen. Dat een deell is van die bevaarde te Iherusalem. Dat ander deell is van die bevarde tot sente Catherijn. Ende daar by te scriven dat oirbair is te weten van die manieren leven ende dwalinghe ende sonderlinge secten der gheenen die dair wonen ende dat int eerste deell. Ende int laatste deell mit reden ende scrifften te onderwisen van dese dwalende secten, op dat nyemant en meene dat elc in syne dwalinghe ende secte mach behouden worden in den laetste. Ende sommige vermaninge ende beclaginge als het nur is dair bij te setten. Ten alte laetste so bid ick God almachtich dat hy in storte alle corsten⁴² menschen liefde ende minne om dat heilighe lant niet alleen te versoeken. Maar oec om weder om te vercrigen onder die heerlicheit des eerste gelove als het voirmaels gheweest heeft tot eere sijns naems ende loff sijns volcs, Amen.

Hier nae volghet dat beghin deser bevarde van huus tot Veneedgen.⁴³

Ter eeren ende te love ons lieffs Heren Ihesu Cristi ende synre ghebenedider moeder Marie ende alle dat hemelsche gheselschap tot salicheit onser zielen, wy drie nae bescreve. Inden eerste die eedele here heer Jan Graeff van Solms, Heer te Myntzenberch.⁴⁴ Ende ich, Bernhard van Breydenbach, deken ende cameraer der kerken van Mens.⁴⁵ Ende heer Philippus van Bicken, ridder. Elct van ons mit syne knechten uut goeder begheerten, so syn wy ghecomen in een stede gheheten Oppenheim, in dat bisdom van Mens by ons voirsproken. Dair vergaderde wy op Sente Marcus dach,⁴⁶ in het iair ons heren dusent vierhondert drieenderachtich.⁴⁷ Van daen reysden wy ende quamen ghesont tot Veneetgien binnen wiiffdien daghen. Om meerre vryheit so namen wy gheleye dair het van noode was. Wy vonden dair veell edele graven, banreheeren,⁴⁸ ridderen, ioncheren ende oec gheestelijcke persone die dair quame uut der selver begheerten als wy. Uut sonderlinge landen van Oostenrijck, uut welken twee banreheren ende drie ridder mit hoire knechten, versamende hem in onse gheselschap. Die namen der gheenre die mit ons waren in een galeyende gheselschap staen hier nae bescreve:

⁴² Christian; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=21397>>.

⁴³ Venice.

⁴⁴ Münzenberg.

⁴⁵ Mainz.

⁴⁶ Saint Marcus day, assuming Breydenbach refers here to Mark the Evangelist, this day would be April 25th, A. van den Akker, "Marcus Evangelist", *Heiligen.net*, 11 april 2010; <<http://www.heiligen.net/cgi-bin/search/proxy.pl?terms=%2Bmark&url=http://heiligen.net%2Fheiligen%2F04%2F25%2F04-25-0068-marcus-evangelist.php>> (29 August 2015).

⁴⁷ 1433.

⁴⁸ According to the GTB 'banre' means 'banier' (banner), 'banre heeren' are knights with a high rank in the hierarchy; <<http://nl.wikipedia.org/wiki/Baanderheer>> (9 March 2015).

Heer Maximus van Roppensteyn, een banreheer. Heer Vernandus van Mernawe, banreheer. Heer Casper van Bulach, ridder. Heer Iozis Maxr, ridder. Heer Nyclaes die Groot van Kurt, ridder.

Van die stede van Oppenheim so is die wech tot Veneetgen hondert duitsche milen.⁴⁹ Te Veneetgen wair wy te herberghe by Peter Ugelheymer, van Vranckewoert⁵⁰ gheboren, die ons zeer vrendeliken ontfinde ende wij waren zeer well onthaest ende by hem gheholpen mit raet ende neersticheit om een galeye te huren. Welcke Peter, voirscreven, heeft ons bestelt all dat wy te doen hadden. Want men behoeft grote wysheit ende voirsichticheit om voirwarden te maken mitten patroon⁵¹ van die galeye. Van welck hier nae bescreven staet hoe dat wy mit rijpen rade ende mit scrifften voirwarden maecte mit onsen patroon, Heer Augustijn Conrijn, die welcke men noemt in Duytsche 'grave van den rijn', om die andere te leeren dier ghelijck te doen.

Hier nae volghet die voirwerden mitten patroon van die galeye. Op ten twelften dach in die meye overquamen wy mitten patroon van die galeye, gheuoemt heer Augustijn Conrijn, die welcke men noemt in Duytsche 'rijn grave', in desen manieren hier nae bescreven. In den eersten dat die selve patroon sell voeren die pelgrims van Venedgien tot dat Heilighe Lant ende weder om vanden Heilighen Lande tot Venedgien brenghen. Ende om dat te doen heeft hy hem verbonden een dach eer van Venedgien te varen voir die andere galeye die toe hoorde heer Peter Landawe, dair die ander pelgrims hem in bestaet⁵² hadden by een peen⁵³ van duseut gulden, van welcke noot is voirsichticheit te hebben nae die begheerte der pelgrims.

Item⁵⁴ die pelgrims sellen ordineren⁵⁵ twee personen uut hem die toezien ende ondersoecken off die patroon knechten ende diensres ghenoch heeft totter galeye van Venedgien ende al soe voirt van alle steden ende havenen dairmen aen coemt int meer, ghelijcken als ghewoenlijc is mit voirwarden, sterfft dair enich van die knechten dat die patroon op synen cost een ander knecht in syn stede sell hueren ende setten.

Item die patroon is schuldich wapen te hebben voir .lxxx.⁵⁶ man om die pelgrims te beschermen offt van node wair.

⁴⁹ One German mile is 7.407 metres.

⁵⁰ Frankfurt.

⁵¹ Captain; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=41942>>.

⁵² Concerning; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID81323&lemma=bestaen>>.

⁵³ Fine/punishment; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M052697&lemma=peen>>.

⁵⁴ Also/further; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M028482&lemma=item>>.

⁵⁵ Appoint; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=39916&lemma=ordineren>>.

⁵⁶ Eighty.

Item die patroon is sculdich aen te comen tot allen poorten ende haven dair ghewoenlich is gheweest aen te varen, ende dair niet te bliven over twe offt drie dagen ten lanxsten al so veer alst gheen onweer en is. Mit sulcke voirwairden wairt dat die pelgrims inden lande van Cypers⁵⁷ quamen ende woude versoecken die stadt Nycosiam,⁵⁸ den sell die patroon verbonden wesen die pelgrims te verwachten in die haven van Cypers. Ende int wedercomen vanden Heilighen Lande soe mach die patroon twe offte drie daghen om te copen ende vercopen in allen haven bliven ende niet langher, mit al sulcke voirwairden dat die steden in die galeye tot den pelgrim behoeff mit gheenreley coepmans goet becommert en weren.

Item die patroon sell gheven den pelgrims alle daghe tweewerff the eten, als het behoirlijke is, voir eerbaire mannen ist dat saecke dat enich pelgrim des morghens offte des avonts niet en mach comen ter tafelen van den patroon, off woude hy bliven alleen mit sijn gheselschap, soe sell die patroon den selven pelgrim ghewoenlijke spijs ende dranck seynden sonder enich wedersegghen.

Item die patroon is sculdich den pelgrims te besorghen goede spijsse van Veneetgien totten Heilighen Lande, ende weder om van den Heiligen Lande tot Veneetgien: goet broot, goet wijn, versch⁵⁹ vleys, eyeren ende andere goede spijsse.

Item die patroon is sculdich den pelgrims die het begheren des morghens een ontbyten ende des avonts collacie⁶⁰ mit malinazey⁶¹ als het ghewoenlijck is.

Item, will enich off veell vanden pelgrims om versch water off anders dat hem van noode te lande reysen, so is die patroon sculdich den selven pelgrims een barck⁶² off een boot te lenen ende oock knechten die hem voeren ende wederom brenghen.

Item die patroon sell altijt ende alle weghe den pelgrims beschermen, dat sey van niemant belast en werden mit wouden, noch mit werken in der zee off te lande, nae syn vermoghen ende weren.

Item die patroon is sculdich die pelgrims te laten bliven inden Heilighen Lande nae ghewoenlijke tijden ende hem te bewairen,⁶³ ende mitter galeye te verbeyden.⁶⁴

Item soe sell die patroon mitten selven pelgrims ryden om die heilighe steden te versoecken tot die totdaen ende vandair weder om tot die galeye, altijt trouwelijc by die

⁵⁷ Cyprus.

⁵⁸ Nicosia.

⁵⁹ Fresh; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=64334>>.

⁶⁰ Meal; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID12710&lemma=collacie>>.

⁶¹ A sweet Greek wine; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=27818>>.

⁶² Small sailboat; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M005290&lemma=bark>>.

⁶³ Protect; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M008292.re.1&lemma=bewaar>>.

⁶⁴ Wait; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=62105>>.

pelgrims te bliven ende hem te beschermen, op dat sy vanden heyden off van niemant belast moghen werden in enigher manieren.

Item wairt alsoo datter enich pelgrim storve, dat God verhoeden wil, soo en sall hem die patroon niet onderwinden⁶⁵ van die goeden die de selve pelgrim affter laet, mar hy sall die goeden laten ghehelijct⁶⁶ by den testamentoers dar toe vercoren.⁶⁷

Item wair het saecke dat enich van den pelgrims storve eer hy quame ten Heilighen Lande, so sall die patroon helff dat ghelt dat hy ontfangen heeft wederom gheven die testamentoers die het ordinieren ende gheven sellen als hem bevolen is.

Item will yemant van die pelgrims reysen tot sente Catherijn, tot den berch Synay, so is die patroon sculdich een yghelijcke pelgrim dat begherende .x.⁶⁸ ducaten wederom te gheven van die somme die hy ontfanghen heeft. Ende die pelgrims sellen die patroon dat by tijde segghen in der stadt van Iherusalem, op dat hy om hoiren will niet langher en wachte ende toeve.

Item off die pelgrims een taelman,⁶⁹ off een die wiste die spraecke van den landen dair, sy begheren te varen mit hem namen van Veneetgien tot den Heilighe Lande. Ende wederom van den Heilighe Lande tot Veneetgien als ghewoonlic is, soo is die patroon sculdich den taelman eten ende drincken the gheven ende gheen schiphuer⁷⁰ dair off te nemen. Mar nae dat die pelgrims tot Ioppen offte Iapha⁷¹ ghecomen syn totten Heilighen Lande, all dat die taelman dan uitleyt als voir voirloon tollen offte gheleyde ende om cost, die pelgrims die hem gehuert hebben syn sculdich dat te betalen buten cost van die patroon. Ende die voirwairden mitten taelman mach elck maken als hem profijt duncket te wesen tot synen besten.

Item die patroon sall alle oncosten van rijghelde, van gheleyde ende van alle bescattinghe hoe dat sy genoemt moghen wesen offte wair dattet is, sonder cost van den pelgrims betalen.

Item een yghelick pelgrim sall gheven den patroon om all sulcke costen die hy doen ende uitleggen sall .xlii.⁷² ducaten van trecta ghenoeemt, dats te weten nywe ghemunt, die een helfft te Veneetgien te betalen, die ander helfft in Iapha off Ioppen.

⁶⁵ Claim; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID82623&lemma=onderwinden>>.

⁶⁶ Entirely; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=11057>>.

⁶⁷ Elected; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=63245>>.

⁶⁸ Ten.

⁶⁹ Interpreter; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=56910&lemma=taelman>>.

⁷⁰ Money that is paid to travel with a ship;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=49765&lemma=schiphure>>.

⁷¹ Oldest part of the current Tel-Aviv; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Jaffa>> (31 August 2015).

⁷² Forty-two.

Item wair het saeck dat alle die pelgrims, offte enich van hem, nadien dat sy the Iherusalem ghecomen wairren, wouden voirtaen reysen totten berch van Synay offt anders wair, so sall die patroon den selven pelgrims behulpelick wesen in raden om te overcomen mitten onghelovighen nae syne vermoghen ende wetenscap ghelicke offt hem selven aenghinc.

Off enich pelgrim yet van horen dinghen dat sy niet mit hem mochte voeren woude laten in die galeye om weder om te laten voeren soe sall die patroon dat selve weder om voeren tot Veneetgien, sonder weder seghen nae dat die pelgrims dat ordineren ende verwaren dat op syn selffs cost.

Item die patroon sal den pelgrims gheven een bequaem⁷³ stede⁷⁴ in die galeye voir hoeren, hout, water, zout ende voir alsulcke dinghen die hem van noode syn in te setten, ende hebben sy een cock offte een knecht so sall hy hem reetscap⁷⁵ mede te coken bestellen⁷⁶.

Item wair dair yet vergheten in die voirwairde off niet genoch voorsien ende uitghesproken dat die patroon sculdich is te doen van rechts off uit ghewoonte, dat salmen alleens houden off voirsienlic uitghesproken wair. Alle dese voirscreven punten, articulen, clausulen ende elck bysonder als voirseit is, sall die patroon dair die pelgrims mede reysen als ghewoonlic is, zweren by synen eede die te houden noch dair niet teghens te doen noch verhenghen⁷⁷ te gheschien by hem off by een andere doir synen naem in enigherwijss. Wair het saecke dat die patroon teghen enich van desen dede, alle die scade die den pelgrims dair off quame, het wair te Venetgien, offt int uutreysen, offt int wederom comen, dat sall die patroon den pelgrims tot hoiren goetduncken oprechten ende betalen dat sy dair schaeyloos off wesen moghen. Het is ghewoonlicke dat dese voirwairde verborghet wert, op dat sy te vaster mach wesen ende betghehouden mach werden.

On the City of Venice

The stay and the relics

Van die eerweerdighe costelijcke ende heilighe reliquien die men eert in der stadt van Veneetgien

Die devote pelgrims reysende te Iherusalem moghen mercken dat inder Stadt van Veneetgien veel costelijcke reliquien gheert woirden ende versocht in middentijden, eer dat

⁷³ Competent; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID8478&lemma=bequame>>.

⁷⁴ Place; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=54809&lemma=stede>>.

⁷⁵ Helpfulness; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=45672&lemma=reetscap>>.

⁷⁶ To embark; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=03908&lemma=bestellen>>.

⁷⁷ Allow; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=63035&lemma=verhenghen>>.

die galeyen bereyt woirden want wy bleven dair .xxii.⁷⁸ daghen in der herberghe om die reden als voirseyt is.

Inden eersten in het clooster van Sent Iozis, legghende inder zee by Sente Marcus, dair is een arm mit een heel hant van Sente Iozis in een altaer. Ende in een ander altaer legghen Sente Cosmas ende Damianus.

Item in clooster van Sente Helena, by die casteellen, dair rust Sente Helena gheheell in een capell, die ghevonden heeft dat heilighe cruus ons Heren te Iherusalem. Dair is oock een dubbelt cruus, in dat een deell van dien is een stuck vanden Heilighen cruus, in dat ander deell is een dumen⁷⁹ van Constantinus Magnus, die soon⁸⁰ van Helena. Ende een been vanden borst van Sente Maria Magdalena.

Item in Sente Nicolaes clooster, de elio gheuoemt, is een van die ses cruycken dairmen off leest inden evangelio dat onse Here God uut dien verwandelde⁸¹ water in wijn. Dair is oock die biscopsstaff des heilighen mans Sente Nicolaes, die welcke hy in syn leven plach te ghebruycken.

Ende veell meer andere reliquien.

Item inder stadt van Veneetgien is een clooster gheuoemt Acrusechirij⁸² dair rust dat lichaem van Sente Barbara in een capell, nu zeer costelic ghesciert in een marmoren graffsteen dat te voiren lach in een altaer.

Ende in een ander altaer een groot been van Sente Christofell.

Item in een kercke te Veneetgien, gheuoemt tot Sente Marina, dair leyt Sente Marina all gheheell in een altair van welcke Sente Marina veel bescreven staet in dat boeck der ouder vaderen.

Item in een ander kercke dair leit dat lichaem van Sente Lucie, ghehelende ongheqwerst,⁸³ dar men bescheydelick bekennen mach ende sien die heylighe borsten.

Item in Sente Zacharias kerck, die eerweerdighe priester die vader van Sente Iohan Baptist, dair leyt dat heilighe lichaem van Sente Zacharias ende twee lichamen dair off die namen in dat boeck des levens bescreven staen.

Item voir die doeren der selver kercke staet een graff ons heren, ghelijckerwijs alst ghemaect is te Iherusalem.

⁷⁸ Twenty-two.

⁷⁹ Thumb; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=07965&lemma=dume>>.

⁸⁰ Son; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=53418>>.

⁸¹ Changed; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=65467&lemma=verwandel>>.

⁸² An unidentified monastic order.

⁸³ Unharmd; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=VMNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=ID8490>>.

Item te Veneetgien in die prochikerck,⁸⁴ dair die patriarch woonachtich is, dair syn veell reliquien zeer costelijc ende grote offlaten⁸⁵ van alle pijn ende sunden bysonder alle sonnendaghe in die vasten.⁸⁶

Item tot Sente Marcus leyt dat heylighe lichaem des selven evangelist Sente Marcus.

Ende in die selve kercke is besloten dat scath van Veneetgien.

Item .xii.⁸⁷ cronen ende .xii. gouden borstplaten ende peerlen, zaphieren ende smaragden.

Item .xi.⁸⁸ grote costelicke crucen van goudt.

Item den hoet dairmen mede croont den hartoch van Veneetgien die welcke men niet weer dieren⁸⁹ en mach.

Item twee grote candelaren van gout op welck staen .x.⁹⁰ costelicke steenen.

Item een hoorn van een eenhoorn⁹¹ ende veell costelicke cyerheiden⁹² van grote rijckdomen.

Item by Veneetgien leyt een stadt gheheeten Muranun⁹³ dairmen die glazen maecket, in die prochikercke der selver stadt legghen die lichamen der onnozelre kijnderen besloten in twee altaren.

Item by der selver stadt leit een steedtgien geheten Dortsellan⁹⁴ dair rust dat lichaem des Heiligen Meechts Sente Crystijn,⁹⁵ die in voirleden tijden gherust heefft in dat casteell Bulsen by Viterbyen⁹⁶ dair sy ghemartelizeert wert.

On the City of Padua

Its relics and sanctuaries

Van die reliquien ende heilichdomen die gheert werden in die stadt van Padua

⁸⁴ Parish church;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID6846&lemma=prochiekerke>>.

⁸⁵ Pardons; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID36152&lemmodern=aflaat>>.

⁸⁶ Lent; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=61501>>.

⁸⁷ Twelve.

⁸⁸ Eleven.

⁸⁹ Valuable; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=WNT&actie=article&uitvoer=HTML&id=M013578>>.

⁹⁰ Ten.

⁹¹ Probably the horn of a narwal.

⁹² Splendour; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M063573&lemma=sierheid>>.

⁹³ Murano.

⁹⁴ Not identified, but both Toffia and Palermo claim to hold the relics of St. Christina of Bolsena; <https://en.wikipedia.org/wiki/Christina_of_Bolsena#Relics> (31 August 2015).

⁹⁵ Holy Virgin St. Christina of Bolsena; <https://en.wikipedia.org/wiki/Christina_of_Bolsena> (31 August 2015).

⁹⁶ Bolsena is a town in the province of Viterbo; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Bolsena>> (31 August 2015).

Also die Stadt van Padua, oudt ende zeer groot, is voll volcks by Veneetgien gheleghen. Belieff het enich van den pelgrims aldair te reysen, hy sall dair vynden costelicke reliquien die welcke syn hart moghen verblijden. Want van Veneetgien coemt men te scepe tot Padua binnen eenre nacht.

Inden eersten te Padua in het minrebroeder⁹⁷ clooster rust Sente Anthonis van Padua,⁹⁸ van der selver barvoeter⁹⁹ broeder oerden die dair grote miraculen doet.

Item te Padua, in het clooster van Sente Iustina rust dat lichaem van den Heilighe Apostell Sente Mathijs, uitghenomen¹⁰⁰ alleen dat hoofft, dat in Sente Mathijs clooster is te Trier.¹⁰¹

Item in een altaer der selver kercken rust dat lichaem van den Heilighen Evangeliste Sente Lucas. Ende aldair in een ander altaer leyt dat lichaem van die Heilighe Maget Iustina.

Item dat lichaem des Heilighen Biscops Prosodaci.

Item dat lichaem des Heilighen Biscops Sente Maximi.

Item dat lichaem van die Heilighe Maghet Sente Felicitas.

Item veell lichamen der onnozelre kijnderen.

Item op dat selve altair dair Sente Lucas in rust, staet een costelijcke tafell in welck is ghemaelt dat beeldt van Onser Liever Vrouwen mit hair kijnt Ihesus, dat Sente Lucas als men seyt selff ghemaelt heeft ende wairt dair grotelick gheeert.¹⁰² Het is dair een spracke soo wie dat selve beelde aen siet mit devocien ende berouw van harten dat hy nimmermeer verscheyden¹⁰³ sal wesen van dat aenschyn van Maria te aenschouwen ende van haire bystant. Nochtans niemant en verlate hem op dese woirden want ick scrive als men dair seit.

Item inder selver kercke rust dat lichaem des Heilighen Mans Vrini, die dair ghebrocht heeft die twee Heilighe Lichamen als Sente Mathijs ende Sente Lucas in dat voirghenoemde clooster. Doe die selve Heilighe Vrinus dese voirscreven lichamen soude brenghen van over dat meer Veneetgien, woirt hy ghebeden van syn medeghesellen oock een Heilich Man, die welcke hem behulpelijc was om dese lichamen over te brenghen om dat hy hem woude

⁹⁷ The 'Minrebroeders', or Friars Minor, are the first order founded by Francis of Assisi; <<http://www.heiligen.net/heiligen/10/04/10-04-1226-franciscus.php>> (5 April 2015).

⁹⁸ St. Anthony of Padua; <https://en.wikipedia.org/wiki/Anthony_of_Padua> (31 August 2015).

⁹⁹ Barefoot; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M005333>>.

¹⁰⁰ Except; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M071893&lemma=uitgenomen>>.

¹⁰¹ Trier, Germany.

¹⁰² St. Luke is one of the Four Evangelists. The Santa Giustina basilica in Padua has a St. Luke chapel; <https://en.wikipedia.org/wiki/Abbey_of_Santa_Giustina> (31 August 2015).

¹⁰³ Separated; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=64365>>.

gheven dat hoofft van Sente Mathijs dat welck hy brochte te Trier, dair het noch in grote weerdicheit¹⁰⁴ onthouden¹⁰⁵ is.

A part of the commendation of Venice

Een prijslijcke reeden der heerscapien des machtighe stadt van Veneetgien

Also die machtighe stadt van Veneetgien is een beghin dairmen off reyst doir dat meer om dese heilighe bevarde te beghinnen, ghelijckerwijs hier nae ghemaelt ende ghefigureert sall wesen van welcke ick bedencke te scriven alle die grote eer ende loff ende hoocheit boven andere steden in machten, in rijckdomen, in goeder policien in eendrachticheit der borgheren¹⁰⁶ ende in allen dair een stadt in te loven is. Hoe well dat dit mijn wetenscap boven gaet, nochtans is een yghelick openbair dat dese stadt is bekent ende vermairt doir die ganse werlt dat welck oock niemant verborgen bliven en mach. Om dese stadt te prisen als ick belooffde int beghin, so is my die wille bereyt hoe well dat dat volbrenghe veere van my is.

Van die ouwtheit so denck ick een beghin te nemen dair nae te comen tot meerre loff deser stadt, ghelickerwijs die historien segghen int iair eer die stadt van Romen began .cccc.xxviii.¹⁰⁷ voir die gheboorte ons Heren Ihesu Cristi .m.c.lxxviii.¹⁰⁸. Niet langhe nae der oirloghe van Troyen dat tien iair lanck duerende tot die verderfnisse der selver stadt van Troyen. Van dat beghin der werlt voirleden¹⁰⁹ by twee dusernt iaren sevenhodert ende tachtich.

Soo heeft dese edele stadt beghonnen vanden Troyaensche borgheren ende niet van die harden als Romen, wair om dese stadt altijd vroom ende strenghe is mit edele ende wyse mannen. Inden eersten is dese stadt beghonnen in dat meer Adriatici,¹¹⁰ dair opten dach van huden die oude stadt staet die machtich gheweest is, veell iaren lanck rijck van goede, moghende van wapenen, strenghe ter oirloghe. Het is inder wairheit te houden dat dese stadt nae veell iaren voirleden nae hair erste beghin, bysonder in den iaire na der gheboorten Cristi ccc.ende.lx.¹¹¹ om den tyran Attylas,¹¹² die hem selven niet recht noemde te wesen een gheselle Gods, om syn wrede vervolghen. So quamen dair alle die machtighe ende rijcke der landen omtrent gheleghe, want die stadt onwinlick¹¹³ was ende dair om is dese stadt

¹⁰⁴ Dignity; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=72465>>.

¹⁰⁵ Withheld; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=37417&lemma=onthouden>>.

¹⁰⁶ Citizens; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=VMNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=ID55682>>.

¹⁰⁷ 428.

¹⁰⁸ 1178.

¹⁰⁹ In the past, <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M081933&lemma=voorleden>>.

¹¹⁰ Adriatic Sea.

¹¹¹ 360.

¹¹² Attila the Hun; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Attila>> (31 August 2015).

¹¹³ Invincible; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M086668.re.1&lemma=onwinlijk>>.

vermeeret ende groter ghewoirden, die inden tijt verleden cleyn begrepen was. Het is wonder te segghen ende zwair te gheloven ende alte grootste eere weer dat dese stadt ghesticht is van alsoo menigherhande¹¹⁴ volck uit sonderlinghe¹¹⁵ steden ende landen in een corte tijt van iaren. Mit al sulcke grootheit ende eer mit vermeringhe der rijckdomen mit eendrachticheit der borgheren, also gheregierd ende groot ghewoirden is die welcke eerst van cleyne wooninghen der vischeren,¹¹⁶ die dair alre eerst woonende, wairen doir eendrachticheit der borgheren tot soo groote hoocheit ghecomen is als dat dese selve stadt veell steden ende landen onder hair heerscapie heeft. Si is oock tot sulcke hoocheit ghecomen dat sy onder die moghende stede der werlt niet alleen een is, mar een uitghesondert dair by aventur gheen stede boven en is. Om dat dese stadt bekender mach werden van moghentheit¹¹⁷ der heerscapie, hoe veere hoe breet hair macht gaet over water ende lande, want sy heeft een deell van Duutslant ende veell van Ytalien om the noemen. Alleen die machtighe steden als die grote stadt van Padua, dair verby lopet die eedele riivere Pado ende is een eersbiscops¹¹⁸ stoell ende een grote universiteit. Dair nae die stadt van Vincentz,¹¹⁹ dair nae Verona,¹²⁰ een edele vruchtbaer stadt, ende dair nae die stadt Brixia.¹²¹

Journey from Venice to Prens

Hier nae volghet die bescrevinghe der heiligher bevarde over dat meer van Veneetgien totten Heilighe Lande.

Om te bescreven dese reyse ende alle die historie van dat meer over te varen nae myn vermogen, zoo wil ick cortelick setten om den leser gheen verdriet aen te doen int over lesen. Mar ick will ghebruycken ghemeen¹²² maniere van spreken, alle hoocheit¹²³ off scierheit¹²⁴ ghestelt int spreken offte scriven, wellwetende dat alle gheverwede¹²⁵ spraec of te scriffth heeft ghetuych dat die meninghe des sprekers offte scrivers niet recht uit en is. Dair om so

¹¹⁴ Multifarious; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=29135&lemma=menigherhande>>.

¹¹⁵ Separate; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=VMNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=ID29913>>.

¹¹⁶ 'Vissers', or fishermen.

¹¹⁷ Power; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=30490&lemma=moghentheit>>.

¹¹⁸ Archbishop;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=09194&lemmodern=aartsbisschop>>.

¹¹⁹ Vicenza.

¹²⁰ Verona.

¹²¹ Brescia.

¹²² Common; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=VMNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=ID60523>>.

¹²³ Formality; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=17909&lemma=hoocheit>>.

¹²⁴ Beauty; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=49539&lemma=schierheit>>.

¹²⁵ Adorned; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=13566&lemma=geverwet>>.

en sell ick niet voirgaen mit vreemde omweghen te soecken in myn reden als ick ghedaen heb hier voir, meer ick will sorghen wat ick segghen sall.

Als verleden wairen .xxii.¹²⁶ daghen die wy te Veneetgien laghen, verwachtende die galeyte om te varen. Ende die tyt volcomen was om the varen, ende doe alle dinck bereyt was te weten van noettursticheit¹²⁷ die wy behoefden, so bevaell ons die patroon dat wy ons bereyden soude te gaen inder galeyte om te varen. Doe dede een borghe van Veneetgien onsen patroon ende ons groet verdriet, claghende van schulde over den patroon voir die Senaet van Veneetgien. Op dat onse reyse niet langher vertoghen¹²⁸ soude werden so overdroghen¹²⁹ wy samentlick te ghaen totten edelen hartoch van Veneetgien ende bidden dat hy onsen patroon dach¹³⁰ soude gheven, behoudelijck dat hy borghe soude setten tertijt toe dat hy weder quaem vanden heilighe lande, off dat hy cortelick¹³¹ recht soude doen. Dat al te samen gheschiede in een corte tijt. Doe dit gheschiet was opten eersten dach in Iunio, die doe was die eerste sonnendach nae die sonnendach der Heiligher Drievoldicheit,¹³² doe ghinghen wy mit onse patroon in de galeyte ende leyden uit die anchoren. Verwachtende goed wijnt van drie uren des selven daghes tot die morghe toe des anderen daghes, doe weyde een goede wijnt ende wy voeren mit groote vroechde ende bliscap singhende als ghewoenlicke is Salve Regina¹³³ mit sommighe andere antifonen ende collecten. Ende mit volle seylen quamen wy des anderen daghes the Parens¹³⁴ opten derden dach in Iunio.

Hiernaevolghet ghemaelt die figure der stadt van Veneetgien.¹³⁵

¹²⁶ twenty-two.

¹²⁷ Necessity; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=32855>>.

¹²⁸ Demonstrated; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=65162>>.

¹²⁹ Convey a message;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=40422&lemma=overdragen>>.

¹³⁰ Postponement; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=05958>>.

¹³¹ Soon; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID89223&lemma=cortelike>>.

¹³² Feast of the Holy Trinity, or Trinity Sunday. The Sunday following Pentecost;

<<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/269977/Feast-of-the-Holy-Trinity>> (3 June 2015).

¹³³ The Salve Regina is one of four Marian Antiphons. It is traditionally sung in the period from the Saturday before Trinity Sunday until the Friday before the first Sunday of Advent. It is also the final prayer of the Rosary. <http://en.wikipedia.org/wiki/Salve_Regina> (3 June 2015).

¹³⁴ Poreč, Croatia.

¹³⁵ Unfortunately, not all copies of the Dutch edition have the complete fold-out map of Venice. Here, a coloured panorama is used from the German edition of 1486 from the copy in the Bayerische Staatsbibliothek. BSB-Ink B-911 (GW 5077).

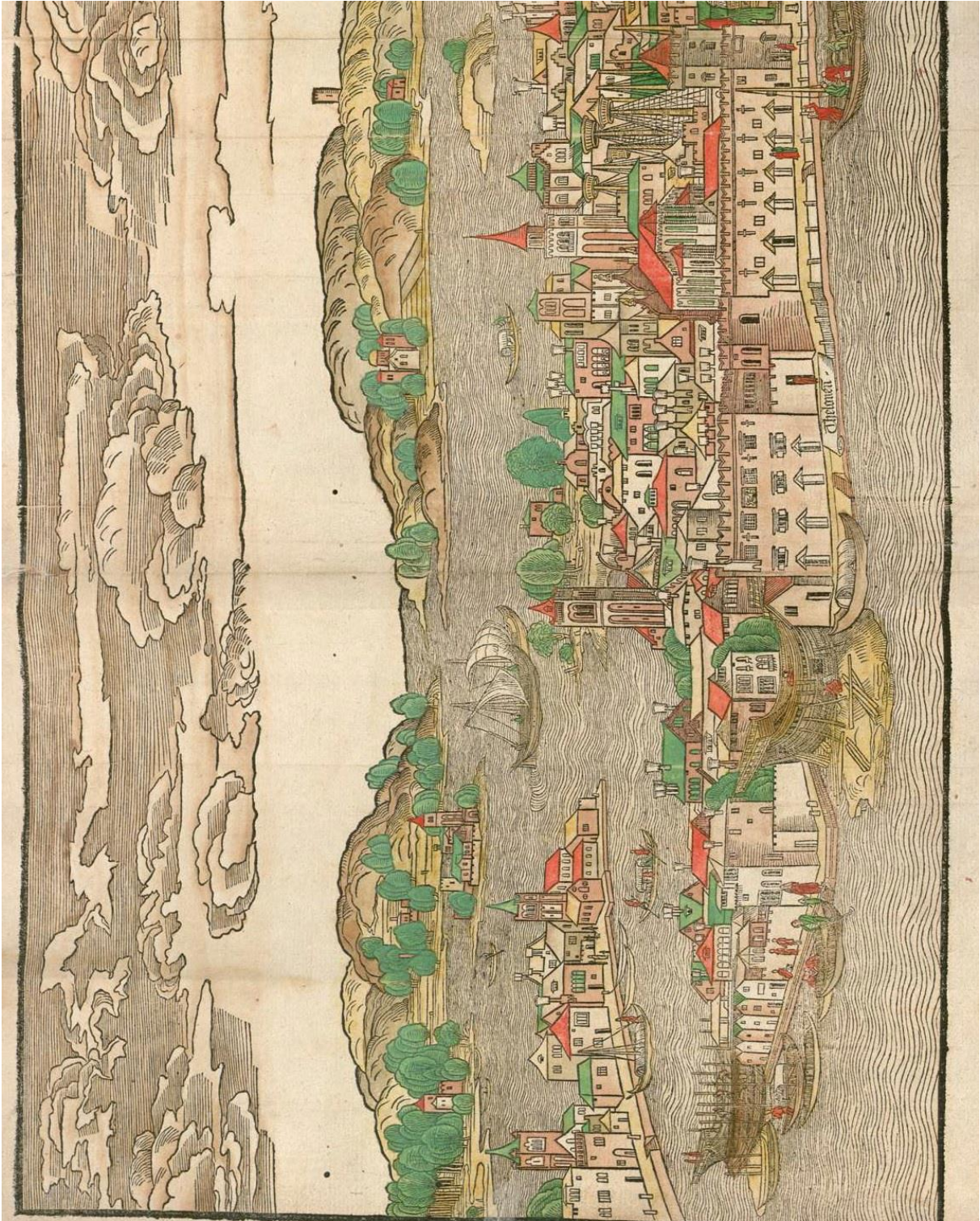

Figure 6. Venice, part 1.

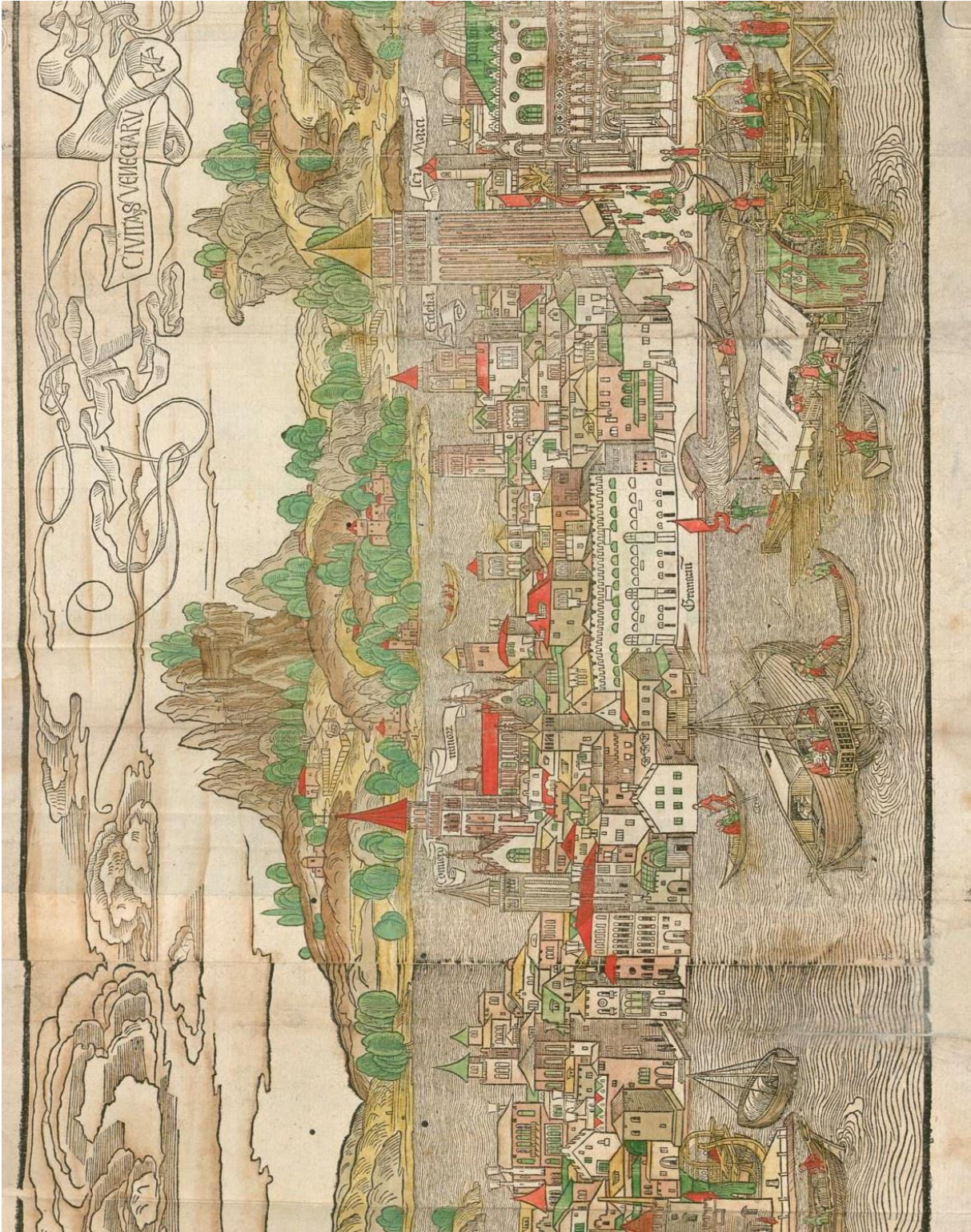

Figure 7. Venice, part 2.

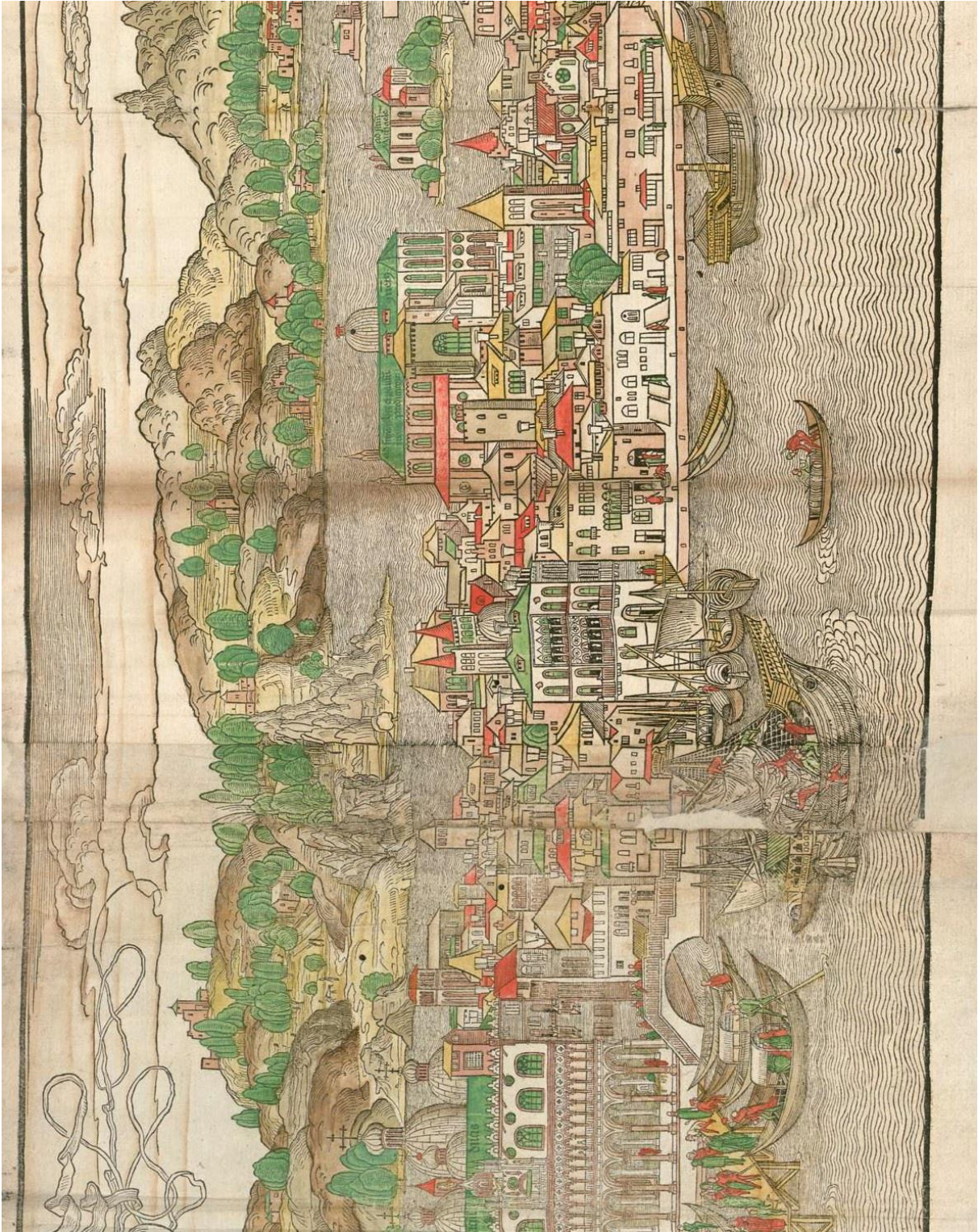

Figure 8. Venice, part 3.

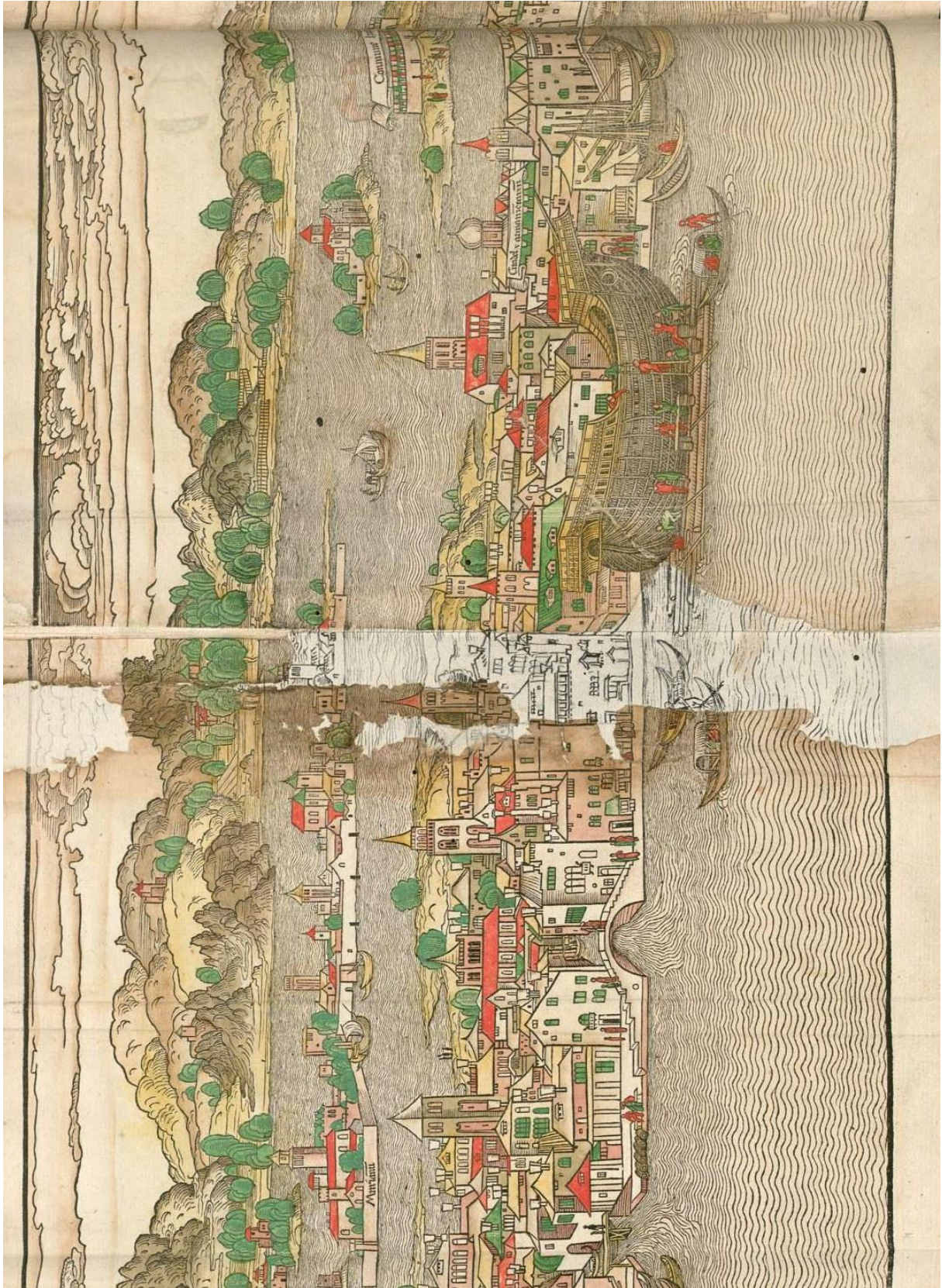

Figure 9. Venice, part 4.

Figure 10. Venice, part 5.

On the City of Parens

Parens is een stadt gheleghen inde lande Histria,¹³⁶ gheuoemt onder die heerscapie van Veneetgien honder Walsche milen.¹³⁷ Vandaen legghende die selve stadt is een eertbisdom, in die grote kercke syn veell costelicke reliquien die welcke wy devotelijck versochten.

Inden eersten in dat hoghe altaer rusten die twe Heilighe martelaren Demetrius ende Iulianus.

Item in een ander altair voir dat choor der selver kercken, rusten die twe Heilighe maechden lichamen Berte ende Acolite gheuoemt. Inder selver kercken hebben in verleden tijden gherust die lichamen der Heilighen martelaren Manri ende Eleutherij die die Ianuezers¹³⁸ vandair ghevoirt¹³⁹ hebben. Ons is gheloiflic al dair gheseit dat die selve Ianuezers begonnen te breken een altair om heilighe lichamen dair uit te nemen. Ter stont so heefft dair by mirakel bloet gheronnen uitten selven altair dairmen noch huden¹⁴⁰ teykenen off seit. Wairom die Ianuezers hoir opset¹⁴¹ ghelaten hebben.

Parens, die stadt voir gheuoemt, is gheleghen in een lustelijck lant dairmen uit gaen mach in Ungarien,¹⁴² ende in meer connincricke te lande ende oock mede te Iheruselem, hoewell dattet zwair ende sorchlich is. Want niemant en soude gheley moghen crighen doir also veell landen der onghelovigher te wanderen, wair om dattet niemant te raden en is dat te beghinnen. Ons was dair inder wairheit gheseit dat Paris van Troyen, doe hy varen woude om te nemen mit ghewelt Helenam die coninghinne van Grieken die een gheecht¹⁴³ wijff was des conincs Menandri, welck een oirsaecke was der verderfnis van Troyen als bescreven wert in die hystorie van Troyen.¹⁴⁴ So dede die voirscreven Paris toereyen in dese stadt van Parens alle syn scepen. Ende doe hy Heleneam al soe ontroofft mit hem brochte in dese stadt, so gaff hy dese stadt den naem Paridyum. Nochtans wert dese selve stadt ghemeenlick gheuoemt Parens van den Ytalianen.

Opten vierden dach in Iunio laghen wy voir die stadt Parens inder galeyen, wachtende goedewijnt. In dien tijden saghen wy zeer grote vijschen die delphin heeten, die welke hem selven omwentelden gheliken als die radderer van carren, omtrent by die galeyen een wijll tijts

¹³⁶ He is referring to the peninsula Istria.

¹³⁷ One Belgian mile equals 5.000 metres; <<http://www.vocsite.nl/woordenlijst/navigatie.html>> (16 June 2015).

¹³⁸ People from Genova; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=19811&lemma=janue>>.

¹³⁹ Brought; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=67042&lemma=voeren>>.

¹⁴⁰ Presently; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=18500&lemma=huden>>.

¹⁴¹ Undertaking; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=39646&lemma=opset>>.

¹⁴² Hungary.

¹⁴³ Legally married;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=10817&lemma=ge%C3%ABcht>>.

¹⁴⁴ Reference to the Iliad, epic poem by Homer; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Iliad>> (31 August 2015).

snellicken ende blidelick doir dat meer. In sommige tijden was ons die wijnt teghen ende wy moesten varen voirwert ende affterwert dair ons die wijnt dreef, als ghewoenlick is te gheschien nae den loop des meers dat wy besocht hebben. Ghelickerwys dat die over dat meer varen die anxt¹⁴⁵ vertellen moghen is dat vry overcomen. Aldus voiren wy op dat meer .viii.¹⁴⁶ daghen lank, drivende verby veell landen ende castelen. Om die onghetemperde zee leden wy veell lasten, also dat wy het nauwelic verdraghen mochten. Want die lucht dicwijll duister was mit blixeme ende mit donre, alsoe dat wy die doot wachtende wairen. Want die scipknechten, die sy heeten galeoten,¹⁴⁷ van die stercke wijnt gheworpen woirden uit die galey. Hoewell dat wy alle die ankeren uitworpen, wy mochten nauwelick dat scip houden. Doe wairen wy in grote vrese roepende zeer clagelicke om die doot te ontgaen¹⁴⁸ die wy voir oghen saghen. In dien tijden wairen wy in grote droffheit, want somwijls binnen drie uren dreven wy hondert ende twijntich milen dair wert onsekerlick varende, dair ons die grote wijnt dede driven. Dicwijll binnen .xxiiii.¹⁴⁹ uren voeren wy derdalthonder milen voirwairt off affterwert. Ten laetsten als dese .viii.¹⁵⁰ daghen omghecomen wairen, opten .xii.¹⁵¹ dach in Iunio, quamen wy te Corphon¹⁵². In der stadt ghelegghen in Grieke .viii.¹⁵³ hondert milen van Veneetgien.

Onder Veneetgien, tuschen die van Parens ende die stadt Corphon legghen veel steden Slavonien¹⁵⁴. Inden eersten een stadt gheheten Zara,¹⁵⁵ hondert milen van Parens, dair is een eertsbisdom. Ende in die grote kercke rust die heilighe oude rechtverdige Symeon, die dat kijnt Ihesum intfinc in synen armen, als Lucas beschrijfft. In dat hoghe altair der selver kercken leyt dat lichaem des Heilighe propheetes Iohell. Dair leit een ander stadt ghenoeemt Rufigina,¹⁵⁶ niet ver van Parens. In dat meer dair rust in een kerke dat lichaem des Heilighen meechts Eufemie. .xxv.¹⁵⁷ milen van dair leit een steetgen gheheten Polmedor¹⁵⁸ ende leyt in dat uterste eynde des lants Hystrie ende is een beghin des lants Delmacie.¹⁵⁹ Vandair reystmen te scepe doir een golff, dat is doer dat wyde ende breede meer dairmen niet zien en mach dan

¹⁴⁵ Hazard; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=01646&lemma=anxt>>.

¹⁴⁶ Eight.

¹⁴⁷ Name for the people working on the galley.

¹⁴⁸ Escape; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M017034.re.22&lemma=ontgaan>>.

¹⁴⁹ Twenty-four.

¹⁵⁰ Eight.

¹⁵¹ Twelve.

¹⁵² City of Corfu, situated on the island of the same name.

¹⁵³ Eight.

¹⁵⁴ Slavic; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=WNT&actie=article&uitvoer=HTML&id=M063916>>.

¹⁵⁵ Zadar, Croatia.

¹⁵⁶ Rovinj, Croatia.

¹⁵⁷ Twenty-five.

¹⁵⁸ Probably the city of Pomer, considering the description of the location.

¹⁵⁹ Dalmatia, the coastal region of Croatia.

water ende den hemell, dair die zee altijd onghestelt ende verbolghen is ende gheen scip mit anckeren ghevesticht werden mach. Die scipluden heten dese golff op dese plaets Corverum. Vandair comtmen in Sente Peters poort,¹⁶⁰ ghelegghen .xxx.¹⁶¹ milen vander stadt Polmedor voirghenoemt.

Hier nae volghet ghemaelt die figure der stadt van Parens.¹⁶²

¹⁶⁰ It is unknown to which ‘gate’ Breydenbach refers to specifically, but it is probably a reference to St. Peter’s Peninsula in Makarska.

¹⁶¹ Thirty.

¹⁶² This woodcut is taken from the Dutch edition of 1486, following f. 13r. BSB-Ink B-914(GW 5081).

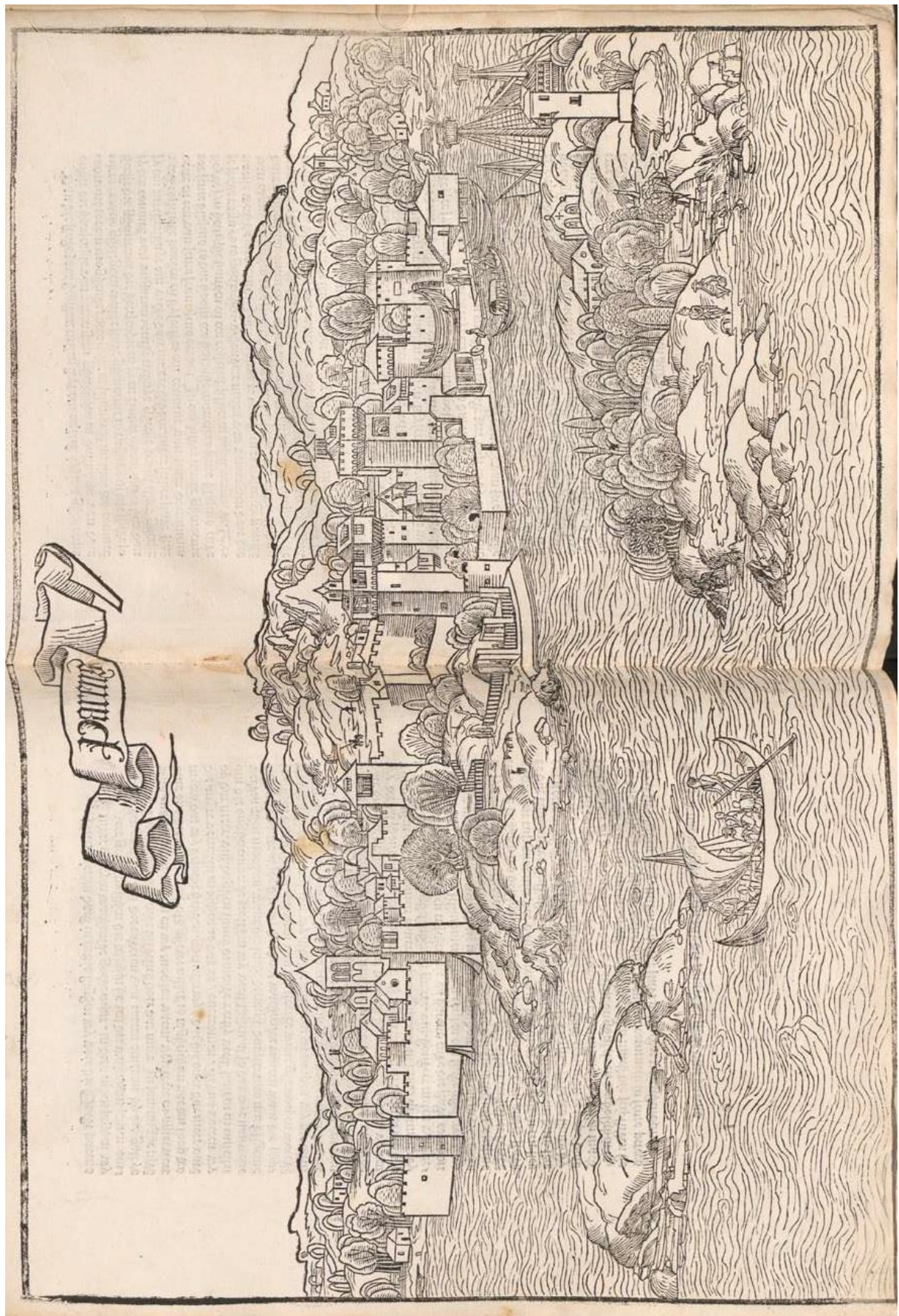

Figure 11. Paren.

The area between Zadar and Corfu

and about the City of Corfu

Van die stadt Zara hondert milen leyt een casteel Lyzina¹⁶³ gheuoeme, onder die heerscapie van Veneetgien gheleghen in Dalmacia. Van dair coemtmen tot een moghende¹⁶⁴ rijcke stadt in Sclavonien, int lant des coninckrijcks Croacie gheleghen, welke stadt gheuoemt is Raguys.¹⁶⁵ In dese stadt so sy den coninck van Ungarien¹⁶⁶ iairlix tribuyt¹⁶⁷ gheefft, des ghelijck gheeft sy den Turck tribuyt om vrede dair mede te hebben. Inder selver stadt staen veell costelicke kercken ende bysonder een convent van Sente Dominicus oerde ende een van Sente Franciscus oerden. In een ander kercke, gheuoemt tot Sente Blasius, is dat hoofft des Heilighe martelers Sente Blasius ende beyde syn heilighe handen ende een costelick selveren tafell verguldt. Dese stadt Raguys is gheleghen .v.¹⁶⁸ hondert milen van Veneetgien, doir die naeste wech dair te comen. Van Raguys te Corphoen te reysen .xxx.¹⁶⁹ milen. Van Raguys legghen twe steden, die een heet Kathera,¹⁷⁰ die ander Budua.¹⁷¹ Dair eyndet Sclavonien ende beghint Albania. Van dair leyt een stadt gheuoemt Cozora,¹⁷² nae oude spraeke die nu gheuoemt is in Ytaliaensche sprake Scutarim, vloeyt een soet water dat bequaem is te drincken voirt in dat meer. Welcke stadt leit van dat meer .xxv.¹⁷³ milen, den Turck onderdanich. Ja ghegheven van die van Veneetgien, onder welcks heerscapie dese stadt voirscreven in verleden tijden gheweest is mit een staerck casteel gheuoemt Toznesy, dat sy den Turck gaven in een tijt des bestants dat sy maecten mitten Turcke. Niet veer vandair leyt een vernyelde stadt Duratzum¹⁷⁴ gheuoemt, onder die pan¹⁷⁵ Veneetgien. Welcke stadt Constantinus Magnus die keyser began te maken om syn keyserlijcke pallacs¹⁷⁶ ende woeninghe dair te hebben, mer om onvruchtbaarheid des lants verwadelde¹⁷⁷ dese keyser syn

¹⁶³ There are a couple of cities called 'Lisina' in this area. Therefore, the precise location remains unknown.

¹⁶⁴ Mighty, rich;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID79692&lemmodern=mogend>>.

¹⁶⁵ Ragusa, the latin name for the Republic of Dubrovnik, a city-state from the fourteenth century to 1808;

<https://en.wikipedia.org/wiki/Republic_of_Ragusa> (16 June 2015).

¹⁶⁶ Country of Hungary.

¹⁶⁷ Tribute, tax; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=59348&lemmodern=tribuyt>>.

¹⁶⁸ Five.

¹⁶⁹ Thirty.

¹⁷⁰ In all probability Kotor in Montenegro; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Kotor>> (16 June 2015).

¹⁷¹ Budva, Montenegro.

¹⁷² Shkodër, Albania; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Shkod%C3%ABr>> (16 June 2015).

¹⁷³ Twenty-five.

¹⁷⁴ Durrës, Albania; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Durr%C3%ABs>> (16 June 2015).

¹⁷⁵ Everything, derived from the Greek word παν;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=A012514&lemma=pan->>

¹⁷⁶ Palace; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=41509>>.

¹⁷⁷ Wavered; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=69759>>.

opset ende heeft Constantinopolim¹⁷⁸ begonnen te maken. Van Duratzo een cleyn wech leyt een stadt op dat meer Lavelona¹⁷⁹ gheuoemt, onder die heerscapie vanden Turck, welcke stadt zeer vast is by welcke die Turck ghewoenlic is te hebben een grote vergaderinghe¹⁸⁰ van sccepen, ghemeenlick tot vierhondert toe. Dese stadt is gheleghen van Raguys twehondert milen. Uit dese selve stadt so heeft die Turck int verleden iair tot scande ende scade der kersten¹⁸¹ ghewonnen die stadt Ydruntum¹⁸² gheuoemt dair een eertsbisdom is. Ende is zeer starck ende voll volcks gheleghen in Neapells.¹⁸³ Gheleghen onder dat conninckrijck van Neapels dair heeft hy alle dye ghelovighe menschen mitten zwerde¹⁸⁴ verslaghen ende den eertsbiscop die toe in Gods dienst stonde mit een houten zaghe laten overmidden aen twe zaghen. Dair nae, als dese turck ghestorven is ende sonder twivell inder hellen begraven, die welke den korsten menschen zeer vervolghede mit oirloghen in veel plaetzen ghelijcken een verwoeyt¹⁸⁵ hont heeft hy die heilighe kerck vervolghet meer ende boven¹⁸⁶ alle syn voirvaderen.

Ten laetsten soe heeft die zoen des Turcks, na den doot sijns vadere, den coninck van Neapels wederom ghegheven dese voirghenoemde stadt Ydruntun, die niet meer dan vijfflich milen gheleghen is van Corphon ter luffter hant¹⁸⁷ ende ghebruket die Griecsche spraeke. Niet veer van dair, dwarss over dat meer leyt dat connicrijcke van Neapels, welcke stadt ghemeenlick¹⁸⁸ regiert wert van den outsten zoen des conincs van Neapels. By Corphoen omtrent .xviii.¹⁸⁹ milen vanda. Eermen dair aencomet leyt een haven ende een verdorven stadt dair niemant in en woent, by welcke staet een kercke gheuoemt Onser Vrouwen Kerck. Dair alleen in woenen broeders bewarende dese selve kercke, in welcke Maria hevet veell miraculen ghedaen. Wair om die turcken dese selve kerck noemen een huus des hemels. Dat dese stede onbewoent blijfft vanden menschen is dairom, want daghelix quam een grote draeck uit dat meer. Zwemmende ende dode veell menschen mit sijn blasinghe,¹⁹⁰ wair om

¹⁷⁸ Istanbul, Turkey; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Constantinople>> (16 June 2015).

¹⁷⁹ Vlorë, Albania (The Italian name is Valona); <<https://en.wikipedia.org/wiki/Vlor%C3%AB>>.

¹⁸⁰ Assembly; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M075549&lemma=vergadering>>.

¹⁸¹ Christian; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=21386>>.

¹⁸² Otranto, Italy (Ydruntum is its Latin name); <<https://nl.wikipedia.org/wiki/Otranto>>.

¹⁸³ Naples, Italy.

¹⁸⁴ Swords; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=56717&lemmodern=zwaard>>.

¹⁸⁵ Detested; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M075496.re.2&lemma=verfoeid>>.

¹⁸⁶ Worse than.

¹⁸⁷ On the left hand side;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=27127&lemma=luchter>>.

¹⁸⁸ Usually; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID60523&lemma=ghemeenlike>>.

¹⁸⁹ Twenty-eight.

¹⁹⁰ Heavy blasts of air;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID179&lemma=blasinghe>>.

die inwoenres des stadts van dair mosten vlieen ende begrepen op een ander plaets hoer woeninghen. Dair nae, als men seyt, hebben sy den draeck ghedoot mit een cloeckheit.¹⁹¹

Die stadt Corphoen, dicwijll voirghenoemt, is ghelegghen in Griecken. Weell bewairt mit twe casteelen legghen boven op een berch. Die pelgrims legghen ter herberghe in die voirstadt off by die minrebroeder in hoir clooster, dair hebben sy beter ghemack. Die stadt Corphoen, ende dat eylant dair by ghelegghen, is te samen lanck ende breet hondert ende tachtich milen ende is onder die heerscapie van Veneetgien.

Hier nae staet ghemaelt die figure van Corphoen.¹⁹²

¹⁹¹ Ruse; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=22007>>.

¹⁹² This woodcut comes from the Dutch edition of 1488, following f. 14r. BSB-Ink B-914 (GW 5081).

Figure 12. Corfu.

Journey to Methoni

about and around the city of Methoni, Greece

Opten vijfftienden dach in Junio, so wast Viti ende Modesti der tweer heiligher martelaren dach, doe voeren wy van Corphoen in twe daghen mit goeden wynt comende aen die stadt Modon.¹⁹³ Ende also vroe als wy dair ghecomen wairen, so overquamen ons onse medebroeders in een ander galey varende, die welcke toe hoerde aan Petro Landawe, voir welcke wy een dach eer off voeren van Veneetgien. Als wy pelgrims van beyde galeyen by een quamen, bleven wy een heelen dach te Modon, verblijdende ons mit malcander in te samen te spreken in eeten ende in drincken. Dair en is gheen ander wijn dan Malemazey. Voir dese stadt Modon staen veell cleyn huyskijns,¹⁹⁴ omtrent drie hondert. Dair in wonen arme luden, zwart als Morianen,¹⁹⁵ die welcke wy als sy in onsen lande comen noemen Saracenen.¹⁹⁶ Ende dese segghen dat sy uut Egipten comen dat niet wair en is, want Egipten leyt ver van dese stadt. Mer sy moghen well comen van Gippe,¹⁹⁷ een lantkijn by deser stadt ghelegen. Ende dese syn ghemeenlick verspyeders¹⁹⁸ ende verraders der korsten.

Modon is een stadt zeer vast¹⁹⁹ ende well bewairt, gheleghen in Morea onder die heerscapie van Veneetgien, drie hondert milen van Corphoen. Dair is Griecsche sprake ende int meeste deell wonen dair menschen van Sinte Panwels²⁰⁰ gheloiff, in den Latijn Cristiani de Cinctura, in den Duutsche Korsten vanden Gordell.²⁰¹ Dair is een eertsbisdom ende eerweerdighe gheestelicheit van onsen ghelove als vanden Heilighe Roemsche Kercke. In die overste kercke so doet men Gods dienst ghelijcke als hier mit ons ende als in die Roemsche Kercke. In die prochikerck, ghenoeemt tot Sinte Jans, dair is dat lichaem Leonis des Heilighen Biscops ende dat hoofft des Heilighen biscops Anastasii.²⁰²

¹⁹³ Methoni, Greece.

¹⁹⁴ Small houses; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=18674>>.

¹⁹⁵ Name for people from Africa;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID10707&lemma=morianen>>.

¹⁹⁶ This word is commonly used for people who professed the religion of Islam, but in time it became a synonym in the western countries for anyone who was not a christian or to refer to Arab tribes in general;

<<http://www.britannica.com/topic/Saracen>> (16 June 2015)

<<https://en.wikipedia.org/wiki/Saracen>> (16 June 2015).

¹⁹⁷ Unidentified.

¹⁹⁸ Spy; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=64787>>.

¹⁹⁹ Strong; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=61480&lemma=vast>>.

²⁰⁰ Saint Paul, the Apostle (although not one of the twelve), played an important role in the history of Christianity. He taught the gospel of Christ in countries in the area of the Mediterranean Sea, mainly in what is now Turkey and Greece; <https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_the_Apostle> (17 June 2015).

²⁰¹ Christians of the Girdle follow the church of Antioch, one of five churches in the Pentarchy; <https://en.wikipedia.org/wiki/Church_of_Antioch> (31 August 2015).

²⁰² The woodcut on the next page comes from the Dutch edition of 1488, following f. 15r. BSB-Ink B-914 (GW 5081).

Figure 13. Modon.

Item Morea,²⁰³ dat voirghenoemde lant dair Modon in leyt, is in voileden tijden een vruchtbaair lant gheweest, ombevanghen mit dat meer. Uitghenomen²⁰⁴ een wech alleen na Turkeyen, doir welck die Turck dicwill te lande ghecomen is in dese landen ende heeft die verdorven. Uitghenomen alleen die stadt Modon ende sommige enkele castelen die hem noch onthouden onder die heerscapie van Veneetgien. In Morea, ter luchterhant²⁰⁵ tuschen Modon ende Corphoen, is een stadt gheleghen zeer vast onder den Turck die ghenoeemt wert Achadia.²⁰⁶ Int middell van welcke leyt een zeer starck slot, vijftich milen van Modon. Niet wer van dair leyt een ander stadt, Coroyna²⁰⁷ ghenoeemt, legghende van Modon .xviii.²⁰⁸ milen, oeck onder den turck. Item een ander stadt gheheten Neapels van Romanyen,²⁰⁹ gheleghen .cc.²¹⁰ milen van Modon ende .c.²¹¹ milen van Cameleone²¹². Item een stadt gheheten Malmazia,²¹³ legghende .xxx.²¹⁴ milen van Cameleone, mit een casteell onder die heerscapie van Veneetgien. Item een ander stadt, gheheten Saxemylo,²¹⁵ legghende anderhalf hondert milen van Modon. Ende inden lande van Morea en is gheen ander stadt meer.

About Candia

also known as Creta

Van Modon tot Candia²¹⁶ offte Creta is drie hondert ytaliansche²¹⁷ milen. Welck lantschap all gheheell is onder die heerscapie van Veneetgien. Want sy seynden²¹⁸ dair een hartoch van hoire volcke uit Veneetgien. Als die tijt van een iair omghecomen is, so seynden sy dair een ander, ghelijcker wijs hoir ghewoente is in allen ampten offte diensten. Dit eylant, Candie

²⁰³ Greek peninsula Peloponnese.

²⁰⁴ Except for; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M071893&lemma=uitgenomen>>.

²⁰⁵ On the left hand side;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=27127&lemma=luchter>>.

²⁰⁶ It is not entirely clear to which city Breydenbach is referring. The region of Arcadia is closeby, but I found no evidence to support this.

²⁰⁷ Probably Koroni; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Koroni>> (17 June 2015).

²⁰⁸ Eighteen.

²⁰⁹ Nafplion, Greece.

²¹⁰ Two hundred.

²¹¹ One hundred.

²¹² Unidentified.

²¹³ Possibly Monemvasia, which gave its name to the sweet wine Malmsey, derived the 'Marmazia' or 'Malmazia'; <<http://www.vinest.net/vinestjournal/news/185>> (17 June 2015)

<<https://en.wikipedia.org/wiki/Monemvasia>> (17 June 2015).

²¹⁴ Thirty.

²¹⁵ Unknown city.

²¹⁶ Crete.

²¹⁷ An Italian mile equals 1950 metres; <<http://www.vocsite.nl/woordenlijst/navigatie.html>> (18 June 2015).

²¹⁸ Sending; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=51375>>.

offte Creta, gheheten leyt in Griecken al so van een Coninck Indigena²¹⁹ gheenoemt Creta gheheten. Tusschen die opganc ende die onder ganck des sons uit dat noorde, mit hetten van zuyden, mit die wateren van egipten ombegrepen. In voir leden tijden plach Candia te heeten Centapolis, want het was mit hondert edele steden verscieret. Dat eerste eylant is gheweest zeer vroom, te scepe in wapenen ende schut dair eerst die letteren ende scriffte begonnen heeft ende dair is eerste gheleert dat rosheer²²⁰, die scooll van musijc is dair eerst ghevonden ende doir die werlt voirtghecomen ende verbreit. Dair syn veell beesten ende gheyten, mer luttell herten ende wilde gheyten, men vint dair gheen wolven offte woffen, noch gheen ander gheslachte van scadelicke beesten, noch gheen serpente. All quamen dair enighe quade scadelicke beesten van buten, ter stont so sterven sy. Dit is een lant well gheplant mit bomen, woll wijngaerts ende van cruyden van medicinen als diptame²²¹ ende alvo²²² ende meer des ghelijcks. Dit lant is woll costelijcke ghesteente ende bysonder die costelijcke steen Iocedatilus gheenoemt, als Ysidorus seyt in sijn wiiffthende boeck. Van alle grote venynde is Candia vrie, nochtans vintmen dair veniende spinnende²²³ tot noch toe, dit seyt Ysidorus in sijn vviiffthende boeck ende dat selve seyt Plinius²²⁴ in sijn vierde boeck. Van dit selve eylant seyt Drozius²²⁵ dat Creta eyndet in dat oest des meers Carpasii,²²⁶ van westen ende van norden in dat meer van Creten, van zuden in dat meer Libicum,²²⁷ dat sy heeten Adriaticum. Dit eylant is lanck dusent hondert ende achtendetachtich treden²²⁸ ende is breet dusent ende viffthich. Dit eylant Candia is gheleghen van Rodes .ccc.²²⁹ milen van welcke cortelijck gheseyt sell worden. Hier nae volghet die figure van Candien.²³⁰

²¹⁹ 'Indigena' refers to people who have ties with a particular territory based on history. The word was also used to simply refer to the inhabitants of a country;

<http://www.dbnl.org/tekst/_tij003192801_01/_tij003192801_01_0006.php>.

²²⁰ Cavalry; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=47283&lemma=roshere>>.

²²¹ Can refer both to 'radish' and a 'lemon herb'. However, since the latter was supposedly named after the mountain Dicte on Crete, in this context it most likely refers to 'lemon herb';

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID10254&lemma=diptane>> (19 June 2015)

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=06761&lemma=diptane>> (19 June 2015).

²²² The aloë plant;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID1666&lemma=alo%C3%AB>>.

²²³ Poisonous spiders; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=61923&lemma=venijn>>

²²⁴ Pliny the Elder. In the fourth book of his *Naturalis Historia*, chapter twenty is about Crete;

<https://en.wikipedia.org/wiki/Pliny_the_Elder> (19 June 2015)

<<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:latinLit:phi0978.phi001.perseus-eng1:4.20>> (31 August 2015).

²²⁵ Unidentified.

²²⁶ The city of Karpathos on the island with the same name, east of Crete.

²²⁷ Libyan Sea.

²²⁸ A measure of length called 'pas' or step, one step is circa 1.478 millimetres;

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Romeinse_mijl> (31 August 2015).

²²⁹ Three hundred.

²³⁰ The coloured panorama is derived from a copy of the German edition of 1486. BSB-Ink B-911 (GW 5077).

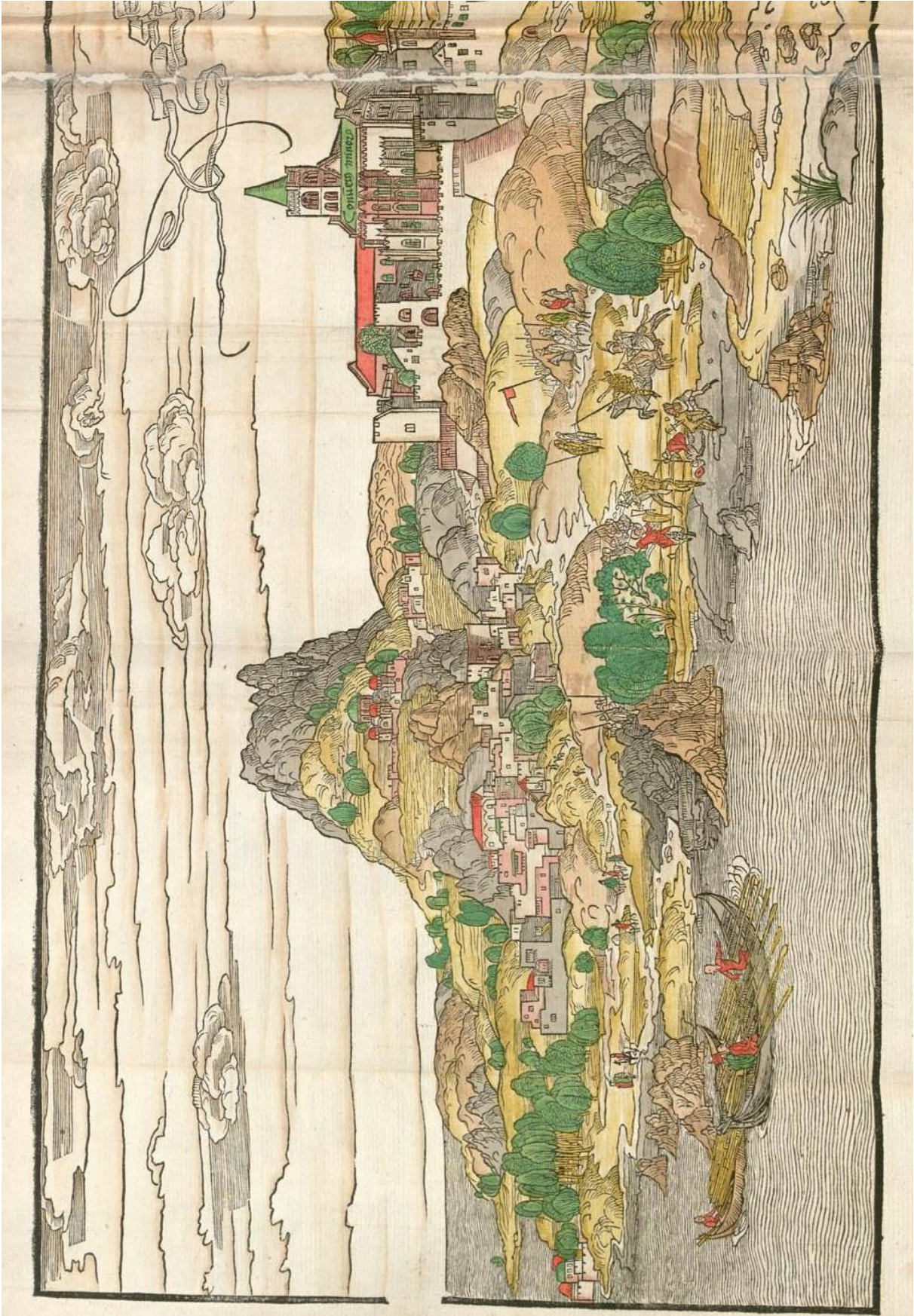

Figure 14. Candia, part 1.

Figure 15. Candia, part 2.

Journey from Modon to Rhode

Opten .xvi.²³¹ dach Iunio voeren wy uit die stadt Modon mit een cleyne wiint, so weyende²³² twe daghe lanck. Dat meer was zeer still, welcke stilheit die sciplude in hoire spraecke heeten bonatsum²³³ ghelijckerwijs so heeten sy dat onweder fortunaun²³⁴. In dien tijden quam een scip van Damasco,²³⁵ den van Veneetgien toebehorende,²³⁶ ende hielt langhe spraecke mit onsen patroon. Vraghende nae den hartoch van Ferraer,²³⁷ nae den hartoch van Lothringhen²³⁸ ende nae die van Veneetgien, wanttet groot oirloch was tusschen die van Veneetgien ende den hartoch van Ferraer, beyde te lande ende te water. Als hoir spraeck gheeyndet was so weyde een goede wiint int zeyll, dair mede wy snellijker voirtvoeren ende quamen open .xviii.²³⁹ dach in Iunio in die haven van Rodes. Ende die spraecke was te Rodes voirghecomen dat die pestilencie²⁴⁰ in die galey was, wairom wy des nachts bliven mosten in die haven totter dagheraet. Toe ter tijt die overste meyster van Rodes, die dair woent in een onwinlinke casteell, die wairheit vernomen had. Ende als hy ons gheleyde gheheven had ontfinck hy ons in sijn stadt. Dair bleven wy .iii.²⁴¹ daghen lanc, totten sonnendach toe, doe wast die .x. dusent martelaren dach.²⁴²

Hier nae volghet ghemaelt die figure van Rodes.²⁴³

²³¹ Sixteen.

²³² Carried through the wind; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=69781>>.

²³³ Windless; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=55317>>.

²³⁴ A storm is called 'fate', because it is out of the hands of the ship crew;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M016865&lemma=fortuin>>.

²³⁵ Breydenbach could refer to Damascus in Syria. However, Damascus has no harbor because it is not located near the sea; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Damascus>> (20 June 2015).

²³⁶ The ship came from Venice. Breydenbach does not imply that Damascus belonged to Venice.

²³⁷ The Duke of Ferrara, at this point in time, was Ercole I d'Este;

<https://en.wikipedia.org/wiki/Ercole_I_d%27Este,_Duke_of_Ferrara> (20 June 2015).

²³⁸ The Duke of Lorraine, at this point in time, was René II;

<https://en.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_II,_Duke_of_Lorraine> (20 June 2015).

²³⁹ Eighteen.

²⁴⁰ Literally means 'plague', but commonly used for any infectious disease;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=42502&lemma=pestilencie>>.

²⁴¹ Three.

²⁴² 10.000 Martyrs Day, 22nd of June and memorial day for Acacius of Ararat. According to the legend Acacius was a military commander for emperor Hadrianus. He led his 9.000 men division into battle near the mountain Ararat. They were losing the fight, until an angel appeared and convinced them to convert to Christianity. Acacius and his men won the battle, but were crucified when they would not deny their new found Christian religion; <http://www.rkk.nl/katholicisme/encyclopedie/a/achatus_van_ararat> (20 June 2015).

²⁴³ This woodcut comes from a copy of the Dutch edition of 1488, following f. 17r. BSB-Ink B-914 (GW 5081).

Figure 16. Rodos.

Rodes is een stadt mit stercke muren, vaste toornen ende bolwercken well bewaert. Voir dese stadt, an dat meer legghen .xiii.²⁴⁴ toornen mit wiintmoelen,²⁴⁵ al dair ghemaect voirtijts vanden Ianuezers tot een teyken dat sy dese stadt mit bedroch ende heymelijcke laghen innemen wouden onder hoir heerscapie. Dat welcke wederstaen wert als sy dair veell doden ghelaten hadden, so worden sy dair toe ghebrocht ende ghescat als dat sy maken souden dese toornen mit moelens op horen cost, tot hulpe ende profijt der ghenre die te Rodes woenen ende tot een ewyge ghehuchnisse²⁴⁶ hoire onrechte bedriegnisse.

Item, men leest dat Rodes alre eerst een oirsaeck is gheweest der verderfnisse van Troyen. Omdat men seyde dat dair was een gulden vell, van welcke ghescreven staet in die historie van Troyen. Dit eylant Rodes is zeer edell, mit gheberchten voll wilde dieren ende mit gheneuchlijke²⁴⁷ daelen. Alle die over dat meer varen van waen sy oeck comen die moeten dair landen. Item, Rodes is onder alle eylanden, Cicladum²⁴⁸ ghenoomt, dat eerste van den oostten dair dat capitolum²⁴⁹ van Rodes eerst ghevonden wert, als men seyt doe die stadt eerst ghemaect wert. De eylanden Ciclades, als Ysidorus seyt,²⁵⁰ hebben gheweest Griecken die welcke sy dairom Ciclades ghenoomt hebben, hoewell sy uitstrecken veer inder werlt van dat middelende eylant Delo.²⁵¹ Nochtans legghen sy by dit selve eylant Delum, want die Griecken noemen die werlt cyclum.²⁵² Die sommighe segghen dat sy al soo heeten, want die dunen dairom legghen.²⁵³ Dese eylanden syn gheleghen in Hellesponto,²⁵⁴ tuschen dat meer Egeum²⁵⁵ ende Maleum,²⁵⁶ dair om loopt dat meer van Indien.²⁵⁷ Deser eylanden syn vier ende vijffich uitstreckende van noorden in suyden, hebbende vijffich dusent treede van noorde tot suyden, ende vijffich dusent vanden oosten totten westen. Als Ysidorus seit, ende als Orozius²⁵⁸ seit, dusent tweehondert. Onder welcke als die selve Orozius seit Rodes dat alre

²⁴⁴ Thirteen.

²⁴⁵ Windmill; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=73894&lemma=wintmolen>>.

²⁴⁶ Memory; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=11154>>.

²⁴⁷ Lovely; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M019089&lemma=geneuglijk>>.

²⁴⁸ The island group Cyclades.

²⁴⁹ A temple dedicated to the Capitoline Triad; Zeus, Hera and Athena; <https://en.wikipedia.org/wiki/Capitoline_Triad> (21 June 2015).

²⁵⁰ Isodore writes about the Cyclades in his *Etymologiae*, in book fourteen, chapter six; <http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost07/Isidorus/isi_et14.html#c04> (31 August 2015).

²⁵¹ Isle of Delos, Greece.

²⁵² Cycle; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=A003621&lemma=cyclus>>.

²⁵³ The dunes around the island form a circle.

²⁵⁴ Hellespont, now known as Dardanelles; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Dardanelles>> (21 June 2015).

²⁵⁵ Aegean Sea.

²⁵⁶ Sea of Marmara.

²⁵⁷ Breydenbach probably refers to the Ionian Sea.

²⁵⁸ Paulus Orozius is known for his historiography *Historiam Adversum Paganos Libri VII*; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Orosius>> (31 August 2015).

eerste is vanden oosten. Thenedos²⁵⁹ dat eerste van noorden nae een ionghelinnck die Thenes heetede, also ghenoeemt die welcke een quaet gherusste²⁶⁰ hadde dat hy bekent hadde syn stieffmoeder ende als hy wech vloech, so van hy dit eylant sonder volck dat welck hij heeft laten houden ende bewoenen die een stadt die hij dair op maecte ende dat gheheell eylant nae hem selven ghenoeemt heeft. Van zuyden is dat eylant Carpatos²⁶¹ teghen Egipten, van welke dat meer Carpadium²⁶² ghenoeemt is, om dat dair die vruchten haestelick rijp werden want het leyt tuschen Egipten ende Roden. Van dit eylant werden die grote wyde scepen Carpasie ghenoeemt. Van westen leyt een eylant Citerea²⁶³ also ghenoeemt want Venus dar gheboren is. Dese eylanden Ciclades werden gheeyndet in dat west mit dat meer Hicario.²⁶⁴ In dat noorde mit dat meer Carphano.

In dese stadt van Rodes ende eylant, wairom dat voirseyt is van die eylanden Cicladibus, is gheweest een groot beelde, een afgod van die sonne van metaell ghegoten,²⁶⁵ .lxx.²⁶⁶ cubiten²⁶⁷ lanck. In dese selve stadt hebben oeck gheweest cleynre beelden, die oeck colosen ghenoeemt wairen. Alle dese dinghen gelaten te comen weder tot die historie voirbegonnen. Die broeders des hospitaels Sinte Jans van Iherusalem²⁶⁸ hebben ghewonnen mit macht dit edele eylant ende dese stadt Rodes. Nae een lang belegghe dat vier iair duerede. Ten laetsten door gonsten der borgheren die hoir gonstich waren, hebben sy dit eylant vercreghen in welke sy hebbe die overste stadt ende die principaell stoell hoirs oversten meysters. Dit eylant is al so na den Turcken, datter nau een mile weggen tuschen is, want dair een cleyn arm ende strenghe des meers tuschen loopt. Wair om int verleden iair als doe men screff .m.cccc.lxxix.²⁶⁹ als een yghelick kondich is die Turck beleggen had dese stadt, ende mit veell scepen dair ghebrocht, wonderlick bestormt veell daghen ende dicwill mit vromelicke anvallingen anghegaen is. Ten laesten, opten dach des heilighen martelairs

²⁵⁹ Isle of Tenedos, also known as Bozcaada (now Turkish); <[https://nl.wikipedia.org/wiki/Tenedos_\(eiland\)>](https://nl.wikipedia.org/wiki/Tenedos_(eiland)>) (21 June 2015).

²⁶⁰ Rumour; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=12612>>.

²⁶¹ Isle of Karpathos, Greece; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Karpathos>> (21 June 2015).

²⁶² Carpathian Sea.

²⁶³ Isle of Kythira, Greece. Classical mythology identifies both Kythira as Cyprus as the birthplace of Venus; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Kythira>> (21 June 2015).

²⁶⁴ This island and the sea around it are named after Icarus, who is supposedly buried here; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Icaria>> (31 August 2015).

²⁶⁵ This is the Colossus of Rhodes, one of the seven wonders of the world; <https://en.wikipedia.org/wiki/Colossus_of_Rhodes> (21 June 2015).

²⁶⁶ Seventy.

²⁶⁷ The *cubitus* or 'ell' is a measure of length, i.e. the length of a man's elbow to the tip of his middle finger. In general, a German ell was about 57,9 cm; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Cubit>> <<https://en.wikipedia.org/wiki/Ell>> (10 July 2015).

²⁶⁸ The Knights Hospitaller of the order of St. John; <https://en.wikipedia.org/wiki/Knights_Hospitaller> (31 August 2015).

²⁶⁹ 1479.

Pantaleonis,²⁷⁰ als die Turcken alre neerstelicste dese stadt anvochten ende byna gheclommen waren over die mueren, die heren van Sunte Ian als sekerlic te gheloven is, syn gheholpen van God ende hem vromelick werende, hebben sy die Turcken verdreven van die mueren. Door grote scande²⁷¹ ende bloitstortinghe²⁷² der Turcken aldus quam dit belgghe ten eynde. Men seyt dat die Turck dair eerst in gheschoten ende ghewerpen had, mit bussen²⁷³ uit syn heer achtdusent steenen offte cloten²⁷⁴, ende een dat wonder te segghen is sonder twivell doir die verhenghenisse²⁷⁵ Godts ist gheschiet. Een iair dair nae, als die oude Turck doot was die dit oirloch voirde opten selven dach des heiligen martelars Pantaleonis, so quam syn zoon dairwert vliende. Want syn broeder die all tehans dair regiert hem vervolghede, ende hy wert te Rodes ghevanghen, ende vandair gheseynt tot ander steden in corstenrijck dair hij noch ghehouden wert. Ende van ontsich²⁷⁶ syns broeders en derff hy niet wederom keeren, noch hy en mach oock niet want hy neerstelijck vanden korsten ghehouden ende verwair²⁷⁷ wert. Hier om en gheven Sunt Ians Heren ghene tributen als sy plaghen²⁷⁸ in verleden tyden. Mer die Turck is selve onder hoir tribuut, ghevende Sunt Ians Heeren int ghemeen .xxxv. dusent²⁷⁹ ducaten iairlix tot noch toe, ende die meyster van Rodes .x. dusent.²⁸⁰ Dat ons die heeren selve sekerlick gheseyt hebben.

Journey to Cyprus

Opten .xxii.²⁸¹ dach in Iunio voeren wy van Rodes, vervolghende onse begonnen wech doir dat meer mit een stercke wynt doir die golff Sancte Helene ghenoeemt, doir welcke zorclick²⁸² is te varen. Ende dat meer doe onghestelt²⁸³ was, wairom veell van onsen pelgrims van

²⁷⁰ His memorial day is the 27th of July; <<http://www.rkk.nl/katholicisme/encyclopedie/p/pantaleon>> (21 June 2015).

²⁷¹ A shameful act; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID99123&lemma=scande>>.

²⁷² The shedding of blood;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=55626&lemma=stortinghe>>

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M009444&lemma=bloed>>.

²⁷³ A collective term for a portable firearm;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=WNT&actie=article&uitvoer=HTML&id=M012425>> (31 August 2015).

²⁷⁴ A solid round object; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=22095>>.

²⁷⁵ Ordination, in combination with God it can also mean 'destiny';

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=63036&lemma=verhenghenisse>>.

²⁷⁶ Reverence; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=37888&lemma=ontsich>>.

²⁷⁷ Guarded; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=65489&lemma=verwaren>>.

²⁷⁸ Torture; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID65452&lemma=plaghen>>.

²⁷⁹ 35.000.

²⁸⁰ 10.000.

²⁸¹ Twenty-two.

²⁸² Worrisome; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M089767&lemma=zorg>>.

²⁸³ Rough; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M044454&lemma=ongesteld>>.

vrese²⁸⁴ qualic te pas waren. Opten anderen dach verleende ons God een bequamer wynt ende wy voren mit drie opghetoghen zeylen, alsoe dat wy op Sant Ian Baptisten dach²⁸⁵ anquamen an dat eylant ende conincrijcke Cypers gheuoemt. Doe voeren wy verbij sommige steden onder welcke een Baffa²⁸⁶ gheuoemt is, die hier voirtijts groot ende machtich gheweest is als hair vervallenissen noch bewijzen, mer sy is nu heell vervallen ende vergaen. Dair wy bleven op Sunte Ian Baptisten dach dair is zeer quade lucht, als oock in all dat eylant is. In der selver stadt Baffa siet men noch oude vervallen kercken ende stercke toornen, die dair ghestaen hebben op een hoevell int middell der selver stadt. Dair die Heilighe apostell Paulus in ghevanghen ghelegen heeft, als men seyt doe hy dair dat evangelium predicte mit syn medeapostell Sancto Barnaba.

Item al dair, onder een kercke staet een fonteyn, uitspringhede mit goet ende zuet water dat welck goet ende een medicijn is teghen die saghe²⁸⁷ ende cortse.²⁸⁸ Wairom dit selve water in veere landen ghevoert wert. Dair werden oock ghewesen seven cleyne cameran in welcke die seven slapers laghen. Niet die ghene welcke te Romen inden berch Celio,²⁸⁹ mer andere die dair langhen tijt gheleghen hebben.²⁹⁰ Van die voirghescreven stadt Baffa quamen wy in een ander verdorven stadt, gheuoemt Piscopia.²⁹¹ Welcke stadt ende all dat lant een coninc van Enghelant²⁹² verdorven²⁹³ heeft, om dat syn suster varende te Iherusalem aldair ghescheynt²⁹⁴ ende vercraft²⁹⁵ was van die coninck van Cipers. Viifflich milen van die stadt Baffa staet een ander stadt voir welcke een haven leyt dairmen ghemeenlic aen comet, Lymisin²⁹⁶ gheuoemt. Welcke stadt in voirleden tiden van een soit daen grondelick verdorven is. Wairmen dair graafft by dat meer inder aarde den viint men zuet water. Des daghes nae Sunt Ian Baptisten, dats opten .xxvi.²⁹⁷ dach in Iunio, quamen wy in die haven van Cipers.

²⁸⁴ Fear; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID51723&lemma=vrese>>.

²⁸⁵ 24th of June.

²⁸⁶ Modern Paphos, the Turkish name is Baf; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Paphos>> (21 June 2015).

²⁸⁷ Fever; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=47942&lemma=sage>>.

²⁸⁸ Fever; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=23466&lemma=cortse>>.

²⁸⁹ One of the seven hills of Rome; <https://en.wikipedia.org/wiki/Caelian_Hill> (21 June 2015).

²⁹⁰ The Seven Sleepers of Ephesus, also mentioned in the Qur'an as 'Companions of the Cave'. In the time of Roman emperor Decius (250 AD), the seven men were accused for being followers of Christianity. They were sealed in a cave and came out two hundred years later, thinking they had only slept for one night; <https://en.wikipedia.org/wiki/Seven_Sleepers> (31 August 2015).

²⁹¹ Episkopi; <https://en.wikipedia.org/wiki/Episkopi,_Limassol> (21 June 2015).

²⁹² Richard I of England, also known as Richard the Lionheart. He conquered Cyprus in 1191; <https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_I_of_England> (31 August 2015).

²⁹³ Overthrown;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M075078.re.9&lemma=verdorven>>.

²⁹⁴ Defiled; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=A007780>>.

²⁹⁵ Raped; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=63344>>.

²⁹⁶ City of Limasol, Cyprus; <<https://nl.wikipedia.org/wiki/Limasol>> (21 June 2015).

²⁹⁷ Twenty-six.

Cyprus is een eylant van Cypers, een stadt dair in legghende also ghenoeemt. Dit eylant wert oeck ghenoeemt Paphon, van een stadt die zoe gheheten was die voirmaelts tot Venus eers verheven gheweest is, ende zeer vermaerd²⁹⁸ ende bekent was. En is overvloedich van metaell en sterck gheweest datmen dair te smeden plach, welce const alsmen seit dair eerst gevonden is. Dit eylant is vruchtbaer van wijenen, die welcke wijnen zeer starck syn. Ende dit lant heeft veell steden, onder welck die hoofstadt Nycosia ghenoeemt is. Item dit lant is besloten in dat meer, mer van binnen ist voll boschen, wijngaerden ende ghenoechlicke vlacke landen mit alrehande vurchten, mit fonteynen ende lustighe wateren dair doir lopende ghevochtighet. Het is voll rijckdomen ende alre wellusten. Dit selve eylant wert dicwill inder scriffuren²⁹⁹ Cethim³⁰⁰ ghenoeemt, het is lanck hondert dusent vijffende sevendich dusent treden ende is breed dusent hondert ende vijffendetwintich treden. Scapenvleys en is dair van gheenre weerden, noch oeck niet goet wantmen coept somwilen .xii.³⁰¹ scapen om een ducaet. Ende het is hudensdaghes onder die heerscapie van Veneetgien.

Arrival at the Holy Land

Opten .xxvii.³⁰² dach in Iunio voeren wy van Cipers mit goede wiint ende quamen binnen drie daghen also veer in dat meer vandaen wy dat Heilighe Lant mochten zien, wairom wy ons zeer verblijde ende vrolick wairen. Ende wy groete dat Heilighe Lant, van veers singhende te love Te deum laudamus³⁰³ ende die anthissen Salve regina,³⁰⁴ mit die collecten ende ghebeden dair toe behorende. Mittien quamen wy voir die stadt Iapha³⁰⁵ offte ioppen ghenoeemt, een weynich vant lant uitworpen wy onse ankren, vast legghende onse galey. Ter stont soo heeft onse patroon als ghewonlick is sommige van syne knechten tot Rama³⁰⁶ ende Iherusalem om vrij gheleyde uitgheseynt, ende oock om die vader ende gardiaen der minrebroeders opten berch Syon³⁰⁷ woenachtich. Ende mede om die leydsman der pelgrims, die welcke gheheeten

²⁹⁸ Renowned; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M076864&lemma=vermaerd>>.

²⁹⁹ Everything that is written;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=50471&lemma=schrijfturen>>.

³⁰⁰ Settlement in present-day Larnaca. Cethim, or Kittim, was Noah's great-grandson;

<<https://en.wikipedia.org/wiki/Kittim>> (22 June 2015).

³⁰¹ Twelve.

³⁰² Twenty-seven.

³⁰³ A Christian hymn of praise; <https://en.wikipedia.org/wiki/Te_Deum> (21 June 2015).

³⁰⁴ A Marian hymn; <https://en.wikipedia.org/wiki/Salve_Regina> (21 June 2015).

³⁰⁵ Part of the modern Tel Aviv-Jaffa; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Jaffa>> (21 June 2015).

³⁰⁶ Modern Ramla in Israel; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Ramla>> (21 June 2015).

³⁰⁷ Mount Zion; <https://en.wikipedia.org/wiki/Mount_Zion> (31 August 2015).

is nae hair ghemeen spraecke trumschelman.³⁰⁸ Hier om bleven wy .vi.³⁰⁹ daghen legghen op dese selve stede in dat meer. Als wy dair laghen, soe quam dair die ander patroon, Petro Landawe ghenoeemt, mit syn galeyende onse mede pelgrims. Ende heeft syn galey ghevesticht by ons op een arborstschot³¹⁰ wegges, zeydende ter stont om gheleye als onse patroon ghedaen hadden. Binnen dese daghen die scipknechten van beyde galeyen, galeoten ghenoeemt, voeren uit vischen inder heyden water. Dair sy ghegrepen woirden ende van den heyden, zeer gheslaghen ende ghewondet. Sometijts reysen wy mit onzen patroon in een cleyn sceepkijn te lande, copende van die heydenen broet, wijn, vruchten ende bysonder rijpe druven ende dat gheen dat ons anders van noode was. Opten .xv.³¹¹ dach in Iulio quamen die mamalucken,³¹² dats die reysighe knechten hooffluden des soldaens, mitten trumschelman van Iheruselem ende Rama, hebbende mit hem den gardiaen³¹³ voirscreven mit twe broederen van synre oorden, die ons oock mede brochten een gheley brief³¹⁴ van die heren van Iherusalem ende van Rama. Opten selven dach quam Petrus Landawe ant lant, die welcke syn pelgrims ingheleydt heeft in een oudt holl offte spelunck, dair sy drie daghen in besloten bleven. Mer wy, doir voirsichticheit ende beleefftheit onses patroons, bleven inder galeyen. Uitghenomen³¹⁵ eenen nacht die wy mede in den selven spelunc offte hoell besloten wesen mosten. Want die heyden hebben een ghewoonte die sy alle die kersten pelgrims dair comende by hoire namen roepen, ende bescrijven hoir namen mit die naemen hoire ouders al so sy soo bescreven sijn. Besluten sii die in een oudt verbroken ghewult spelunck offte hoell, als gheseit is tertiit, dat sy mitten patroonen vanden ghelden diemen dair gheeft voir dat vrij geleyde nae hoire begheerte ende beliffen overcomen ende dat eens syn. Voir dit selve holl offte spelunck comen die Cristianen de Cinctura, dat is van Sunte Pauwels ghelove, brenghende mit hem van Iherusalem ende van Rama wijn, broot, ghecooct vleys, hoenre,

³⁰⁸ This word probably means ‘translator’ or ‘guide’; <http://www.verstecken.uni-trier.de/cgi-bin/WBNetz/Navigator/navigator_py?sigle=DWB&lemid=GT13839&mode=Vernetzung&hitlist=&patternlist=&sigle1=DWB&lemid1=GT13834&sigle2=DWB&lemid2=GT13846> (10 July 2015).

³⁰⁹ Six.

³¹⁰ An ‘armborst’ is a medieval weapon to shoot arrows or spears. The word is derived from the Latin ‘arcubalista’ and has nothing to do with an actual arm or chest. This construction with ‘-schot’ is an indication of length and refers to how far the arrow/spear could be shot.

³¹¹ Fifteen.

³¹² The original meaning of ‘Mamluk’ is ‘slave’, but over time the mamluks became a powerful military caste in Islamic society; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Mamluk>> (22 June 2015).

³¹³ In general this word means ‘guard’, but in this specific case it signifies a monastery guardian.

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=10179&lemma=gardiaen>>.

³¹⁴ Waybill; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M018597&lemma=geleibrief>>.

³¹⁵ Exception; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=60369>>.

eyeren ende vruchten en oock veell cleynodien³¹⁶ dair die pelgrims also besloten off copen moghen dat hem beliefft.

Opten .viii.³¹⁷ dach in Iulio brochtmen ons pelgrims te Iapha ezelen als onse patroon beschickt had, op welcke wy reden van Iapha tot Rama binnen .iii.³¹⁸ uren. Iapha is voirtijts gheweest een grote stadt Ioppen gheuoemt, off Iapha van Iaphet die zoon Noe die dese selve stadt eerst begonnen heeft te maken. Ende na synen naem also gheuoemt ende was die .viii.³¹⁹ stadt onder die steden die ghemaect waren teghen dat diluvium³²⁰. Dat gheweest is by noe tijden van welck men noch hudensdaghes ziet grote yseren kethenen ende ringhen, hanghende uit die steenen gheberchte dair die scep en ghevestighet wairen. Men siet dair oock een wonderlijcke grote ketthen mit welcke Adromadus die reuss ghevanghen ghebonden wert. Welckes reuss een ribbe .xli.³²¹ voeten³²² lanck was, als men die dair noch siet hangen.

Doe wy quamen by Rama op een acker lants lencte, so mosten wy offgaen vanden ezelen ende gaen te voet. Ende elck van ons droech syn dinghen alle op syn halss, dat ons zeer zwair was te doen, wanttet doe een grote hetten was ende dat stoff zeer vlooch. Die heyden laten gheen kersten dair in comen te peerde off op ezelen. Ende dair woirden wy wederom ghetelt ende besloten in een oudt overwulft³²³ huus, want dair staen veell overwulffde husen. Dair is oock een fonteyn, goet water uitghevende. Dit huus heeft die edele zeer gheminde in syn leven hartoch Philips van Burgoengen³²⁴ zaligher ghedachte ghecofft tot een herberghe der pelgrims, ende heeft bevolen den minre broeders des berch van Syon. Wairom dattet oock een hospitaal der pelgrims gheuoemt is. Van Iapha reeden mit ons tot Rama die heer van Rama ende die trumschelman van Iherusalem, mit twehonder peerden ons gheleydende ende veylighende voir die heydenen, die welcke dair comen mit hoir wiven ende kijnderen ende vergaderen hem in die dorpen ende weggen, werpende teghen die pelgrims mit steenen ende alsoe wredelick hem teghen die kersten stellen dat die gheleidsluden nauwelijck den pelgrims beschermen moghen. Offte zij werpen somwijls den pelgrims doot mit steenen, ghelickerwijs een van onsen naeby gheschiet was, wairom dattet sorghelic is te reysen van Iapha tot Rama

³¹⁶ Trinkets; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=21864&lemmodern=kleinood>>.

³¹⁷ Eight.

³¹⁸ Three.

³¹⁹ Eight.

³²⁰ The great flood; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=WNT&actie=article&uitvoer=HTML&id=M013653>>.

³²¹ Fourty-one.

³²² As the historic measurements of one foot unit widely variates and depends on one's geographical location, it is hard to exactly define the described length. Assume a foot-length of approximately 30 cm;

<[https://en.wikipedia.org/wiki/Foot_\(unit\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Foot_(unit))> (10 July 2015).

³²³ Arched; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=41224>>.

³²⁴ Philip III Duke of Burgundy, also known as Philip the Good; <https://en.wikipedia.org/wiki/Philip_the_Good> (31 August 2015).

om dese laghen der heydenen. Item tot Rama is een bat wonderlick ghemaect, besloten mit vier toornen dat welck van onder op doir een ghewulfft van marmoersteen³²⁵ ghemaect warmt opgehet. Wij bleven .iii.³²⁶ daghen te Rama hier om, want twe heeren heydensche capiteynen vochten teghen malcander. Die een heer was Amor gheuoemt, voerende een witte bannier ende hem worden off gheslaghen .xviii.³²⁷ knechten. Die ander was Naballeus gheuoemt, voerende een root banier die welck behielt dat velt ende victorie die onse leydsman was ende bewairre.

Opten .ix.³²⁸ dach in Iulio, uit beveell des gardiaens, las een minrebroeder misse voir ons te Rama. Doe hy ghecomen was totten offertorium³²⁹ keerde hy om tot ons, ghevende ons onderwijsinghe hoe wy ons hebben souden in dat Heilighe Lant, ghevende ons in Latijn, Ytaliaens, in Duuts, vijff articulen hier nae bescreven. Aldus segghende, alre lieffste in Cristo Ihesu, vijff articule syn u van noode te weten, dair ick u off wairschuwe op dat ghy dese bevaarde niet te vergheeffs en doet, dair ghi so groten arbeyt ende costen om ghedaen hebbet eer ghi hier ghecomen sijt. Die eerste articule is: is yemant onder u allen hier ghecomen sonder oirloff³³⁰ van onzen eertschen vader, ende dair door ghevallen wair inden ban, die sellen weten dat onse vader die gardiaen macht heeft van onsen eertchen vader doir welcke macht hij die ontlasten mach van den ban. Ende wairt dat onse vader van uwer yemant dair om ghebeden worde, u sell willichlic dese macht deylen den gheven die se eyscheit. Dair om verblijft u, ende hierom alre meest, want ghi van God die ghenade verworden hebt dese Heilighe Landen te versoeken in welcke onse salichmaker onse slicheit³³¹ ghewrocht³³² heeft. Die anderde articule is dat een yghelick van u volcomen gheloofft sel hebben, anders wair hy hier te vergheeffs ghecomen. Die derde artikel: een yghelick van u sell hebben een goede consciencie,³³³ mit warachtich berouwe sine sonden ende opsett hem voirt aen te wachten van den sunden. Die vierde artikel: dat een yghelick hem selven verwecket³³⁴ mit so grote devocie als hy vermach, om te sien ende te overwanderen dese heilighe steden. Die vijffte artikel is dat een yghelick mit grote neersticheit³³⁵ hem wacht te gaen over die graffsteden der

³²⁵ Marble stone; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=28025>> (22 June 2015).

³²⁶ Three.

³²⁷ Eighteen.

³²⁸ Nine.

³²⁹ Offertory, the first of the three main parts of the Holy Mass;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=A011558&lemma=offertorium>>.

³³⁰ Permission; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M047791&lemma=oorlof>>.

³³¹ Sinful; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=52420>>.

³³² Wrought; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=14036&lemma=gewrocht>>.

³³³ Conscience; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=22952&lemma=consciencie>>.

³³⁴ Generate; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=65553&lemma=verwecken>>.

³³⁵ Assiduity; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=32375>>.

heidenen, off dair niet op een treedt want sy dat niet liden moghen, want saghen sy dat sekerlijck het wair vrees voir u lijff. Als hy ons dit alsus gheseit ende openbairt hadde so heeft dese selve broeder vervolghet die begonnen dienste der missen. Doe die misse ghedaen was een yghelijck ghink in syn gheselschap, ter stont quamen dair die Cristianen de Cinctura ende brochten te coop ghecoockde spijse. Niemand en mach dair wijn hebben, ten waer saecke dat hy die mit hem brochte uiter galey. Om dattet sonnendach was so rustede wy dair dien dach. [...]

From Rama to Jerusalem

The sights in the City of Jerusalem

Van Rama reeden wy op den .xi.³³⁶ dach in Iulio des nachts omtrent twee uren ende reysden op te Iherusalem. Iherusalem is gheleghen van Rama .xxx.³³⁷ Ytaliaensche milen well ghemeten. Alsmen gaet van Rama, ter rechterhant is dat casteell Emaus³³⁸ staende van Rama .xx.³³⁹ milen, van Iherusalem .lxxx.³⁴⁰ stadien³⁴¹ daer rust Cleophas, een vanden .lxxii.³⁴² discipulen Cristi.³⁴³ Niet veer van Emaus leyt een stedtkijn Modon ghenoeemt, dair die Machabei³⁴⁴ gheboren waren. Dair is .vii.³⁴⁵ iaar afflaets ende .vii. carenen.³⁴⁶ Dair vandaen niet veer te Iherusalem, wert is begraven op een hoghen berch die Heilighe propheet Samuell. In all dese voirghenoemde steden is vii. iair afflaets ende .vii. carenen. Dair by ter rechterhant leyt dat dorp Ramata, van welcke Samuel gheboren was ende Ioseph van Aramathia, welck dat graff uitgehouden in een steen toe behoerde, in welcke dat alre heilichste lichaem Cristi begraven wort.

Vanden inganc in Iherusalem.

³³⁶ Eleven.

³³⁷ Thirty.

³³⁸ Emmaus Nicopolis.

³³⁹ Twenty.

³⁴⁰ Eighty.

³⁴¹ Measure of length; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=54506>>.

³⁴² Seventy-two.

³⁴³ Cleophas, bishop of Jerusalem. One of seventy-two disciples of Christ. They were early students of Jezus; <https://en.wikipedia.org/wiki/Seventy_disciples> (31 August 2015).

³⁴⁴ Makkabeus, the denomination of Judas, third son of Mattatias;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID2273&lemma=machabeus>>.

³⁴⁵ Seven.

³⁴⁶ Visiting certain holy places resulted in a pardoning of all sins. Other, less important places, resulted in a seven year pardon and seven carenen (a fourty day period of fasting);

<http://www.refdag.nl/boeken/heilig_land_in_zicht_1_890787> (31 August 2015).

Inder heiligher stadt Iherusalem staen veel heilighe steden die men all in enen dach elck bysonder niet versoecken en mach, onder welcke nochtans die tempell des Heilighen Graffs, die overste ende eerweerdichste is boven alle die ander.

Opten voirseyden dach als opten .xi.³⁴⁷ dach in Iulio, omtrent .vi.³⁴⁸ uren nae middach, quamen wy in die Heilighe Stadt Iherusalem. Offgaende van onsen ezelen, inghinghen wy te voet inder Heiligher Stadt Iherusalem, in welcke inganck vergiffenisse van allen sunden is. Men verbenghet³⁴⁹ dair gheen pelgrims in te rijden. Inden alre eersten quamen wy noch den selven avont voir den tempel des Heilighen Graeffs om offlaten te verdienen, dair nae worden wy gheleidt in dat hospitael der pelgrims. Nochtans ghinc ick mit mijn medebroeders die mit mi dair waren ghecomen over dat meer, inden cleyne calijns³⁵⁰ huus by dat voirseyde hospitael, die ghemeenlicke alle spraeck verstaet ende oeck ghemeenlicken reyst mit die pelgrims tot sinte Katherijn. Dese ontfenck ons ter herberghe ende dede ons een camer dair wy in rustede dien dach want wy zeer moede waren.

Van die Heilighe Steden te Iherusalem, tusschen dat hospitaell der pelgrims ende den berch Syon legghende.

De morghens opten .xii.³⁵¹ dach in Iulio was het sonnendach. Doe quamen wy pelgrims altesamen ende ghinghen opten berch van Syon, versoeckende onderweghen alle die Heilighe Steden. Inden eersten quamen wy ter selver stede dair die Iooden mit ghewelt woude nemen dat lichaem Onser Liever Vrouwen, als die discipulen dat droeghen om te begraven in dat dall van Iosaphat. Van dair quamen wy ter stont, gaende tot die selve stede dair, die Heilighe apostell Petrus als hy God driewerff versaect hadde ghegaen heeft uit dat huis Cayphe,³⁵² ingaende in een holl dair hy bitterlick ghescreydet heeft. Dair nae ghinghen wy in die kerck totten Heilighen Enghelen gheuoemt, dair in voirleden tijden ghestaen heeft des biscops huis, Annas gheuoemt, in welcke onse Heer Ihesus alre eerst gheleydt wordt vanden Berch van Oliveten, dair hy gheleden heeft grote versmaetheit dair hy gheslaghen wort van een dienre aen syn ghebenedide³⁵³ wanghen. Vandaen quamen wy in een ander kerck tot Sunt Salvatoirs gheheeten, dair hiervoirtijts ghestaen heeft dat grote hoeckhuus Cayphe, in welck onse Heer Ihesus bespot wert ende syns aenschijn bedect wert, in syn Heilighen hals gheslaghen wert ende alle die nacht zwairlick ghepijnt wert. Dair wert oock ghewesen een enghe stede, dair die

³⁴⁷ Eleven.

³⁴⁸ Six.

³⁴⁹ Grant; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&id=63485>>.

³⁵⁰ Cobblestone; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=20323&lemma=caliant>>.

³⁵¹ Twelve.

³⁵² Joseph Caiaphas was the high priest who is said to have organized the plot to kill Jezus Christ; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Caiaphas>> (31 August 2015).

³⁵³ Blessed; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M007015&lemma=benedijen>>.

Iooden Ihesum in sloten tertijt dat die overste der Iooden den raet ghehouden hadden wat sy mit Ihesum wouden doen. Dese stede is ghenoeemt die karcker ons Heren. Ende hoe well dit inden evngelium niet uitghesproken ghevonden en wert, want niet alle die dinghen die Cristo gheschieden bescreven syn. Nochtans om dat openbairlick dese Heilighe stede hudensdaghes noch dair is, ende die ghetuchnissen die dair off bewiist worden en sell niemant hem laten duncken dattet vreemt off loeghentaell³⁵⁴ is. Dair is oock die zeer grote steen den welcken wy lesen dat vanden enghell vanden graeff gheleyt was, ende is hudensdaghes een altair steen op een groot altair, in dese voir screven kerck Santi Salvatoirs. Dair int hoff, welke staet aen die luchterhant,³⁵⁵ is een boom mit stenen ombeleggen. Dair die dieners der Iooden ende Petrus mit hem by dat vuer hem selven wermede. Mer gaende uitten selven hoff, in een strate ter rechterhant, staet een steen inden hoeck in welke stede Maria stont als Petrus alre bitterlichste screyende uitghinc uit die saell des princes der preesteren. Wairom hy van screyen Marie, die gloriose maghet, vraghende naer haren zoon niet antwoirden en mochte.

Dair heefft oock die ghebenedide Maghet Maria, die begheerlick was te weten van haren zoon, verwacht tot smorghens toe. Wanneer sy Ihesum ghebonden uitleyde tot Pylatum den recht dair die alre bedroeffste moeder haren lieven zoon naevolghende. Van daen quamen wy dair een oude vervallen kerck staet, die alleen mit stenen ombemuert is, dair Maria na die doot Ihesum .xiiii.³⁵⁶ iair lanck totten dach hairs hemelvairts ghewoont heefft. Dair is afflaet van allen sunden. Dat dese selve kercke aldus vergheten ende vervallen blijfft en is niet by sculde offte ghebreeck der kersten ghelovigher menschen, mer want die heidene niet lijden moghen datmen dair timmert. In alle dese voirscreven steden is .vii. iari afflaets ende .vii. carenen. Dair by die stede, dair die Maghet Maria ghestorven is ende opgevoirt inden hemell, is een lijckteyken van een capelle die dair hiervoirmaels ghestaen heefft. Inden welck Sancte Iohan Evangelist ghelijckerwijs als cappellaen der glorioser Maghet Maria dicwill voir hair missen ghedaen heefft, nae dien dat Cristus te hemell ghevaren was. Dair siet men noch een deell des altairsteens opten welcken dese selve Sunt Iohan missen ghedaen heefft. Dair wert oock ghetoot die stede dair Sunte Mathijs in Judas stede tot een Apostell vercozen wert, ende die stede is gheteykent mit een rode steen.

Vandair te reysen totten berch Syon by die kercke, is die stede dair die altesalichste Maghet Maria daghelix hair alre innichste ghebeden te doen plach. Dair werden oock twe stenen ghetoot op welcker een Cristus prekende syns discipulen uit dat volck sat. Op die

³⁵⁴ Falsehood; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=26723&lemmodern=leugentaal>>.

³⁵⁵ Left hand side; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=26450>>.

³⁵⁶ Fourteen.

ander sat syn alre weerdichste moeder ende hoorde syn leringhe. Onder die kerck des berchs van Syon, een deels binnen ende een deels buten, is die stede der begravinghe der propheten ende coninghen van Israhell. Als Davids, Salamons ende meer andere der welcker dese die namen syn: Roboam, Abya, Asa, Iosaphat, Ioram, Ochozias, Athalia die coninghinne, Ioas, Amasias, Drias, Ioaihan, Aliiam, Ezechias, Manasses, Amon, Iosias, Joachim, Elyachim, Ieconias, Sedechias. Die welcke nochtans niet all in een stede begraven syn, als dat openbair is in die Heilighe Scriffte. Tot aldusdanighe graffsteden der coninghen en laetmen in gheenrewijs den kersten ingaen. Mer die Saracenen, die welcke dese stede achten ende eeren, hebben hem selven dair muschkeam³⁵⁷ in hoire spraecke, dats een kercke offte capell, ghetimmert. In welcke stede ick ende sommighe van mijn edele medebroeders inghegaen soude hebben, den had saeck gheweest dat ons God niet sonderlinghen gheholpen had. Wy hadden doot gheslaghen gheworden van den Saracenen ende heydenen die dair onvoirsienlicken³⁵⁸ aenquamen. Niet veer van dair staet die stede dair die eerste martelair Sunte Steven. Sunte Gamaliell, die leerrer des apostels Sunte Pauwels, ende Abybas, syn zoon, ende Nycodemus anderweeff begraven waren. Dair by wert oock ghewesen die stede dair Ihesus syn avontmaell at mit syn discipulen, die dair beryt hadden dat paeslam als hem Cristus ghebeden had. Dair oock als men seit dat paeslam ghebraden offte ghecockt wert, dair men oock zeit dattet water ghewarmt wert mit welcke ons Heer Ihesus synre disipulen voeten ghewaschen heeft. [...]

Ende ghi selt weten dat Iherusalem ghelegghen is op een zeer hoghe stede, ende men siet uit Iherusalem dat gheheelle lant van Arabien, ende den berch Abarim ende Nebo ende Phasga, die effenheit des Iordaens ende Iericho, ende dat Dode Meer tot die steen der woestenyen. Ick en hebben gheen stadt offte stede ghezien die schoenre uitsyen heeft. Ende men moet tot dese stadt van alle syden opclimmen, want sy ghelegghen is op die hoogste stede die in het lant is, behalven Sylo welcke twe milen staet van Iherusalem.

Dit is die ghestaltenisse ende figuer des tempels des Heilighen Graffs ons heren in Ihrlm³⁵⁹ van buten.³⁶⁰ Voor den tempell des graffs ons heren is gheleyt die steen op welck Cristus dat cruus draghende nedergevallen heeft.

³⁵⁷ Mosque; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M040171&lemmodern=moskee>>.

³⁵⁸ Unexpectedly;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M047245.re.2&lemma=onvoorzienlijk>>.

³⁵⁹ Contraction of 'Jerusalem'.

³⁶⁰ This woodcut comes from a copy of the Dutch edition of 1488, following f. 22v. BSB-Ink B-914 (GW 5081).

Figure 17. The facade of the Church of the Holy Sepulchre.

The Holy Grave

And further sights in Jerusalem

Vanden inganc inden tempell des graffs ons Heren, ende van die processien ende omganc die dair binnen in gheschiet tot die heilighe steden.

Opten .xii.³⁶¹ dach in Iulio te vespertijt³⁶² worden wy vanden heydenen die regierers der heiligher stadt van Iherusalem gheteelt ende in ghelaten in die eerweerdighe tempel des Heilghen Graeffs ons heren, die welck ons die doer op deden. Wairom een yghelijcke van ons pelgrims gaven .v.³⁶³ ducaten. Dese tempell en doen sy nimermeer anders op dan om die pelgrims die dair comen, off om die broeders te veranderen die dair gheschickt werden om dat Heilighe Graff te bewaren. Terstont als sy ons inghelaten hadden sloten sy den tempell, toe meer dair in ghinghe mit ons die gardiaen ende veel van siin medebroeders. Soo vroe³⁶⁴ als een devoot offte innich kersten mensche offte pelgrim syn voet in den tempell set, vercrighet hy volcomen afflaet van alle syn sunden. Dit is die gheschickenisse³⁶⁵ des selven tempels. Die kercke is roont, overdwers tusschen die piileernen .lxxiii.³⁶⁶ voeten wijt, die welck staen van die butenste muer der kercken .x.³⁶⁷ voeten. Over dat graff ons Heren, dat welcke staet int middell der kercken, is een ront gat also dat die gheheell crofft³⁶⁸ des Heilighen Graffs bloot onder den hemel is. Mer Galgathana,³⁶⁹ die kercke staet aen den tempel die welck langachtich is ende is dair aen gevoecht voir een choor der kercken des Heilghen Graeffs, mer sy is een wenich leeger.³⁷⁰ Nochtans synse alle beyde onder een dack. Dat gat, offte spelunc, int welck dat graff ons Heren staet is .viii.³⁷¹ voeten wijt, van buten om en om miet marmorsteen bedeckt, mer binnen in ist een steen ghelickerwijs alst was doe dair Cristus in begraven wort. Die deur tot desen spelunc offte gat gaet in vanden oosten ende is zeer leech ende cleyn. Dat Heilighe Graff is aen die rechterhant als men in comt by die wandt noortwert en is buten van grauwe marmorsteen, verheven boven die deell drie hantbreet .viii.³⁷² voeten lanck. Ghelick als die croft offte dat spelunc binnen in is, ende is van allen syden besloten. Noch dair en mach gheen licht van buten in schinen, want dair gheen veynster aen is daiet licht doir comen

³⁶¹ Twelve.

³⁶² Eve or late afternoon, about five/six hours in the after noon;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=65787&lemma=vespertijt>>.

³⁶³ Five.

³⁶⁴ As soon as; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=69240>>.

³⁶⁵ Ordinance; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=49602&lemma=schickenisse>>.

³⁶⁶ Seventy-three.

³⁶⁷ Ten.

³⁶⁸ Crypt; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=VMNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=ID18802>>.

³⁶⁹ Unidentified.

³⁷⁰ Lower; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=24678>>.

³⁷¹ Eight.

³⁷² Eight.

mach. Mer dair hanghen .ix.³⁷³ lampen over dat graf ons Heren, binnen in verlichtende. Voir dit spelunc des Heilighen Graeffs is oock een ander spelunc, van eenre lanct van eenre wijt, van eenre ghedaente van binnen ende van buten. Die dair buten is hem dencket dat dese twe een syn ende alleens, mer als ghi binnen in syt soo siet ghi dat se midden doir van malcander mit een wandt onderscheyden syn. Men gaet eerst in dese ende dan voirt in die ander, dair het Heilighe Graff in is.

Die vrouwen ghinghen in dat butenste, doe sy seyden wie sell ons den steen offlegghen IC.³⁷⁴ Ende dese steen was angheweyntelt³⁷⁵ aen die duer des binnenste speluncs. Dair leyt noch hudensdaghes een groot deell van dese steen voir die duer des binnenste speluncs dairse midden aengheweyntelt was.

Dat ander deell is ghebrocht opten berch van Syon voir een steen onder een altair die ick dair oock ghesien hebbe. Die berch van Calvarien,³⁷⁶ in welck ons Heer Ihesus ghecruust is, staet van die stede des Heilighen Graeffs sevenhondert voeten, ende men climt op tot die stede dair het heilighe cruus in een steen ghestaen heeft .xviii.³⁷⁷ voet van die deel der kercken. Die schoer³⁷⁸ des steens dair het cruus in ghestaen heeft, is also wijt datter een mensche syn hoofft in steken mach. Want ick dair mijn hoofft in ghesteken heb. Dese schoer is lanck .xviii.³⁷⁹ voet van boven dairt cruus ghestaen heeft tot beneden op die deell der kercken. Die verwedes³⁸⁰ bloets ons Heren Ihesu Cristi schinet noch openbairlick in die schoer des steens. Dese schoer was onder syn luchterhant, dair is oeck by die stede des luchterhants een zeer schoon ende suverlick altair ghetimmert. Die deell van dese capell is gheheel van marmorsteen ghemaect, ende die wanden syn mit marmorsteen bedecket ende van musirten³⁸¹ werck mit alre soonste gout versciert. Die stede dair het cruus in ghestaen heeft is een gat twe hantbreet diep, ende is so wijt dat ick dair mijn hoofft in gheleyt heb.

Oestwert van den berch van Calvarien .xxiiii.³⁸² voet, staet een altair onder welck is een deell vander colume dair onse heer aen ghegheselt wert. Die dair ghebrocht is uit Pylatus huis ende is bedect onder die altairsteen also datmen nochtans die tasten sien ende cussen

³⁷³ Nine.

³⁷⁴ Abbreviation for Jesus Christus.

³⁷⁵ Enwrapped; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=WNT&actie=article&uitvoer=HTML&id=M085419>>.

³⁷⁶ Calvary or Golgotha; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Calvary>>.

³⁷⁷ Eighteen.

³⁷⁸ Stanchion; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=50116>>.

³⁷⁹ Eighteen.

³⁸⁰ Weatherworn; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=WNT&actie=article&uitvoer=HTML&id=M079308>>.

³⁸¹ Mosaic; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=31238>>.

³⁸² Twenty-four.

mach. Dese columme is van een steen porfirico³⁸³ gheuoemt, bruyn mit sommige rode vleckē, van naturen die welcke dat ghemeen volck neemt dattet droepelen syn des bloots Ihesu Cristi. Men seit dattet ander deell des colummes te Constantinopolim³⁸⁴ ghevoirt is. Van dat altair deses colummes oostwert .x.³⁸⁵ voet, climt men neder .xlviii.³⁸⁶ trappen tot die stede dair het cruus ghevonden wert van Helena.³⁸⁷ Dair is een capeel ende twe altaren veer onder die eerde. Die stede in welck dat cruus begraven is gheweest duncket my een vanden grafften des stadts ghewesen is, in welck die crucen, doe die lichamen offghenoomen waren, in gheworpen worden. Dair boven op ghedraghen, syn die vuylnissen ende onreynicheiden uitter stadt tertijt dat Helena dat cruus ghevonden heeft, ende die stede ghereynicht wort. Want die stede der passien was by die stadt, in welck stede een hoff was. Die stede dair Maria stont mit die ander vrouwen by dat cruus, en was niet onder die arme des cruus totten noorden, als die sommige segghen willen, mer voir dat aenschijn hairs lieven zoons bynae totten westen. Want die stede dair sy ghestaen heeft wert ons ghewesen teghen dat aensicht hairs lieven zoons, hanghende anden cruce onder den berch ende steen in welck dat cruus ghestaen heeft. Ende wert dair gheeert vanden kersten ghelovighe menschen, welcke stede ick oeck dicwill ghesien heb Cristus hanghende aenden cruce keerde syn aensicht teghen dat west, als die sommige segghen dat dair uut openbair is, want die grote cuyle dair hier voir off gheseit is welck was van den westen over die stadt graven was affter dat cruus. Ende dair was dat cruus ingheworpen ende dair nae ghevonden als cortts voir gheseit is. [...]

Dair vandaen quamen wy wederom in die eerste capelle der Maghet Maria, uit welke wy mitter processien eerst uit ghegaen waren ende weder ten eynde ghecomen. Dair na als die processie ghedaen was, so at ende dranck een yghelick als wy dair hadden. Dair nae, in dat ander deell des nachts, ghinghen wy dair wy wouden overall ende vandede die heilighe steden in den tempel. Ende dair wairen gheschicket biechtvaders, een yghelijck biechtede syn sunden op dat hy inden dagheraet ten Heilighe Sacramente gaen soude. Ende dit was den .xiii.³⁸⁸ dach in Iulio wanneer die pelgrims dat Heilighe Sacrament ontvinghen, onder die dienste der missen die heerlicke ghesonghen wert opten berch van Calvarien. Mer ick mit meer eedele

³⁸³ Porfirico Ramello is a kind of red limestone; <<http://www.graniteland.com/stone/porfirico-ramello-rosso>> (25 June 2015).

³⁸⁴ Constantinople; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Constantinople>> (5 July 2015).

³⁸⁵ Ten.

³⁸⁶ Fourty-eight.

³⁸⁷ St. Helena, mother of Roman emperor Constantine the Great. She is claimed to have discovered the remnants of the True Cross upon which Jesus was crucified; <[https://en.wikipedia.org/wiki/Helena_\(empress\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Helena_(empress))> (31 August 2015).

³⁸⁸ Thirteen.

graven ende banreheeren ontvinghen dat Heilighe Sacrament inder nacht in die capelle des Heilighen Graffs.

Van den uitganc uitten tempell des Heilighen Graffs ons Heeren ende van ander heilige steden binnen Iherusalem.

Doe dit all gheleden ende ghedaen was des morghens als die son op ghinc ende clairlick schinnende, dats opten .xiii.³⁸⁹ dach in Iulio. Als die doeren op ghedaen wairen, woirden wy by namen uitgheropen vanden heydenen die ons dair in ghelaten hadden. Wii uitgaende saghen dair die graffsteden der kersten coninghen zuytwärts in den tempell, als by naemen des conincks Melchisedech³⁹⁰ ende des conincks Waldani.³⁹¹ Item des hartochs Godevairt van Bulion³⁹² des eersten conincks van Iherusalem, welcke by ander kersten coninghen sonder middel in dat selve rijck nae ghevolghet hebben die dair alle eerlicke begraven sijn. Die welcke Iherusalem ende dat Heilighe Lant doir grote victorie ghewonnen, ende van die macht der ongheloverigher .lxxxviii.³⁹³ iair ende .xix.³⁹⁴ daghen dair nae verlost beschermt ende well gheregert hebben so langhe totten laesten connick, Gwido³⁹⁵ ghenoeemt, onder welcke dat weder gecomen is onder die heerscapie der Saracenen alst noch hudens daghes als hier nae het bescreven sell werden. [...]

Des anderen daghes, dats opten .xiiii.³⁹⁶ dach in Iulio, doe wy misse ghehoort hadden in Sant Ians hospitaell, hebben wy versocht die Heilige Steden naevolghende den garddiaen ende sommighe van synre broederen die ons die steden wysden. Also voortgaende doir die langhe wech die Cristus ghinck doe hy gheleydt wert uit Pylatus huis, totter stede dair hy ghecruust wert. Doe quamen wy tot dese Heilighe Steden soe sy hier nae bescreven staen. Item tot dat huis der Heiligher vrouwen Verona, welcke sestalfhondert treden staet van Pylatus huis. Dair Cristus ghedruckt heeft dat beelde syns aensichts inder selver vrouwen doeck dat huden te Romen is. Item van dair quamen wy totten rijcke mans huis die begraven

³⁸⁹ Thirteen.

³⁹⁰ Melchizedek, king of Salem and priest of El Elyon, mentioned in the Book of Genesis; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Melchizedek>> (31 August 2015).

³⁹¹ Unidentified.

³⁹² Godfrey of Bouillon, one of the leaders of the first Crusade. After a successful siege of Jerusalem, he became the first ruler of the Kingdom of Jerusalem. He refused the title of 'King', believing the true King of Jerusalem was Jesus Christ. He preferred the title of 'Advocate of the Holy Sepulchre'; <https://en.wikipedia.org/wiki/Godfrey_of_Bouillon> (31 August 2015).

³⁹³ Eighty-eight.

³⁹⁴ Nineteen.

³⁹⁵ It is not clear who Breydenbach refers to with this name, the last king of Jerusalem was Henry II of Jerusalem; <https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_II_of_Jerusalem> (31 August 2015).

³⁹⁶ Fourteen.

is inder hellen, als in dat evangelio staet. Item dair nae quamen wy tot een scheydtwech³⁹⁷ dair veell vrouwen stonden die onse heere Ihesum beschreyde doe hy gheleit wert totter doot. Tot welck Ihesus sprack ghy dochteren van Iherusalem en wilt niet schreyden op my, mer over u selven ende over uwe kijnderen. Item, vandair quamen wy tot noch een scheyde wech dair die stede staet in welcke die Iooden ghedwonghen hebben Symon Cyreneum,³⁹⁸ als hy quam vanden dorp dat hy draghen soude dat cruus affter Ihesum. Item, doe quamen wy tot die stede dair die Maghet Maria stont wanneer sy te gemuet quam hairen lieven zoon, dragende syn cruus. In welcke stede Maria van grote droeffnis van hair selven wert. In der selver stede heefft Sunte Helena een kerck ghemaect die nu heel vervallen ende verdorven is. Nochtans en mach in die selve stede niemant vanden heydenen timmeren by miracule van God als men gheloefft, wantet dicwill begonnen is ende altoes ghevonden wert datter gheen timmeringhe bliven mach. Item wy quamen tot een straet offte steech dair een stenen boghe staet over die straet ende wech, op welck boghe sietmen twe witte breede stenen. Op die een stont Cristus als hy verordelt wert totter doot. Ende op die ander stont Pylatus als hy die sentencie³⁹⁹ gaff teghen Cristum dat hy ghecruust soude werden. Item wy quamen tot Pylatus huus, in welcke Cristus gheseselt wert, ghebonden, gheslaghen, ghecroont ende veell onrecht ende versmadenisse⁴⁰⁰ ghedaen wert. In dit huus en wert niemant vanden pelgrims inghelaten dan om sonderlinghe gunste alleen, offte heymelick. Also quam ick oock dair in mit luttell edele personen, om ghelt dat wy dair off gaven. Item tot Herodes huus, dat ter luffterhant staet van Pylatus huus, opgaende in welck Cristus in gheleydt woir Herodes ghebrocht wert. Ende van den Iooden beschuldighet ende ten laetsten van Herodes versmaet wert ende hem een wit cleet aenghedaen wert tot bespotinghe. Ende dair nu is een scooll der onghelovigher kijnderen. Item van dair quamen wy int huus dair Maria Magdalena alle hoir sunden vergeven worden. [...]

Jordan and the Dead Sea

Die Jordaen is een edele vloet⁴⁰¹ in den Iendensche lande, die van twe fonteynen van welke die een Jor ghenoeemt is, ende die ander dan Iordanis ghenoeemt is. Dese Iordaen heefft hair

³⁹⁷ Crossing; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=49136>>.

³⁹⁸ Simon of Cyrene, was the man who carried Jezus' cross as he was taken to his crucifixion; <https://en.wikipedia.org/wiki/Simon_of_Cyrene> (31 August 2015).

³⁹⁹ Verdict; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID24803&lemma=sentencie>>.

⁴⁰⁰ Spurn; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=64670&lemma=versmadenisse>>.

⁴⁰¹ Water or river; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=66825&lemma=vloet>>.

oirspronck onder den berch Lybano,⁴⁰² scheidende dese twelantscappen als Arabien ende Indeen, ende vloeyet doir veell omweghen by Iherico ende coemt in dat Dode Meer, dair het heell verslonden ende verteert wert. Dese vloet is altijd inden weyt bouwe,⁴⁰³ die inden lenten in Palestina plach rijp te werden, groter dan op een ander tijt. Dat coemt van die opwellinghe des stoffreghens savonts, ende van de smeltinghe des snees. Als ghescreven staet in dat derde boeck Iosue, dair als dus ghescreven staet Iordanis heeft hem selven vervullet tot syn overste.⁴⁰⁴ In die tiit des bouwes IC, dit water heeft weell sonderlinghe vrijheyden. Want inden eersten onderscheydet dat lant der ghelovigher, als in die tijt die Iooden waren, van dat lant der onghelovigher heydenen van Arabyen. Dair nae wanttet hem selven gheopent heeft voir den kinderen van Israhell, ende hair een doirganc ghegheven heeft totten lande van belofften in die teghenwoirdicheit des arcken Gods. Ende des volcs heefttet hem selven ghedeylt als ghescreven staet Iosue in dat derde capittell. [...]

Dair nae reysden wy tot dat Dode Meer, dair in verleden tijden Sodama, Gomorra⁴⁰⁵ ende meer andere steden ghestaen hebben. Dair en is oock gheen afflaet, mer van dit meer ende die ander voirghenoemde steden selmen hier nae volcomelicker segghen. In dit Dode Meer viintmen een serpent die Tyrus ghenoeemt is, van welcke men die driakell⁴⁰⁶ off maectet. Ende dese serpente is een halff ellelanck, ende soo dick als een vingher, mit veellerley verwen overgheteykent die onder een ghemenghet syn. Ende is blind ende also volscadelicke venijnts, datmen die mit gheenreley medicinen helpen mach die dair off gheteikent wert, dan datmen dat lit off snydet datter gheraect is. Alsmen dese serpent vanghen wil soo maect men hem tornich,⁴⁰⁷ slaende mit een roedekijn,⁴⁰⁸ wairom syn hoeft ende syn stert groff zwellen om dattet venijnt uut alle syn lichaem loepet in dat hoeft ende stert. Die welcke hem ter stont offgheslaghen werden mit een slach, anders en soude dat venijnt datmen dair uut haelt niet dueghen. [...]

Vandair wederom ghecomen te Iherico quamen wy totten berch Quarentena⁴⁰⁹ ghenoeemt. Ende wy clommen op tot die stede dair Cristus ghevast heeft .xl.⁴¹⁰ daghen ende

⁴⁰² Mount Lebanon; <https://en.wikipedia.org/wiki/Mount_Lebanon> (5 July 2015).

⁴⁰³ Cultivating; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=WNT&actie=article&uitvoer=HTML&id=M010750>>

⁴⁰⁴ Joshua 3:15 '[...] The Jordan had overflowed its banks completely, the way it does during the entire harvest season.'; <<https://www.biblegateway.com/passage/?search=Joshua%203&version=CEB>> (31 August 2015).

⁴⁰⁵ Sodom and Gomorrah; <https://en.wikipedia.org/wiki/Sodom_and_Gomorrah> (5 July 2015).

⁴⁰⁶ Antidote, corruption of the combination between the Greek words 'thèriakè' (wild animal) and 'antidotos'.

When the combination disappeared, the first word adopted the meaning of the second;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=59334>>.

⁴⁰⁷ Angry; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=58972&lemma=tornich>>.

⁴⁰⁸ Small rod; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=46718&lemma=roede>>.

⁴⁰⁹ Mount Quarantania; <https://en.wikipedia.org/wiki/Mount_of_Temptation> (8 July 2015).

⁴¹⁰ Fourty.

.xl. nachten. Dair staet een capell in een steenroedse⁴¹¹ ghehouden, tot welck zeer sorghelick is op te climmen ende weder off te climmen, ende zeer zwaer want sy hooch staet. Wairom die pelgrims seldom dair boven op climmen, mer wy waren opt hoochste des berchs doir groten arbeyt ende sorghe. Van welcke weder off climmende quamen wy totten vloet Helizei, welcks water bitter ende onvruchtbaar gheweest is. Dat Helizeus⁴¹² weder suet ende vruchtbaar ghemaect heeft, welcke vloet leyt aen den voet des berchs.⁴¹³ By welcke wy sittende, gheseten ende ghedroncken hebben, want wy vermoeyt waren vanden arbeyt op en off te climmen. Dit water vloeyt uit ten zuyden by die stede Galgale⁴¹⁴ tot Iherico, ende dair vloeyttet ten laesten inden Iordaen. Als wy ons dair wat gherust ende vermaect hadden reysden wy wederom tot Iherusalem. Vanden andere steden deses wegges, ende mede van den steden by dat Dode Meer ende by Iherico is hier nae meer bescreven. Doir dese wech te reysen sonder heydensche leydsluden ende bescermers, en vermeten hem gheen pelgrims te doen want die Arabes legghen in dese woestenije verborghen ende beroven dicwill den menschen.

A parting of the travel company

Doe wy dese voirghenoemde stede versocht ende besien hadden, veell van onse pelgrims hebben hem bereyt wederom thuis te reysen. Mer wenich, dats .xviii.⁴¹⁵ van alle die pelgrims, bleven mit ons, die welcker haren God gheraect had die wouden te samen mit ons tot die gloriose maghet ende edele martelairster Sunt Katherijn⁴¹⁶ reysen. Doe die .xxi.⁴¹⁷ dach in Iulio aen quam, welcke Sunt Maria Magdalenen dach was. Omtrent den avont soe reysden die ander pelgrims weder om tot Rama, ende van dair te Iapha, dair een yghelijck weder in syn galey ghinc. Nae dat dese ghereyst waren bleven wy noch .xxxiiii.⁴¹⁸ daghen te Iherusalem.

⁴¹¹ Rocky mountainside; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=47336>>.

⁴¹² Elisha, a disciple of Elijah; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Elisha>>.

⁴¹³ 2 Kings 3:16-20 ‘He said, “This is what the LORD says: Your won’t see any rain, but that valley will be full of water. Then you’ll be able to drink – you, your cattle, and your animals. This is easy for the LORD to do.” [...] The next morning, at the time to offer the grain offering, water came flowing from the direction of Edom. The land filled up with water.’;

<<https://www.biblegateway.com/passage/?search=2%20Kings%203&version=CEB>> (31 August 2015).

⁴¹⁴ Gilgal, a village near Jericho;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=VMNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=ID4105>>.

⁴¹⁵ Eighteen.

⁴¹⁶ St. Catherine’s monastery, on the Sinai Peninsula, is the destination of the second part of this pilgrimage. It is the oldest working Christian monastery in the world. St. Catherine of Alexandria was a martyr who was sentenced to death because she had converted to Christianity. After she survived her sentence on the breaking wheel, she was beheaded. It is said that angels carried her remainings to Mount Sinai;

<https://en.wikipedia.org/wiki/Catherine_of_Alexandria> (31 August 2015).

⁴¹⁷ Twenty-one.

⁴¹⁸ Thirty-four.

Als dese daghen om ghecomen waren, ende wy dat ons van node was bereyt hadden ende wy onse leydsluden hadden, soe hebben wy den zwaren ende arbeyliken wech totten heilighen berch van Synai aenghenomen. Mer therwijll dat wy te Iherusalem ghebleven waren, hebben wy dicwijll ende menichwerff all die heilighe steden versocht mit grote neersticheit doersyende ende ondersoekende. Want wy worden noch twewerff om bedes willen ende om ghelts willen in den tempell des Heilighen Graffs ons Heren inghelaten. Also dat wy dair vijffwerff in gheweest hebben. Soe quamen wy oock doir gaven heymelick twewerff in Pylatus huus, ende hebben neerstelick doorsien die steden dair Cristus ghegheselt, ghecroont ende veroordelt wert datmen hem crucen soude. Ende dair is volcomen verghiffnisse van allen sunden. Wy versochten ende saghen in die tijt veell andere heilighe steden die onse medebroeders niet ghesien en hadden, want van die grote hetten die doe was en mochten wy niet reysen doir die woestenyen tot den berch van Synai, ende dairom bleven wy langher te Iherusalem. Als aenstaende was Sunt Anne dach, die opten .xxvi.⁴¹⁹ dach in Iulio was. Doer cloecheit ende behupt eens heydens quamen wy dat wy heymelic in Sunt Annen huis ghelaten worden. Dair heeft hiervoirtijts een suverlijcke kerck ghestaen die in haire eer ghewijct was, den die heydenen nu tot hooren behoefft hebben, dair sy hem selven een muschkeam off ghemaect hebben. Ende men laet dair gheen pelgrims ingaen, ten sy zeer heymelijck. Uut dese kerck quamen wy in een omganc die dair aen staet, ende vandair ghinghen wy neder in sommighe crofften onder die eerde zeer duuster. Den welcke wy inghinghen mit barnende⁴²⁰ keersen, ende quamen tot die steden dair Sunte Anna ghestorven is. Dair nae tot die stede dair die gloriose Maghet Maria ter werlt voirtghebrocht heeft, dair is verghiffinis van alle sonden. Dair naemen wy mit ons sommighe stucken vanden stenen dairom, want men seyt datse die vrouwen die kijnt draghen een verlichtenis ende troost gheven. Op den selven dach quamen wy tot een water dat inden evangelio Probatca Piscina⁴²¹ gheuoemt is. Bij dit selve clooster dair Cristus veel menschen ghesont ghemaect heeft. Als Sunt Iohan scrijfft in dat evangelie in dat wijffte capittell, dat die enghell Godts tot een sekertijt nederquam in dit water.⁴²² Ende het wert gheroert ende dair wertter dan een ghesont vanden ziecken die dair verwachtende die beroeringhe des waters alre eerst in dat water quam. Ende dair is .vii. iair afflaets ende .vii.

⁴¹⁹ Twenty-six.

⁴²⁰ Burning; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=03431>>.

⁴²¹ Probatca Piscina means sheep pool, also known as the pool of Bethesda. It is named in the Book of John 5:2 'Now there is in Jerusalem by the sheep market a pool, which is called in the Hebrew tongue Bethesda'; <http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article_content&wdb=VMNW&id=ID3725> (5 July 2015)

<<https://www.biblegateway.com/passage/?search=John+5:2&version=KJ21>> (31 August 2015).

⁴²² John 5:4 'For an angel went down at a certain season into the pool and troubled the water. Whosoever then first stepped in, after the troubling of the water, was made whole of whatsoever disease he had'; <<https://www.biblegateway.com/passage/?search=John%205&version=KJ21>> (31 August 2015).

carenen. In dien daghen reysden wy oock tot noch veell steden by Iherusalem, ende dairom treent, van welcke hier nae volcomelicker gheseyt sell werden.⁴²³ [...]

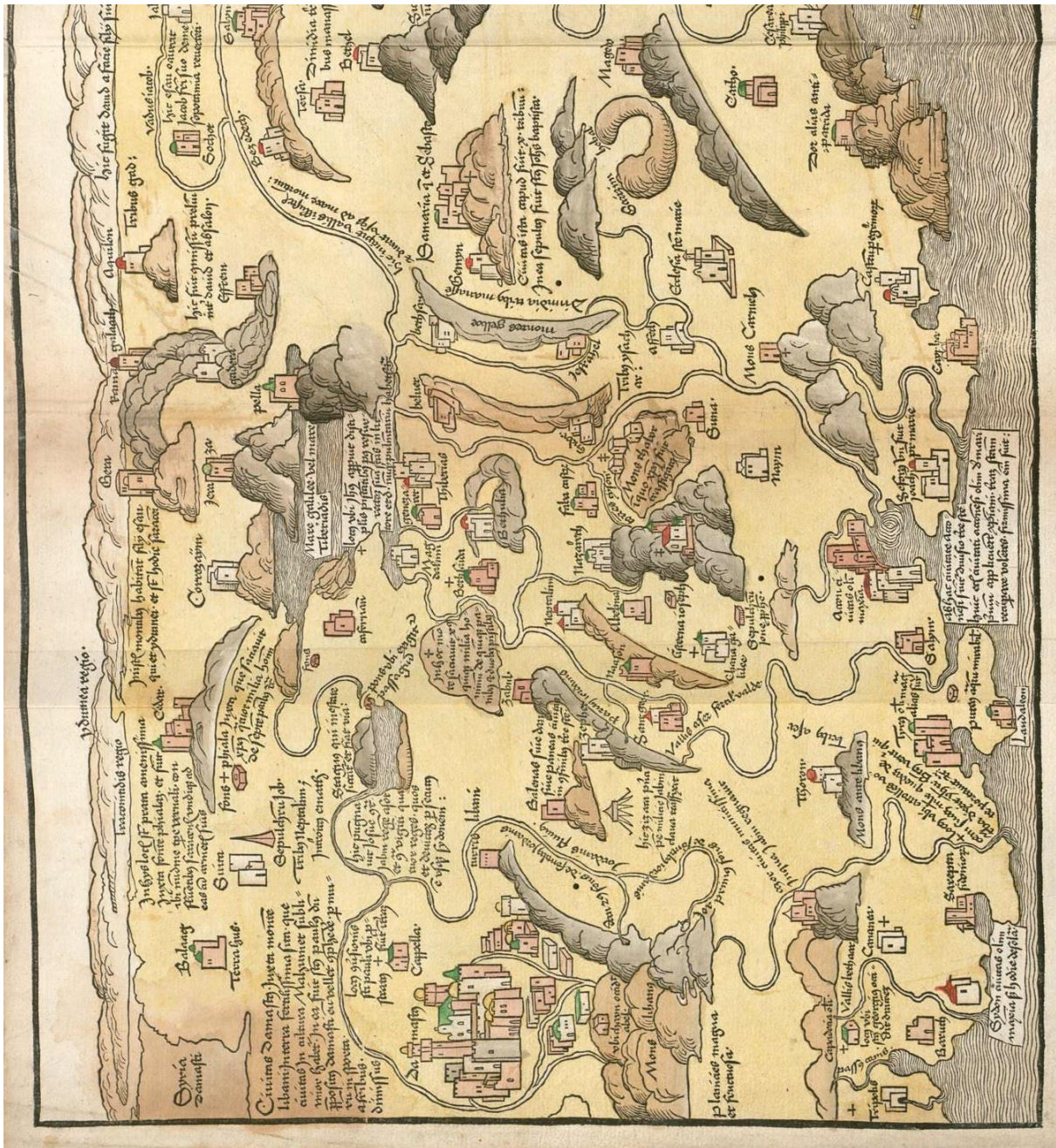

Figure 18. Jerusalem, part 1.

⁴²³ On the next pages are placed the woodcuts of the coloured panorama of Jerusalem, from a copy of the German edition of 1486. BSB-Ink B-911 (GW 5077).

Figure 19. Jerusalem, part 2.

Figure 20. Jerusalem, part 3.

Figure 21. Jerusalem, part 4.

About the inhabitants of the Holy Land

The Saracens

Hier nae volghet van den Sarracenen, van hoire manieren ende dwalinghen.

In onsen tijden ende altehans wonen te Iherusalem menschen van verscheyden secten ende ghelove, als Sarracenen, Iooden ende kersten. Mer dair syn drierhande Sarracenen, want die sommighe heeten Thurcomanni⁴²⁴ ende dese wonen noordtwerts van Iherusalem onder den keyser der Turcken. Ende dese doen dicwill veell quaets teghen die Heilighe Roomsche Kercke. Ende die andere heeten Marrochiani⁴²⁵ ende dese wonen in groot Affrica ende sy siin zuydtwerts van Iherusalem onder die heerscapie ende macht hoir conincs Marrochii. Ende van dese twe gheslachten en is huden des daghes niemant te Iherusalem, noch in dat Heilighe Lant, noch sy en hebben dair gheen machte offte heerscapie. Die andere heeten Soldanini⁴²⁶ ende dese wonen te Iherusalem, want nu ter tijt is die stadt Iherusalem ende alle dat lant van belofften onder die heerscapie des Soldaens die ghemeenlick woonachtich is in die grote stade Chayro.⁴²⁷ Alle dese gheslachten leven onder die bose wet des vermalediden Machomets⁴²⁸ ende sij noemen hem selven all Sarracenen, want sy segghen ende verbliden hem van Sara⁴²⁹ gheboren the wesen. Off als die heyden segghen dat sy vanden Syren ghecomen syn. [...]

⁴²⁴ Turkish; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=59761>>

⁴²⁵ Moroccan; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=28158&lemma=maroch>>

⁴²⁶ Name for Saracens living in Jerusalem.

⁴²⁷ Cairo.

⁴²⁸ The profet Muhammed.

⁴²⁹ Wife of Abraham and mother of Isaac; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Sarah>> (31 August 2015).

Hier navolghet die figuer der Sarracenen mannen ende vrouwen.

Figure 22. The Saracens.

Die Sarracenen ghebruyken die Arabiische sprake ende letteren, als hier nae onder gheprintet staen.

Dal	Dal	Kels	hoids	Bzÿm	Techs	Te	Be	Aleph
⤵	⤵	⤴	⤴	⤴	⤵	⤵	⤵	⤵
Aÿn	Daas	Ta	adaaba	Sad	Schÿm	Bzÿm	Zaym	Ke
⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵
hebe	Nÿn	Mÿm	lam	lam	capls	Enls	ffa	Saym
⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵
⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵
⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵
⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵	⤵

Figure 23. The Saracen alphabet.

The Jews

Hier nae volghet die figuer van enen Iode, sittende bij sijn woekerbanck.⁴³⁰

Figure 24. A Jewish usurer.

Van den Iooden die er oock veell te Iherusalem woonen in desen tijden. In desen tijden woonen te Iherusalem Iooden mannen ende vrouwen, om trent vijffhondert, blivende hartneckelick in hoir onghelove ende verhartheyt. Hebbende vastelick dat bedecksell Moysi⁴³¹ over hoir aensichten, op dat sy niet aenschouwen dat licht des wairheys, noch bekeert soude werden ende ghesont werden, sy hebben versmaet dat woirdt des wairheys. Ghelickerwijs als die hem selven oirdelen onweerdich the wesen des ewighen levens, sy hebben niet willen bekennen die weggen des heren ende sy hebben ghedoot die ghever des levens. Hooflijcken roepende tot Pylatum: “syn bloet come op ons ende op onse kijnderen”. Ende want sy die benedictie niet ghewilt en heben, soo is die veer van hoir vervreemt. Want sy van God ende vanden menschen ghehaet syn. Ende oock die Sarracenen ende die barbaren vervolghen die Iooden meer dan andere gheslachten, ende sy haten ze zeer. Ende want hier

⁴³⁰ The table of an usurer;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=74151&lemma=woekerbanck>>.

⁴³¹ For example a kippa.

die dwalinghen van alle andere naciën vertelt werden, so heb ick voir my ghenomen te bescriven die ketterie der Iooden, op dat sy bekend ende versmaet mach werden.

[...]

Van die woeker die sy van andere luden nemen, dair maken sy onder hem gheen consciencie offte affterdencken⁴³² off. Veell van hem luden gaen om mit toverije ende wiighelie.⁴³³ Sy maken gheen werck van die sunden der herten, offte der ghedachten. Sy verstaen ende beduden hoir wet na die letter, welcke letter den doot gheefft ende niet nae den gheest, welcke gheest levende maket. Ende sy syn becommert mit veell andere kettherijen ende dwalinghen, alst openbair is den ghenen die overleset die verzieringhe des Thalmuthiics,⁴³⁴ die inder wairheit meer te houden is voir een verzieringhe offte ghecsmaer,⁴³⁵ dan als een exposicij⁴³⁶ offte bedudinghe.⁴³⁷ [...]

Die Iooden woonende in die landen over dat meer ghebruken die sprake van Arabien tot ander menschen. Mer onder hem selven hebben sy die Hebreusche sprake, dair dat alphabetum hier nae off bescreven staet well correct.

Joch	Cheth	Beth	Saen	Vau	Loee	Delch	Gymel	Beeth	Aleph
Ⲁ	Ⲃ	Ⲅ	Ⲇ	Ⲉ	Ⲋ	Ⲍ	Ⲏ	Ⲑ	Ⲓ
Pe	Syn	Samah	Nun	Mem	Mem	Lamed	Kaff	Kaff	
Ⲕ	Ⲗ	Ⲙ	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ
			tass.	Schyn	Peß	Kuff	Zodick	Zodick	ffe
		Ⲙ	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ

Figure 25. The Hebrew alphabet.

⁴³² Considering; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=00084&lemma=achterdenken>>.

⁴³³ Warriors; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M086196.re.3&lemma=wijglieden>>.

⁴³⁴ Talmud, a central text in Judaism; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Talmud>> (6 July 2015).

⁴³⁵ Sleaze; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=WNT&actie=article&uitvoer=HTML&id=M064408>>.

⁴³⁶ Exposition; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=A006352&lemma=expositie>>.

⁴³⁷ Signification; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M005844&lemma=beduiding>>.

The Greek

Hier na volghet gheprint die figuer ende ghestant⁴³⁸ der Griecken.

Figure 26. The Greek.

Van die Griecken dair der oock veel off te Iherusalen syn.

In desen tijden woonen in die Heilighe Stadt van Iherusalem menschen van menigherhande naciën offte gheslachten, die hen selven belijden kersten te wesen mitten monde, mer mitten wercken so versaken sij het als mit menigherhande ketherijen ende dwalinghen becommert. Ende doe ick dair was, als in iair ons Heren .m.cccc.ende.lxxxiii.,⁴³⁹ soo waren dair van desen menschen omtrent .m.⁴⁴⁰ mannen ende vrouwen, uitghenomen⁴⁴¹ die kijnderen, ghebrukende die sprake der Sarracenen, onder welcke sy ghemenghet woenen. Oock so volghen sy die zeden der Sarracenen in veell punten, behalven hoir ghelove. Ende bijsonder houden sy hoir zeden in daghelicsche verkeringhe ende omganck van buten, dat gheen wonder is, want als Seneca seyt so werden die zeden ghesticht uut ommeganck ende bijwesen. Dese voirghenoemde gheven den Sarracenen tribuyt, wanderende na hoir selves wijze ende wet, ende ghelickerwijs als scapen sonder herde so dwalen dese buten onderdancheit ende sonder

⁴³⁸ State of affairs; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=13117&lemma=gestant>>.

⁴³⁹ 1483.

⁴⁴⁰ 1.000.

⁴⁴¹ Excluding; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M071893&lemma=uitgenomen>>.

ghehoirsamicheit der Heiligher Roomscher kercken. Dese menschen syn well neghenrehande⁴⁴² onderscheyden, want die sommighe syn Griecken van welck ter stont gheseit sall werden, die andere werden ghenoeemt Suriani, die andere Iacobite offt Iacobini, die andere Maronite, die andere Nestoriani, die andere Armeni, die andere Georgiani, die andere Abbasim offte Indiani. Then laesten syn dair oock sommighe Latijnsche kersten, mer zeer weynich. Die oock alleen uit alle dese voirscreven warachtighe kersten syn, hebbende een goede eerbairre conversacie ende verkeringhe onder den volck, lichtende int middell der quader bozer menschen. Ghelickerwijs als die son ende maen in die werlt onderdanich wesende in allen punten die Heilighe Roomsche kerck, alst int eynde openbair wesen sall. Mer die andere voirseyde nacen, die houden elck hoir oude ghewoente ende wijse, levende sonder reghel buten onderdanicheit der heiligher kercken. Doe die stadt van Iherusalem ghewonnen wert van den soldaen van Egipten, Salahdinus ghenoeemt, int iair van Graci en dusent honder sevenendetachtich opten anderen dach in Octobri, doe bleven dese voirscreven nacen in die stadt onder tribuyt der Sarracenen. Mer die patriarchen van Iherusalem, Eraclius ghenoeemt, ende alle die gheestelicheyt ende clercken ende dat Latijnsche volck, reysen van dair. Want als dese Salahdinus comende tot Iherusalem, die stadt aen die westzijde beleggen hadde ende ghestadelicken mit storminghen ende aenlopen, dach ende nacht aen vocht den ghenen die beleggen waren. Ende bij die mueren off gheschoten hadde. So waren die kersten borgheren beducht ende sorghede, want sy van nyemant hulpe verwachtende waren op dat die vyanden die stadt mit ghewelt niet inwinnen soudon. Soe wouden sy die aenstaende last ende perikell ontgaen ende hebben hem selven op ghegheven den Soldaen Saladino, op sekere overdrachten als dat wanner sy hem selven van hem vrij ghecofft hadden. Om een summe van penninghen so soude hij vrij ende veilich van dair laten reysen den ghenen die uitgaen wouden. Ende doe als voirseyt is bleven dair dese nacen. Dairom heb ick voir my ghenomen een weynich meer te beschreven van hoir leven ende hoir dienst ende wijse dat zeer bequaem wesen sall voir onse vertroostinghe die mit alsulcke dwalinghen niet bcommert syn. Ende tot scande ende scampte der hoverdigher ende verharder menschen, die wij nochtans dairom niet te min well beclaghen moghen om hoir onghehoirsamheyt ende waenghelove. Ghelijckerwijs wij ons mit ons selven verbliden moghen om onse rechte ghelove ende warachtighe ghehoirsamheyt, dat welcke God ons will gonne dat wijt inder wairheit ende mitten wercken bewijzen moghen gheheell ende altoes levende in ons.

Ende inden eersten so willen wij een luttel onderwijzen van die Griecken.

⁴⁴² To be divided by nine;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M041057.re.9&lemma=negenderhande>>.

Die Griecken hebben int beghin der heiligher kercken zeer vernoemt⁴⁴³ ende groot gheweest inden ghelove, besittende veell heerlicke steden ende edele kercken, als bijsonder Anthiochien⁴⁴⁴ ende Alexandrinas⁴⁴⁵ ende Constantinopolim. Mit grote brede lantscapen doir grote lancheyt van tijden onder die onderdanicheit der heiligher kercken. Sij hebben oock hiervoirmails als alle menschen openbair is gehad die heerscapie over all die werlt doe Alexander Magnus⁴⁴⁶ regneerde. Dair nae hebben sy die keyserlicke stoel inden oosten menich iair ghehadt ende oock die weerdicheit des oversten eertschen vaders des paus, doe die alre heylichste prince der apostelen Sunte Peter regierde, .vii. iair lanck in Anthiochia. Nochtans hebben sy altoes hoochmoedighe ende hartneckighe menschen gheweest, ende tot opten dach van huden syn sij onghelhorsamich die Heilighe Roomsche Kerck. Niet levende na dat die ghemeen Heilighen Kerck doir veell heyligher vaderen consilien ghesloten ende gheschiekt⁴⁴⁷ heefft. Want sy oock onsen eerschen vader den paeus ende all onze Latijnsche kerksten inden ban houden, wairom sy oock niet en achten in enigherwijs den ban der Latijnscher, die teghens hoirluden gekundighet wert offte ghecondighet is. Die gheestelijcheyt der Griecken als die priesters nemen niet alleen een wijff alst hem betamelick wair, mer sy trowen dicwil dat vierde wijff. Sij houden niet dat die ordon van een subdiaken heylich is, noch sy achten die minste ordines voir niet. Sij draghen langhen bairden ende sy achten den ghenen die sonder bairt syn onwerdich te wesen tot die priesterlicke staet. Sij eeren den Sabbatum, dats den saterdach, bynae na die maniere vanden Iooden, nummermeer opten selven vastende uutghenoemen, alleen den paeschavont. Mer sy eten altoes anders opten sabbat vleesch ende eten zeer leckerlick. Sij vormen⁴⁴⁸ hoir kijnderen ter stont als sy ghedoopt syn ende dat doen simpele priesteren, teghen dat verbot der Heiligher Kercken. Want sy gheven den selven dat sacrament onder beyde ghedaenten als des broots ende des wijns, ende niet alleen den ghenen die tot hoir iairen ghecomen syn. Oock mede consacreren sij in ghedeysent⁴⁴⁹ broot, teghen die verbiedinghe der Heiligher Kercken ende teghen die insettinghe Cristi. Want onse Heer selven in dat laetste avontmaell, dats in die eerste dach doe die Iooden onghedeysent schoenbroot aten, dat drie van die evangelisten uitspreken wanneer

⁴⁴³ Have made renowned;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=63974&lemma=vernoemen>>.

⁴⁴⁴ Antakya; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Antakya>> (10 July 2015).

⁴⁴⁵ Alexandria; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Alexandria>> (10 July 2015).

⁴⁴⁶ Alexander the Great (356 BC – 323BC).

⁴⁴⁷ Determined;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M062679.re.2&lemma=geschikt>>.

⁴⁴⁸ Administering the sacrament of Confirmation;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M082508&lemma=vormen>>.

⁴⁴⁹ Leavened; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=06435>>.

gheen groff ghe deysem t broot off enige andere grovicheyt in der Iooden husen wesen moeste,⁴⁵⁰ als ghescreven staet in dat boecke Exodi int .xii. ca.⁴⁵¹. Dair om heeft Cristus sonder twivell dat sacrament sijns lichames gheconsacreert, ende ingheset in onghedeysent schoon broot. Noch sy en willen niet aen mercken offte verstaen dat nae die leringhe des heiligen apostels. Soe sellen wij als doe oude grovicheyt ende dat zuvere deysen des boosheys ende quaetheys ghereynghet is uut ons, mit vrolicheyt ethen van dat onghedeysende schoonbroot des reynicheys ende warachticheys. Sij en menghen oock gheen water mitten wijn inder missen, als openbairlick die meyster vanden hoghen sinne⁴⁵² scrivet in dat .iiii. boeck, in die .xi. distinctie offte onderscheyt. Want men sall water inden wijn doen om die insettinghe, want oock ghelooft men bewijselick dat Cristus onse Heer dair water toe ghedaen heeft, nae die maniere des lants. Want dair nummermeer puer wijn ghedroncken wert, off sonder water om hoir sterckheyt. Ende hoewell in dat Evangelio gheen mencie offte woirden ghemaect werden van dat water, wanttet die principale materie niet en is in dat sacrament, nochtans behoirt dat water tot desen sacrament om te beteykenen die passie Cristi. Ende om die bedudinghe des ghestelijcken lichamens Cristi beteykent by dat water, want die scriff tuer seit veell water, veell menschen. Wairom dat toedoen des waters totten wijn beteykent die vereninghe der leden totten hooffde om die versameninghe. Ende beteykent die minne des hooffs dats Cristi lidende voir die leden, dats voir den menschen, dairom dat van dese twe versament een wert. Ende betekent die voirtganck des verlossinghes van dat hoofft totten leden uit die veranderinghe des waters in wijn. Het is wair dat die Griecken sekerlick consacreren in ghe deysem t broot ende sonder water, nochtans zundighen sy zeer zwairlijcken, niet houdende die ghewoonten der Heyligher Kercken uit versmadenisse. Want sy achten onse sacrament niet ende doen hen gheen eerweerdicheit. Ende wair het saecke dat enich van onse Latijnsche priesteren na onser maniere misse dede op hoir altair, ter stont wasschen sy dat mit water als off het onreyn gheworden wair. Mit welcke wercken sij openbairlick bewijsen dat sy niet en gheloven dat wy moghen consacreren in onghedeysent broot, hoe well dat sij dat niet en segghen. Ten laesten so bliven sij ghestadelick ende altoes in hoir dwalinghe als dat die heilige gheest voirt gaet vanden vader, ende niet van den soon, om welcke dwalinghe off te doen vergadert sijn gheweest in dat concilio Niceno .ccc. ende

⁴⁵⁰ Exodus 12:19 ‘Seven days shall there be no leaven found in your houses; for whosoever eateth that which is leavened, even that soul shall be cut off from the congregation of Israel, whether he be a stranger or born in the land.’; <<https://www.biblegateway.com/passage/?search=Exodus%2012&version=KJ21>> (31 August 2015).

⁴⁵¹ Abbreviation for ‘capittel’, or chapter.

⁴⁵² Peter Lombard was a scholastic theologian and the author of the four book called *Sententiae*. His work became the standard text for studying theology, for which he earned the title of ‘Magister Sententiarum’; <https://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Lombard> (31 August 2015).

.xviii. Heilighe Vaders, ende hebben gheordineert dat symbolum offte overdracht dat gheuoemt wert Symbolum Anastasii, ende hebben tot dat artikel al dus ghesloten. Die heilighe gheest is vanden vader ende vanden zoon, niet ghemaect, noch ghescaepen, noch gheboren, mer voirtgaende. Bannende nochtans alle die vermeten in enigher manieren dair teghen te doen, so wijde dair wat meer toe offte off doen woude. Mer om hoir hoverdie,⁴⁵³ so is verblindet dat verharde hart der Griecken, segghende hem wijs te wesen, so sijn sij dwaes gheworden ende zeer onghelovich. Dat te beclaghen is. Die Griecken wonen te Iherusalem in grote ghetall, sij haten ons Latijnsche kersten zeer, sij hebben in den tempell des Heilighen Graiffs dat meeste choor tot hoirre ghebruycken, ende sij hebben die capell der Heiligher Enghelen buten bij den tempel. In die diensten Gods so ghebruken sij alleen hoir Griexsche sprake, wairom oeck hoir leeken offt weer rijcke luden all te maell verstaen dat hoir clercken singhen offte lesen. Mer in andere dinghen als in comenscap,⁴⁵⁴ offte andere overdrachten spreken sij Arabiische offte Sarraceensche spraecke mit andere luden.

Hier nae volghet dat Griexsche alphabetum mit hoir eyghen letteren well correct.

Alpha	Beta	gamma	delta	.e.	zeta	eta	theta	iota	kyppa	labda	mi
Α	Β	Γ	Δ	Ε	Ζ	Η	Θ	Ι	Κ	Λ	Μ
ni	xi	omi cron	pi	ro	sigma	tau	ypsi psi	phi	chi	psi	omega
Ν	Ξ	Ο	Π	Ρ	Σ	Τ	Υ	Φ	Χ	Ψ	Ω

Figure 27. The Greek alphabet.

⁴⁵³ Haughtiness; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=18306>>.

⁴⁵⁴ Commerce; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=23093>>.

The Surianis

Vanden Surianen woenende the Iherusalem ende in die landen, die segghen hem selven kersten menschen te wesen.

Figure 28. *The Surianis*.

Heck sijn noch te Iherusalem sommighe andere menschen, gheuoemt Suriani, van die stadt Sur die hiervoirmaels een machtighe stadt was als die sommighe segghen. Offte sij werden gheuoemt Suriani van dat lantschap van Syrien, van welcken sij oock Syri gheuoemt werden. Dese woonen in den oosten onder verscheyden coninghen ende versten offte princen Sarracenen ende barbaren, onder welck sij van voortijts verdruct werden mit bedwanck des dienstes offte eyghenscaps,⁴⁵⁵ altoes staende onder tribuut ende eyghenscap. Het sijn gheen strijdbare luden, heel ombequaem ten oirloghe, zeer beanxt ende verweert. Sij ghebruken gheen boghen, offte enich schut als andere menschen, mer sij sijn well ghestelt tot bouwerck ende anderen zwaren arbeyt. Sij syn oock int meste deell onghelovighe ketthers, bedrieghelick, valsch ende loghenachtich, aenhanghende die aventuer⁴⁵⁶ ende zeer bereit tot ghiffen ende gaven te ontfanghen. Stelen ende roven houden sy als voir niet ende voir gheen

⁴⁵⁵ Serfage; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=WNT&actie=article&uitvoer=HTML&id=M015743>>.

⁴⁵⁶ The operation of retail;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=01969&lemma=aventure>>.

sunde. Sij openbaren die heymelicheiden der kersten, verradelick totten onghelovighen heyden ende den Sarracenen, onder welck sy opghevoedt ende ghemenghet hoirre quade wercken mede gheleert hebben. Sij houden mit groter neersticheit hoir wijven besloten, ghelijcken als die Sarracenen, ende sy laten hoir wijven offte hoir dochteren int openbair niet uit gaen dan bedect mit linnenlakenen ende hoir aensichter⁴⁵⁷ voirdect mit zwart laken, op dat sij van nyemant ghesien sellen werden. Sij bewaren so scherpelic hoir dochteren dat sij niet ghesien moghen werden van hoir mannen, als sij die oock ghetrouwd hebben dan na den eersten nachte als sij malcander bijslapen hebben. Ghelijckerwijs oock dat selve die Sarracenen houden mit hoirre dochteren, nae volghende dat exempel des patriarches Jacob. Als sij segghen die welck vermoede te slapen bij Rachelem des morghens vant hy Lyam. Dese Suriani houden die insettinghen,⁴⁵⁸ wijzen ende zeeden der Griecken, ende navolghen den selven niet uitghenomen. Oock hebben sij ghemeenlick een vanden hooren⁴⁵⁹ in den tempell des Heylighen Graffs besloten, ende sij hebben tot hoire behoefte ende ghebruykenisse een kerck die ghetimmert is op die stede dair hiervoirmaels Sunte Ian Evangelisten moeders huis ghestaen heeft. Voir welcks doore Sunte Peter ghestaen heeft, cloppende doe hij uitgheleyt was uit Herodes carcker. Als ghescreven staet in den boecke van den wercken der apostolen⁴⁶⁰ in het .xii.⁴⁶¹ ca. Die Surianen ghebruken in hoire weerlijcke omganck ende conversacie die Arabijsche offte Sarraceensche sprake, mer in hoir gheestelijcken dinghen, offte in Gods diensten, ghebruken sij die Griexsche sprake. Ende die sommighe van hem weten ende kunnen die Caldaysche sprake,⁴⁶² ende ghebruken die als het hem beliefft. Welcks alphabetum ende letteren volcomelick hier beneden nae bescreven staen.

⁴⁵⁷ Face; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M020198.re.36&lemma=aangezigt>>.

⁴⁵⁸ Commands; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=19422&lemma=insettinge>>.

⁴⁵⁹ Theirs; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=18596&lemmodern=hun>>.

⁴⁶⁰ The New Testament.

⁴⁶¹ Twelve.

⁴⁶² Chaldaic language

læth	Zep	waff	læ	dolath	gomal	Beth	aleph		
Ⲙ	Ⲛ	ⲟ	ⲟⲓ	ⲑ	ⲛ	ⲛ	Ⲛ		
læe	Zemiat	Nun	Nym	lameth	Sapla	Jock	theth		
ⲛ	ⲛ	ⲛ	ⲛ	ⲛ	ⲛ	ⲛ	ⲛ		
ⲟ	o	i	e	a	haffyn	res	toph	zfade	ffe
ⲟ	ⲛ	ⲛ	ⲛ	ⲛ	ⲛ	ⲛ	ⲛ	ⲛ	

Figure 29. The Chaldaic alphabet.

The Jacobites

Vanden Jacobiten ende hoire dwalinghen

Te Iherusalem ende in die landen woenen sommighe andere menschen die in veell punten onderscheyden sijn van den Grieken ende van den Latijnschen, ende sijn ghenoeemt Iacobite offte Iacobini van hoiren Meyster Jacob,⁴⁶³ die voirmaels eens patriarchs van Alexandrien discipell was. Ende dese menschen sijn van hem verleydt ende mit veel dwalinghe becommert. Dese Iacobite worden over veel iairen verleden te ban ghedaen van Dyoscorus, die hiervoermaels die patriarch was van Constantinopolim, ende worden offghesneden van die ghemeenscap der Heyligher Kercken van Griecken welck op die tijt noch ghelovich was ende onderdanich den Roomschen Heylighen Kercke. Dese bewonen dat meeste deell des lantscaps van Asia. Die sommighe wonen ghemenghet onder den Sarracenen, ende sommighe ander bewonen andere landen op hen selven verscheyden uitte gheselscape der onghelovigher menschen. Als in den lande Nubia⁴⁶⁴ ghenoeemt, gheleghen an den lande van Egipten, ende in een groot deell van Ethiopien. Ende sij besitten alle die landen tot over Yndien toe, als sij segghen meer dan .xl.⁴⁶⁵ lantscapen offte coninckrijcken. Alle dese segghen hem selven kersten menschen te wesen, mitten eersten bekeert totten kersten ghelove

⁴⁶³ Jacob Baradaeus was a bishop of Edessa and defender of the Miaphysite movement, also known as the Jacobites; <https://en.wikipedia.org/wiki/Jacob_Baradaeus> (31 August 2015).

⁴⁶⁴ A region along the Nile river in what is now southern Egypt and northern Sudan; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Nubia>> (6 July 2015).

⁴⁶⁵ Forty.

van den Heilighen Apostell Sunte Matheus. Mer dair nae als in de boze viant syn oncruyt gheseyet heeft in dat middel des weyts, so sijn sij in menigherhande dwalighen ende kettherien ghefallen. Want mitten eersten so besnyden⁴⁶⁶ sij hoir kijnderen, ghelickerwijs als die Sarracenen, ende veell van hem barnen⁴⁶⁷ hoir kijnderen mit een heet yser eer sij besneden werden, teykenende voir hoir voerhoiff mit een teyken des crucis. Sommighe andere in beyde wanghen, die andere in die slaep vant hoofft, menende dat sij doir alsucke barninghe ghereynghet werden van die erffsunde. Doir een oirsaicke ghenomen uit dat woirt dat Sunte Ian Baptist seyde van Cristo. Hij sall u dopen inden Heylighen Gheest ende inden vuer als die evangelist Sunte Matheus beschrijfft in .iii.ca.⁴⁶⁸ Welcke woirt sij alleen verstaen ende houden na die letter dat nochtans inder wairheyte anders te verstaen is.

[...]

Sij ghebruycken menigherande sprake, na uitwijsinghe der verscheiden landen dair sij wonende sijn. Nochtans hebben sij een eyghen sprake welckes volcomen letteren hier na gheteykent staen.

Alpha	beta	gamma	delta	e	zfo	Syca	heda	theda	joda	caba	Landa	Men
Δ	Β	Γ	Δ	Ε	ΕV	Ξ	Η	Θ	Ι	Κ	Λ	Μ
Nyn	axi	off	Bÿ	Kü	Syma	thaff	he	ffÿ	chÿ	ebfi	o	stheÿ
SV	Ξ	Ο	Π	Ρ	Σ	Τ	Υ	Φ	Χ	Ψ	Ω	ϣ
vey	hachi	hori	gensa	Syma	dÿ							
ϣ	ϣ	ϣ	ϣ	ϣ	ϣ							

Figure 30. The Jacobite alphabet.

⁴⁶⁶ Circumcise; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=WNT&actie=article&uitvoer=HTML&id=M007685>>.

⁴⁶⁷ Brand; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=03431>>.

⁴⁶⁸ Matthew 3:11 'I indeed baptize you with water unto repentance, but He that cometh after me is mightier than I, whose shoes I am not worthy to bear. He shall baptize you with the Holy Ghost and with fire.'; <<https://www.biblegateway.com/passage/?search=Matthew%203&version=KJ21>> (31 August 2015).

The Nestorians

Vanden Nestorianen ende van hoire dwalinghen.

In die Heylighe Stadt Iherusalem woonen sommige andere menschen, gheuoemt Nestoriani. Also gheuoemt van eenen zeer quaden ketther Nestorius⁴⁶⁹ gheheten, die doir sijn vermaledide⁴⁷⁰ leringhen een groot deel des lants inden oosten verleydt ende bedroghen heeft. Mer bysonder den ghenen die woonen in den landen van Perside,⁴⁷¹ op hen selven in een grote menichte segghende hem selven kersten menschen the wesen. En all ist well dat dese Nestoriani den bosen ydelen wet Machometi⁴⁷² niet ontfanghen, ja sij vresen den wet. Nochtans dwalen sij iammerlick, bedroghen van den kettheren. Want dese voirseyde soon der verdoemenisse Nestorius, hiervoirmaels biscop van Constantinopolim, ende alle die Nestoriani sijn navolghers en gheloven niet dat die gloriose Maghet Maria gheweest is die moeder Gods. Dat in den Griekschen is te segghen theothocon.⁴⁷³ Mer sij segghen dat Maria gheweest is die moeder Cristi na der menschelicheit, dat in den Grieksche is te segghen xronthocon.⁴⁷⁴ Dat is die moeder Cristi, want sij oock segghen te wesen die godlicke persoon een ander in Cristo, ende die menschelicke persoon een ander, onderscheydende oock twe personen na die twee natueren in Cristo. Wairom sij oock segghen niet een Cristus te wesen uit die godheit ende menscheit, mer verscheiden een ander die soon Gods ende een ander des menschen soon. Dese versmadelicke kettherie is verwesen ende verdoemt int Concilio van Ephesi,⁴⁷⁵ in welcke waren driehondert Heilighe Vaderen, ende alle die dese kettherie navolghen worden the ban ghedaen. Oock so consacrerden dese Nestoriani in ghedeysent broot, ghelicken die Grieken, ende gheven den ionghen ende den ouden dat Heilighe Sacrament onder beyde ghedaente des broots ende des wijns ende houden veell meer andere aenwijse ende dwalinghen die die Heylighe Roomsche Kerck contrarij⁴⁷⁶ sijn, van welcken elck bijsonder te segghen alte langhe wesen soude. Sij ghebruken in hoire diensten Gods ende in den scrijfften Caldaische sprake en lettere, mer te Iherusalem ende int Heilighe Lant

⁴⁶⁹ Nestorius was archbishop of Constantinople and is the namegiver of ‘Nestorianism’; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Nestorius>> (31 August 2015).

⁴⁷⁰ Cursed; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID6532&lemma=vermaledijde>>.

⁴⁷¹ Persia; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M053083.re.2&lemma=persien>>.

⁴⁷² Muhammed; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=27670&lemma=mahomet>>.

⁴⁷³ θεοτόκος, meaning ‘the one who gives birth to the one who is God’ or ‘Mother of God’; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Theotokos>> (8 July 2015).

⁴⁷⁴ Χριστοτόκος, meaning ‘the one who gives birth to Christ’. Nestorius’ opposing view, arguing to restrict Mary’s role to the mother of Christ’s humanity only and not his divine nature; <https://en.wikipedia.org/wiki/Theotokos#Third_Ecumenical_Council> (8 July 2015).

⁴⁷⁵ A council of Christian bishops who convened in Ephesus in Turkey in the year 431 AD; <https://en.wikipedia.org/wiki/Council_of_Ephesus> (8 July 2015).

⁴⁷⁶ Opposing; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=23012>>.

ghebruken sij die Sarraceensche sprake. Ende in andere deelen des werlts spreken sij die sprake des lants dair sij in wonachtich sijn.

The Armenians

Van den Armenen ende van hoire dwalinghen.

Armeni sijn menschen die woonen in den landen van Armenia, bij Anthiochien op hem selven tusschen die landen der kersten ende der Sarracenen. Dese hebben sommige ghewoonsten ende sonderlinghe wijzen die zeer van ons onderscheyden sijn. Want sij hebben een eyghen overste den welcken sij Catholicon noemen, desen sijn sy onderdanich mit groter eerwerdicheit ende syn bereyt tot syne gheboden vanden meesten totten minsten ghelickerwijs off hij die anderde paeus wair. Tuschen hem luden ende tusschen den Griecken syn onversoenlicke twijdrachtigheden ende grote scheelinghe⁴⁷⁷ die men niet te vreden stellen mach in enigherhande manieren, also dat sij altoes mit malcander kijven van hoiren insettinghen ende wijzen ende hoiren diensten. Dese Armeni en houden gheen hoochtijt,⁴⁷⁸ noch sij en vieren niet in die tijt der tijtlijcker ghehorten ons Heren Ihesu Cristi. Dat meer is sij vasten in die daghen des gheboirts ons Heren. Mer opten dertiendach, offte opten dach des openbaringhes des Heren, so vieren sij die hoochtijt van dat doopsell xpi⁴⁷⁹ te samen mit die hoochtijt des openbaringhes, in welck als sij segghen sij vieren die hoochtijt sinre gheestlicker ghehorten. Mer sij dwalen, want onse Heer Ihesus in hem selven gheestelick niet weder gheboren was, hij en heeftet sekerlick niet behoift, want hij gheen sonde ghedaen hadde noch ontfanghen is gheweest in sunde, noch enich bedroch ghevonden gheweest is in sinen mont, mer hij heeft op dien dach den wateren ghegheven crachte des wedergheboirtinghes gheestelick, in welcke wij ghereynghet soude werden doir dat doopsell Ihesus Cristi.

Ende dese Armenen houden den vasten van .xl.⁴⁸⁰ daghen in die tijt als wij vasten mit soo grote neersticheyt,⁴⁸¹ dat sij niet alleen hem selven onthouden van vleysche, caese, eyeren ende van melck, mer sij en eten oock gheen vissche, noch sij ghebruken gheen olije in hoir spijsen, sij drincken gheen wijn, mer sij eten vruchten ende ander saet als erweten, bonen et cetera so menichwerff alst hem beliefft. Ende op dat sy hoire vervolghers, dats den Griecken

⁴⁷⁷ Differences; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=49192&lemma=schellinge>>.

⁴⁷⁸ Festivity; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=17708>>.

⁴⁷⁹ Derived from the Greek $\chi\rho\iota$, written in Latin letters. It is an abbreviation of 'Cristi'.

⁴⁸⁰ Forty.

⁴⁸¹ Perseverance; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=32375>>.

ende den Surianen, so veell te openbairlicker contrarij ende teghen wesen moghen, so eten sij op sommighe sekere vridaghen vleys. [...]

Dese armeni hebben oock een eyghen spraicke ende letteren, welcke spraick ende letteren die weerlicke luden ghebruycken in hoir ghemeen spraicke ende oock die gheestelicke luden inden diensten Gods.

The Georgians

Vanden Georgianen ende van hoire zeden ende ghewoonten.

Inden oosten woonst noch een ander volck veer vanden landen van belofften verscheyden, welcks heerscapie uitstreckt totten bergh Caspios⁴⁸² gheuoemt. Dit is een strijdbair volck zeer strenghe ten oiloghe, sterck ende machtich ende overvloedich mit ontallighe menichte ende veelheyt van stridbare luden. Sy sijn zeer ontsien van den Sarracenen, Persen, Meden ende van Assyrien, bij welcke sij woenachtich sijn. Ende hoewel dit volck om en om gheleghen ende besloten is mitten onghelovighen, nochtans werden sij van allen ghevreest ende ontsien ende niet lichtelick van den anderen ghequelt offte ghescadighet. Dese menschen werden gheuoemt Georgiani, van den Heilighen ridder Sunte Iosijs offte Georgio, den welcken sij in hoire strijden teghen den heydenen houden voir een sonderlinghe voirstander ende patroon. Ende sij eeren ende vieren hem miet groter eerweerdicheyt als een bannierdragher. Van desen luden wonen dair veell te Iherusalem, besittende menigherhande Heilighe Steden, ende bysonder den berch van Calvarien, ende dat gat dair dat cruus in ghestaen heeft doe Christus dair an sijn gheest op ghegheven heeft sinen hemelichen vader. Bij welcke stede hebben sy een altair ende dair hebben sy ghemeenlick een van den hooren in besloten om te bewaren. Sy hebben oock tot hoire ghebruycken die kercke, der Heiligher Enghelen dair hiervoirmaels Annas des biscops huis ghestaen heeft. In welck huis Cristus eerst gheleydt wert vanden Berch van Oliveten, ende wert dair van den selven biscop Annas ghevraghet van syne leringhe ende van sijne discipulen. Ende als hij hem antwoirde gaff, so wert hy onwerdelick⁴⁸³ gheslaghen van den dienre. Dese Georgiani navolghen in all punten die wijsen ende dwalinghen der Griecken, in die sacramenten ende in andere dinghen, wairom sy sonder twivell offghesneden sijn ende onghehoirsamich den Roomschen Kercke, ghelicken als die Griecke. Hoir clercken hebben ronde cruynen, ende die

⁴⁸² Based on its name and the text Mount Caspios is located near the Caspian Sea and is most likely part of the Caucasus Mountains; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Caucasus>> (31 August 2015).

⁴⁸³ Immoral; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=MNW&actie=article&uitvoer=HTML&id=38921>>.

weerlicke⁴⁸⁴ luden hebben viercante cruynen. Also dicwil als sy te Iherusalem comen om die Heilige Steden te versoecken, so gaen sy sonder tribuyt ende mit opherechte banieren inder stadt. Want die Sarracenen en derven dese Georgianen gheen verdriet offte moeyenisse⁴⁸⁵ doen in enigher wijs, sorghende dat wanneer sy weder tot hoire eyghen landen ghecomen waren dat sijt als dan den Sarracenen hoir mede broeders verghelden ende dier ghelicken weder doen soudent, offte dat sij hen meer quaets ende lasten aendoen soudent. Hoir edele vrouwen reysen mede te striden in wapenen ghelicken die Amazones, dat syn vrouwen also ghenoeemt die selven een eyghen lant besitten ende regieren. Dese Georgiaensche mannen hebben ende houden langhe baerden ende hair, ende hebben hoeden op hoir hooff den van menigherhande verwen. Inden diensten Gods ghebruycken sij die Grieksche letteren ende spraecke, Mer anders ghebruycken sij die Sarraceensche offte Caldaische sprake, welcke all hier voir bescreven ende gheteykent staen.

The Abyssinians or Indians

Hier na staet ghefigureert die ghedaente der Indianen

Figure 31. The Abyssinians or Indians.

Vanden Abbasinen offte Indianen ende van hoiren diensten Gods.

⁴⁸⁴ Secular; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=72489>>.

⁴⁸⁵ Interference; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=30359&lemma=moeyenisse>>.

Te Iherusalem wonen in desen tijden veel menschen die Abbasini offte anders Indiani ghenoeft werden, van dat lantschap van India.⁴⁸⁶ Van die heerscapie ende onderdanicheyt des zeer moghen den coninx, den welcken sij preester Ian offte paep Ian noemen,⁴⁸⁷ welcke zeer grote ende alte doirluchtichste⁴⁸⁸ coninck hem selven mit all sijn volck belijet kersten te wesen. Dese leest men vant beghinsell doir den heylighen Apostell Sunte Thomas, totten kersten ghelove bekeert. Ende desen teghenwoirdighen coninck in den iair ons Heren duser vierhondert tweendetachtich, heeft onsen eertschen vader den paeus van Romem, paus Sixtus den vierden,⁴⁸⁹ onderdanicheyt ghedaen doir sijne ambasiaten,⁴⁹⁰ ende heeft oetmoedelick⁴⁹¹ begheert onderwesen te werden in onse zeeden ende insettinghen.

Dese Ambasini offte Indiani sijn alle gader zwart, ghelijcken morianen, ende sijn zeer begherende ende vuerich om die Heylighe Steden the versoecken. Sij bidden zeer ynnichlicke ende lanck, sij doen den dienst Gods na hoire maniere zeer eerweedelick. Sij minen armoede, leydende hoir leven in grote armoede ende ghebreck, all sijn sij oock zeer rijk ende overvloedich. Sij ghebruken sinnen gheverwede clederen bindende om hoir hoeffden, so wel die mannen als die vrouwen, blawe linnen doecken ende sij gaen mit blote voeten sonder schoen. Ende all ist wel dat sij dese voirscreven punten doen ende houden, nochtans dat beclaghelick is so houden sij sommige quade dwalinghen, want sij houden die vleyschelicke besnidinghe, ghelijcken die Sarracenen ende die Iacobiten. Besnydende hoir ionghe kijnderen, niet aenmerckende dat die Heilighe apostell Sunte Pauwels dreyghet segghende “ist saeck dat ghij besneden wert, so sall Christus u niet baten”. Ende sij barnen hoir kijnderen mit een gloeiende yser in hoir voirhoeft mit een teyken des cruces. Die andere in hoire wanghen, die andere op hoir noese. Ende veell van hem tot alle dese steden ghelovende den ionghen kijnderen doir alsucke barninghe ghereinighet te werden van die eerffsunde. Ende als ick medeliden hadde mitten armen onghewallighe⁴⁹² menschen die anders goet ghenoech schenen te wesen, so vragede ick hen doir mine taelman wairom dat sij dese dinghen deden die heell teghens die Roomsche Kerck waren, dair sy hem selven voortijts onder ghegheven hadden mit ghehoirsamicheit. Sij hebben gheantwoirt op dat ick die wairheit segghe, dat sij die besnijdinghe niet ontfanghen als een sacrament dat van node is te hebben, mer om die

⁴⁸⁶ The Abyssinians originally inhabited the Horn of Africa, the modern Ethiopia and Eritrea; <https://en.wikipedia.org/wiki/Habesha_people> (31 August 2015).

⁴⁸⁷ Prester John was a legendary king, residing in Africa. He was popular in European chronicles; <https://en.wikipedia.org/wiki/Prester_John> (31 August 2015).

⁴⁸⁸ Eminent; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M014368&lemma=doorluchtig>>.

⁴⁸⁹ Pope Sixtus IV; <https://en.wikipedia.org/wiki/Pope_Sixtus_IV> (31 August 2015).

⁴⁹⁰ Delegate; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=01476&lemma=ambasate>>.

⁴⁹¹ Pliant; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=14456&lemma=goetmoedich>>.

⁴⁹² Pitiable; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=36129&lemma=ongewallich>>.

eerwaardicheit Christi, die oock selve besneden is gheweest. Ende sij seyden dat sij die barninghe dairom heilden, want ghescreven staet dat Sunt Ian Baptist seide van Christo “hij sell u dopen inden Heilighen Gheest ende inden vuer”, mer doe sij van ons onderwesen waren seyden sij dat sij voirtmeer dese dwalinghen affter laten ende ontfanghen dat doopsell inden water na die maniere der Roomscher Kercken. Mer sij dwalen niet alleen in dit punte, mer in veell andere dingen. Want sij consacrerem in ghedeisemt broot ghelicken die Griecken, ende gheven den ionghen kijnderen ende den ouden luden dat Sacrament onder beyde ghedaenten des broots ende des wijns, ende laten hoir ionghe kijnderen vormen van simpele preesteren.

Inden dienste der missen hebben sij sommighe sonderlinghe wijzen ende manieren. Hoir leecken offte hoir weerlijcke luden comen zeer neerstelick ter missen, bijsonder in die hoochtijden ende dan beghinnen sij all mannen ende vrouwen mit luder stemmen singhende hem te verblijden ende te springhen ende die handen te samen te slaen van blijscapen. Vergaderende mit een rontomme⁴⁹³ aen een cirkell dair .vi.⁴⁹⁴ offte .vii.,⁴⁹⁵ dair .ix.⁴⁹⁶ off .x.,⁴⁹⁷ ende sommighe wilen singhen sij also doir die ganse nachten, ende alte meest in die nachte des verrisenisse⁴⁹⁸ ons Heren, in welcke sij niet off laten totten dach toe. Ende die sommighe doen dit also vuerchlick ende devotelijck dat sij dair off cranck werden. Dese Abbasini offte Indiani, all ist well dat sij die Sarraceensche spraeke konnen ende die selve ghebruycken alst hem ghenoeghet, nochtans hebben sij niet te min een eyghen sprake ende alphabetum dat .xlvii.⁴⁹⁹ letteren heeft, die hier beneden in hoire figueren ghemaect sijn.

⁴⁹³ Around; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=47111&lemma=rontomme>>.

⁴⁹⁴ Six.

⁴⁹⁵ Seven.

⁴⁹⁶ Nine.

⁴⁹⁷ Ten.

⁴⁹⁸ Resurrection;

<<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M025611.re.1&lemmodern=herrijzenis>>.

⁴⁹⁹ Forty-seven.

α	le	phū	Bech	thesh	Ga	me	Lie	zah	Le	zahu	he	vun
Ⲛ	ⲗ	Ⲅ:	Ⲛ	Ⲉ	ⲓ	Ⲙ	ⲗ	Ⲙ	ⲗ	Ⲙ	ⲗ	Ⲙ
ⲙⲟⲩⲫ	ⲗⲁ	ⲓⲛ	ⲗⲉ	ⲗⲑⲩ	ⲗⲑⲉ	ⲗⲑⲩ	ⲓⲟ	ⲗⲩ	ⲗⲁ	ⲗⲑⲩ	ⲗⲁ	ⲙⲉ
Ⲙ	Ⲙ	ⲗ	ⲑⲩ	Ⲉ	ⲗ	Ⲉ	ⲓ	ⲗ:	ⲑ	Ⲅ:	ⲗ	Ⲙ
ⲗⲩ	ⲗⲟ	ⲙⲩⲛ	ⲑⲁⲑ	ⲙⲩⲛ	ⲗⲑⲉ	ⲗⲑⲩ	ⲙⲉ	ⲙⲩⲛ	ⲉ	ⲗⲑⲉ	ⲗⲁⲑ	ⲗⲉ
ⲓ:	ⲑ	ⲓ	ⲑ	ⲗ	ⲑ	ⲗ	ⲓ	ⲓ	ⲗ	ⲑ	ⲗ	ⲗ
Ⲙⲟ	ⲗⲑⲩ	ⲗⲉ	ⲑⲩ	ⲑⲁⲑ	ⲙⲩⲛ	ⲗⲑⲁ	ⲙⲩⲛ					
Ⲙ	ⲗ	ⲗⲟ	ⲑ	ⲑ	ⲓ	Ⲉ	ⲗ:					

Figure 32. The Abyssinian alphabet.

The Maronites

Vanden Maroniten ende van hoir bekeringhe van voirtijs tot die Roomsche Kercke.

Heck woont noch een ander volck der Syren onder den berch van Libano, in het lantschap Phenicia⁵⁰⁰ gheuoemt, niet veer van die Stadt Biblium,⁵⁰¹ in een groot ghetall ende veelheit. Dese luden sijn weell gheleert ende bequaem ten oirloghe, ghebrukende boghen ende schut zeer veerdich. Dese werden gheuoemt Maronite van hoiren Meyster, een ketter die Maron gheuoemt was, die alleen een wille in Cristo seyde the wesen, wairom hij een werck in Christo settede the wesen. In welcke dwalinghe hij navolghet een biscop van Antiochia, Macharius gheuoemt, die dese kettherie eerst ghevonden ende ingheset heeft, die welcke int Seste Concilio te Constantinopoli⁵⁰² verdoemt ende verbannet wert mit alle sijne navolghers.

Dese Maronite navolghende dese kettherie omtrent bij .v. hondert⁵⁰³ iair sijn off ghesneden gheweest ende buten ghesloten van die ghemeenscap der kersten ghelovigher menschen, ghelijcken kettheren. Mer ten laetsten doir die godlicke verweckinghe offte inghevinghe wederkerende tot hoir selven ende belijdende hem selven ghedwaelt te hebben, so hebben sij dese kettherie versaectet. Ende als sij die Roomsche Kerck ghehoirsamicheyt ghedaen hadden, so sijn sij mede toghetelt onder die macht des patriarchs van Antiochia, die Emericus⁵⁰⁴ gheuoemt was, ende sij sijn bekeert tot die enicheit des kersten gheloves. Wairom als van alle andere biscopen inden oosten, ende die overste prelaten van andere gheslachten gheen ringhen offte biscops miteren en hebbe, noch biscops staven ghebruken, noch gheen clocken hebben. Soe hebben die Maronite alle dese voirseyde dinghen ghelijcken wij, ende sijn ons ghelijck in den diensten Gods ende die Sacramenten te gheven. Wairom oock hoir patriarch mede was int Generael Concilio te Romen, onder den paus Innocencio die Derde.⁵⁰⁵ Dese Maronite en wonen niet ghestadelijck⁵⁰⁶ te Iherusalem, mer sy comen dair dicwijll, bevarde uit devocie tot sommighe hoochtijden. Sij hebben gheen eyghen spraecke, mer sij ghebruycken Caldaische offte Sarraceensche spraecke.

⁵⁰⁰ Phoenicia, modern Libanon and northern Syria; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Phoenicia>> (8 July 2015).

⁵⁰¹ Byblos; <<https://en.wikipedia.org/wiki/Byblos>> (8 July 2015).

⁵⁰² The Third Council of Constantinople is counted as the Sixth Ecumenical Council. It was held in the years 680 to 681; <https://en.wikipedia.org/wiki/Third_Council_of_Constantinople> (31 August 2015).

⁵⁰³ Five Hundred.

⁵⁰⁴ Unidentified.

⁵⁰⁵ Pope Innocent III; <https://en.wikipedia.org/wiki/Pope_Innocent_III> (31 August 2015).

⁵⁰⁶ Continuously; <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=13077&lemma=gestadelijc>>.

Figure 33. Animals of the Holy Land.

Reference List

Primary sources

Bavarian State Library, München (Digitale Bibliothek)

* BSB-Ink B-911, *Die heyligen reyßen gen Jherusalem zum dem heiligen grab und furbasem zum der hochgelobten jungfrauwen und mertreryn sant Katheryn*, 21 Juni 1486.

* BSB-Ink B-914, *Die heylighe beuarden tot dat heylighe grafft in Iherusalem eñ van daen totten bergh Synai tot den heylige Maghet en Martelaresse St. Catherina*, 24 May 1488.

* BSB-Ink B-909, *Sanctarum pergrinationum in montem syon ad venerandum christi sepulchrum in Ihierusalem atque in montem Synai ad divam virginem et martyrem Katherinam*, 11 February 1486.

Bibliotheca Thysiana, Leiden

* THYSIA 924, *Die heylighe beuarden tot dat heylighe grafft in Iherusalem eñ van daen totten bergh Synai tot den heylige Maghet en Martelaresse St. Catherina*, 24 May 1488.

University Library Leiden (Special Collections)

* 1368 C 19:1, *Sanctarum pergrinationum in montem Syon ad venerandum Christi sepulchrum in Jerusalem, atquem in montem Synai ad divam virginem et matrem Katherinam*, 24 November 1502.

* 1498 B3, *Die heylighe beuarden tot dat heylighe grafft in Iherusalem eñ van daen totten bergh Synai tot den heylige Maghet en Martelaresse St. Catherina*, 24 May 1488.

Secondary sources

Davies, Hugh W.M. *Bernhard von Breydenbach and His Journey to the Holy Land 1483-4. A Bibliography* (London: J. & J. Leighton, 1911).

Fuchs, R.M., "Die Mainzer Frühdrucke mit Buchholzschnitten 1480-1500", *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 2 (1960), p. 52.

Geck, Elisabeth, *Die Reise ins Heilige Land: Ein Reisebericht aus dem Jahre 1483*, 2nd edn. (Wiesbaden: Pressler, 1977).

Halm, C. and W. Paravicini, *Europäische Reiseberichte des Späten Mittelalters. Eine analytische Bibliographie* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 1994), pp. 195-197.

- Hassler, C.D. (ed.), *Fratr̄is Felicis Fabri Evagatorium in Terrae Sanctae, Arabiae et Egypti Peregrinationem* (Stuttgart: Historical Literary Society, 1843), p. 353.
- Hellinga, L., “1460-1585. Opkomst en algemene verspreiding”, in M. van Delft and C. de Wolf (gen. eds.), *Bibliopolis. Geschiedenis van het gedrukte boek in Nederland* (Zwolle/Den Haag: Waanders Uitgevers/Koninklijke Bibliotheek, 2003), pp. 9-11.
- Mooijaart, Marijke and Marijke van der Wal, *Nederlands van Middeleeuwen tot Gouden Eeuw. Cursus Middelnederlands en Vroegnieuw-nederlands* (Nijmegen: Uitgeverij Vantilt, 2008).
- Orbán, A.P., “Bernhard von Breydenbach, Peregrinatio in terram sanctam”, *Ons geestelijk erf* 57 (1983), pp. 180-190.
- Pleij, Herman, *Het gevleugelde woord: geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1400-1560*, vol. II (Amsterdam: B. Bakker, 2007).
- Ross, Elizabeth, “Mainz at the Crossroads of Utrecht and Venice: Erhard Reuwich and the Peregrinatio in terram sanctam (1486)”, in I. Alexander Skipnes (ed.), *Cultural Exchange between the Low Countries and Italy (1400-1600)* (Turnhout: Brepols Publishers, 2007), pp. 123-144.
- van Thienen, Gerard, *Incunabula in Dutch Libraries: A Census of Fifteenth-Century Printed Books in Dutch Public Collections*, 2 vols. (Nieuwkoop: De Graaf, 1983).
- Vooyo, C.G.N. de, “Heeft de Utrechtse kunstenaar Erhard Reeuwich ook letterkundige verdiensten?”, in *Opstellen bij zijn afscheid van de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Utrecht op 31 mei 1940 aangeboden aan G.A. Evers* (Utrecht: Oosthoek, 1940), pp. 284-288.
- Wagner, Bettina, “Vorurteil statt Beobachtung - Frederike Timm entlarvt Bernhard von Breidenbach”, *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 63 (2008), pp. 229-231.

Main reference source for anthology

The Institute for Dutch Lexicology, *The Integrated Language Database (GTB)*, version 1.3, 2010.

<<http://gtb.inl.nl/>> (consulted between 1 June 2015 and 31 August 2015).

Websites

Anon., 'Bernhard von Breidenbach', *Wikipedia*

<https://de.wikipedia.org/wiki/Bernhard_von_Breidenbach> (5 August 2015).

Anon., 'Felix Fabri', *Wikipedia*

<https://de.wikipedia.org/wiki/Felix_Fabri> (15 August 2015).

Anon., 'Highlights of the Exhibition Peter Schoeffer: Printer of Mainz', *SMU Bridwell Library*

<<http://www.smu.edu/Bridwell/SpecialCollectionsandArchives/Exhibitions/PeterSchoefferPrinterofMainz>> (15 August 2015).

Calibre

<<http://calibre-ebook.com/>> (13 August 2015).

Encyclopedia Britannica

<<http://www.britannica.com/biography/Berthold-von-Henneberg>> (20 June 2015).

Europeana

<http://www.europeana.eu/portal/record/90402/RP_P_OB_4036.html> (20 June 2015).

Institute for Dutch Lexicology (INL)

<<http://www.inl.nl/our-work-and-working-methods>> (13 August 2015).

Microsoft Expression Web 4

<<https://www.microsoft.com/en-us/download/details.aspx?id=36179>> (13 August 2015).

Münchener Digitalisierungszentrum

<<http://www.digitale-sammlungen.de/>> (5 February 2015).

Oxford Reference

<<http://www.oxfordreference.com.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/view/10.1093/acref/9780198601753.001.0001/acref-9780198601753-e-3024?rskey=jLVjpH&result=3024>> (1 July 2015).

Unity 3D

<<http://unity3d.com/>> (13 August 2015).

W3Schools

<<http://www.w3schools.com/>> (13 August 2015).

Appendix A - The travel party

The following persons are listed by Breydenbach on f. 7r as members of the party that travelled with him from Venice to Jerusalem:

- Maximus von Roppensteyn, baron (banreheer), lord of Hohenecke.
- Vernandus von Mernawe, baron (banreheer).
- Casper von Bulach, knight.
- Iozis or Georgius Marx, knight.
- Nyclaes or Nicolaus die groot van kurt⁵⁰⁷, knight

In addition, the following persons, mentioned by Von Breydenbach on f. 116r, were part of the party that travelled with him from Jerusalem to Mount Sinai. The first five men are named for the second time:

- Maximus (Smasmus), lord of Hohenecke
- Vernandus van Mernawe, baron
- Caspar van Bulach, knight
- Georgius marx, knight
- Nicolaus die grote in kurt, knight

- Paulus and Thomas, friars from the Menonite order and skilled in many languages.
- Heinrick von Schawenbergh, knight
- Caspar van Sienli, knight
- Sigismundus van Marsembach, knight
- Peter Velsch, knight
- Johan Lazineus, a canon from Transylvania, Hungary
- Felix Fabri, a Dominican monk from Ulm: he had visited the Holy Land before.

⁵⁰⁷ His name is probably translated very literally, in both Latin and German editions he is called 'Nicolaus Maior von Kurt'.

Appendix B - Journey in dates

25 April 1483	Departure from Oppenheim	f. 6r	p. 22
10 May	Arrival at Venice (staying 22 days)	f. 7r	p. 24
±15 days later			
12 May	Meeting with the captain	f. 7v	p. 25
1 June	Departure from Venice	f. 12r	p. 34
3 June	Arrival at Parena, Croatia	f. 12r	p. 34
4 June	Departure from Parena	f. 13r	p. 37
12 June	Arrival at Corfu	f. 13r	p. 37
15 June	Departure from Corfu	f. 14v	p. 42
16 June	Arrival at Modon	f. 14v	p. 42
17 June	Departure from Modon	f. 16v	p. 48
18 June	Arrival at Rhode, Greece (staying 3 days)	f. 16v	p. 48
22 June	Departure from Rhode, Greece	f. 18r	p. 54
24 June	Arrival at Cyprus	f. 18r	p. 54
(= St. John the Baptist day)			
27 June	Departure from Cyprus	f. 18v	p. 55
29/30 June	Arrival in the Holy Land (staying 6 days on the ship waiting for a safe conduct)	f. 18v	p. 55
15 July ⁵⁰⁸	Servants return with the safe conduct	f. 19r	p. 56
8 July	Travelling from Japha to Rama	f. 19r	p. 56
11 July	Departure from Rama	f. 19v	p. 57
11 July	Arrival in Jerusalem	f. 20v	p. 59
12 July	Excursion to Mount Zion	f. 20v	p. 59
14 July	Trip to Bethlehem	f. 28r	p. 74
15 July	Return to Jerusalem	f. 29r	p. 76
16 July	Trip to Bethany	f. 29v	p. 77
18 July	Trip to Jordan	f. 30r	p. 78
21 July	Some of the pilgrims return home	f. 31v	p. 81
	remaining pilgrims stay at Jerusalem for 34 days	f. 31v	p. 81
24 August	Departure for Mount Sinai	f. 116v	p. 252
21 September	Arrival at Mount Sinai	f. 118v	p. 256
22 September	Departure for St. Catherine's monastery	f. 119r	p. 257
26 September	Visit of Saint Catherine's grave	f. 123r	p. 265
27 September	Departure for Cairo	f. 124r	p. 267
3 October	Arrival at the Red Sea	f. 125r	p. 269
9 October	Arrival at Cairo (staying ± 10 days)	f. 125r	p. 269
22 October	Arrival at Alexandria, Egypt	f. 133r	p. 287
15 November	Departure from Alexandria	f. 139r	p. 297
14 December	Arrival at Modon	f. 143r	p. 305
16 December	Departure from Modon	f. 143r	p. 305
8 January 1484	Arrival at Venice	f. 146r	p. 311

⁵⁰⁸ Misprint, according to other versions this should be the 5th of July

Appendix C - List of libraries and their abbreviations

Abbreviation	Library
ASM	Amsterdam Scheepvaart Museum
AUB	Amsterdam Universiteitsbibliotheek
BTL	Bibliotheca Thysiana Leiden
DPL	Dutch Private Library
GL	Gouda Librije
HME	Haarlem Museum Enschedé
KB	Koninklijke Bibliotheek
LUB	Leiden Universiteitsbibliotheek
MMW	Museum Meermannno Westreenianum
NDA	Nijmegen Dominicanenkloosten Albertinum
TSTF	Tilburg Stichting Theologische Faculteit
UUB	Utrecht Universiteitsbibliotheek